صرف بہار

مولانا حکیم منور الدین رحمہ اللہ تعالیٰ

مکتبہ قادریہ ۔ لاہور

ہزاراں ہزار صرف کتاب لغوی عربی کی درس

۷۸۶

حمد و سپاس مرایزد لایزال را کہ توفیق داد
برائے ایں کتاب لاجواب مسمّٰی بہ

صرفِ بُھترال

معروف

بمرآۃ بُھوچھال

از تالیف صاحب الصدق والیقین (حکیم) محمد منور الدین (فاضل دہلوی)
وخطیب جامع مسوتر منڈی لاہور

در سہیلی پریس لاہور طبع شد

مکتبہ قادریہ جامعہ نظامیہ رضویہ اندرون لوہاری دروازہ لاہور

نام کتاب .... صرف بھترال

تالیف .... مولانا حکیم محمد منور الدین رحمہ اللہ تعالی ۔

طباعت .... فوٹو آفسیٹ (پہلے ایڈیشن کا عکس)

صفحات ۱۴۴

تاریخ اشاعت .... ۱۳۵ھ / ۱۹۷۶ء

مطبع ....

ناشر ....

قیمت ....

ملنے کا پتہ

مکتبہ قادریہ جامعہ نظامیہ رضویہ اندرون لوہاری دروازہ لاہور

رَبِّ يَسِّرْ وَلَا تُعَسِّرْ وَتَمِّمْ عَلَيْنَا بِالْخَيْرِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ وَفَّقَنِيْ لِصَرْفِ رَيْعَانِ الشَّبَابِ فِيْ اِقْتِنَاءِ الْعُلُوْمِ وَاكْتِسَابِ الْعُلٰى وَاَدْعُوْكَ اَنْ تَجْعَلَ مُسْتَقْبَلَ اَمْرِيْ خَيْرًا مِّمَّا مَضٰى حَتّٰى اَنَالَكَ مَحْصُوْلَ الْمُنٰى وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنْ صَحَّحَ بِكِتَابِهٖ سَوَابِقَ الْاَدْيَانِ وَصَرَفَ اَنْفَاسَهُ الْمُقَدَّسَةَ فِيْ اِصْلَاحِ بَنِيْ نَوْعِ الْاِنْسَانِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهِ الَّذِيْنَ هَزَمُوْا جُمُوْعَ الْكُفْرِ بِالسَّيْفِ وَالسِّنَانِ وَاَضَاءُوْا شُمُوْعَ الْاِهْتِدَاءِ لِمَنْ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ اَمَّا بَعْدُ فَيَقُوْلُ الْعَبْدُ الضَّعِيْفُ النَّحِيْفُ الرَّاجِيْ اِلٰى رَحْمَةِ رَبِّهِ اللَّطِيْفِ مُحَمَّدٌ مُنَوَّرُ الدِّيْنِ بْنُ مَلِكْ فَتْحْ خَانْ صاحب بھوچھالوی جہلمی کہ در زمانہ خواندن این کتاب (صرف بھترال)

نزد مکرّمی و معظمی حضرت مولٰنا مولوی غلام رسول صاحب بُھتر الوی کیمبل پوری (مرحوم) خیال آمد کہ حافظہ را اعتبار نیست و ایں تقاریر دُرّ یگانہ اند قلمبند کردم و دریں ایام کہ بعض متعلّمین نزد بندہ ایں کتاب مذکور مے خوانند بمنّت گفتند کہ حضرت (مرحوم) انتقال کردہ اند و ایں فیض مسدود شدہ است ازیں وجہ در اشاعت ایں بار عظیم کمر ہمت بستم و ترجمہ آں در زبان پارسی کردم تاکہ فیض او در خطۂ پنجاب محصور نشود بلکہ در ہمہ اضلاع ہند و سرحد و افغانستان برسد و قوانین ایں کتاب از نقائص و اغلاط مبرّیٰ اند و مفصّل بیان شدہ اند زیرا نچہ حضرت (مرحوم) دریں کار خیر سعی بلیغ کردہ بودند و حاجت بسوئے کتاب دیگر از کتابہائے صرف نیفتد و ترتیب ہم اعلیٰ است کہ در کتاب دیگر ندیدہ شد و کمی کہ در مقدمہ بود آنرا مکمل کردم و آنچہ ضروری بود نوشتم و ایں کتاب را **صرفِ بُھتر ال** معروف **بمراٰۃِ بھوچھال** موسوم کردم و التجا من از معلّمین و متعلّمین ہر دو ایں است کہ مارا بدُعا خیر یاد کنند و اگر لغزشے بینند بدامن عفو بپوشند و بریں اغماض کنند و در اصلاح کوشند لاَنَّ الاِنسَانَ مُرَکَّبٌ مِنَ الخَطَاءِ وَالنِّسیَانِ وَفَوقَ کُلِّ ذِی عِلمٍ عَلِیمٌ وَالسَّعیُ مِنِّی وَالاِتمَامُ مِنَ اللّٰہِ وَمَا تَوفِیقِی اِلَّا بِاللّٰہِ عَلَیہِ تَوَکَّلتُ وَاِلَیہِ اُنِیبُ وَآخِرُ دَعوَانَا اَنِ الحَمدُ لِلّٰہِ رَبِّ العَالَمِینَ اِلیٰ یَومِ الدِّینِ ط اٰمین

۲۸ رمضان المعظم ۱۳۵۱ سنہ ھ — مطابق ۲۵ جنوری ۱۹۳۳ سنہ ء

اللّٰھُمَّ اغفِر لِکَاتِبِہٖ وَلِوَالِدَیہِ وَلِاُستَاذِیہِ آمین

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ط

مُقدّمہ

بداں اَرشَدَکَ اللّٰہُ تَعَالیٰ فِی الدَّارَینِ ❊

(تعریف علم صرف) آں علم است کہ درو بنائے کلمات و تغیّر آنہا سوائے اعراب بیان کردہ شود ❊

(غرض) ایں علم آنست کہ انسان تلفظ کلمات عربیہ صحیح بکند ❊

(موضوع) او کلمہ مِن حَیثُ الصِّیغَۃِ است ❊

و ایں علم را بر نحو مقدم دارند از برائے آنکہ ایں بحث از مفردات میکند و آں از مرکبات چونکہ مفرد طبعاً مقدّم است لہٰذا در ذکر ہم مقدم کردند و کلمات لغت عرب بر سہ قسم است اسم و فعل و حرف اسم کلمہ ایست کہ دلالت کند بر معنی مستقلّ کہ در نفس وے است و مقترن بیکے از ازمنہ ثلاثہ نیست چوں زَیدٌ و فَرَسٌ و فعل کلمہ ایست کہ دلالت کند بر معنی مستقلّ کہ در نفس اوست و آں معنے وے مقترن باشد بیکے از ازمنہ ثلاثہ کہ آں ماضی و حال و استقبال است چوں ضَرَبَ و یَضرِبُ و سَوفَ یَضرِبُ و حرف کلمہ ایست کہ دلالت کند بر معنی غیر مستقلّ کہ در نفس آں کلمہ نباشد بلکہ در غیر وے باشد چوں مِن و اِلیٰ کہ محتاج اند در دلالت بر ابتدا و انتہا بکلمہ دیگر چنانچہ گوئی ذَهَبتُ مِنَ البَصرَۃِ اِلَی الکُوفَۃِ (از بصرہ بسوئے کوفہ رفتم) فعل بر سہ قسم است ماضی و مضارع و امر و ماضی لغتۂ چیزے گذران را گویند و اصطلاحاً فعلیست موضوع برائے دلالت بر حدوث کارے در زمان گذشتہ چوں ضَرَبَ و دَحرَجَ و مضارع در لغت بمعنی مشابہ است و در اصطلاح فعلیست موضوع برائے دلالت بر حدوث امرے

در زمان حال واستقبال چوں یَضرِبُ وسَوفَ یَضرِبُ وامر لغۃً فرمودن و
اصطلاحاً فعلیست موضوع بجہت فرمودن مخاطب را بکارے چوں اِقرَءْ
ماضی ومضارع بردو قسم است معلوم ومجہول معلوم آنست کہ نسبت او بسوئے
فاعل جلی یا خفی باشد چوں خَلَقَ اللّٰهُ (اللہ تعالیٰ آفرید) و یَخلُقُ اللّٰهُ (اللہ آفریند یا خواہد آفرید)
ومجہول آنست کہ نسبت او بسوئے مفعول باشد چوں خُلِقَ العَالَمُ (جہاں آفریدہ
شد) و یُخلَقُ (آفریدہ خواہد شد) اگر در اوّل ماضی ومضارع حرف نفی نیاید آنرا
مثبت گویند چوں خَلَقَ و یَخلُقُ ورنہ منفی چوں مَا خَلَقَ و مَا یَخلُقُ اگر فعل بفاعل
ختم شود آنرا فعل لازم گویند چوں ذَهَبَ زَیدٌ (زید رفت) اگر مفعول خواہد آں را
متعدی گویند چوں شَرِبَ زَیدٌ مَاءً (زید آب آشامید) اسم بر دو قسم است مبنی ومعرب
مبنی آنست کہ آخر وے از آمدن عامل متغیر نشود چوں جَاءَنِی هٰؤُلَاءِ و رَأَیتُ
هٰؤُلَاءِ و مَرَرتُ بِهٰؤُلَاءِ معرب دو قسم است منصرف وغیر منصرف منصرف
آنست کہ در آخر وے سہ حرکات مع تنوین خواندہ شوند چوں جَاءَنِی زَیدٌ و رَأَیتُ
زَیدًا و مَرَرتُ بِزَیدٍ وغیر منصرف آنست کہ در آخر وے کسرہ وتنوین خواندہ نہ
شود چوں جَاءَنِی اَحمَدُ و رَأَیتُ اَحمَدَ و مَرَرتُ بِاَحمَدَ واسم نیز بر سہ قسم
است مصدر ومشتق وجامد مصدر آنست کہ ماخذ فعل بود ودر آخر معنی فارسی
آں دن یا تن آید چوں اَلضَّربُ زدن و اَلقَتلُ کشتن ومشتق آنست کہ لفظے از
مصدر ساختہ شود باحداث ہیئاتے ومعنے بابقائے مادہ واسم مشتق شش
قسم است اسم فاعل واسم مفعول واسم تفضیل وصفت مشبہ واسم آلہ واسم ظرف
وجامد آنست کہ نہ مصدر ونہ مشتق از مصدر باشد وجامد بر سہ قسم است ثلاثی و
رباعی وخماسی ثلاثی سہ حرفی را گویند چوں زَیدٌ ورباعی چہار حرفی را گویند
چوں جَعفَرٌ وخماسی پنج حرفی را گویند چوں سَفَرجَلٌ مصدر وفعل وسائر

مشتقات بر دو قسم است ثلاثی ورباعی وہر یک دو گونہ است مجرد ومزید
لیکن مصدر ومشتق در اطلاق مجرد ومزید تابع فعل ماضی خود اند ثلاثی مجرد
آنست کہ در وے سہ حرف اصلی باشند چوں ضَرَبَ بر وزن فَعَلَ وثلاثی مزید فیہ آنست
کہ از سہ حرف اصلی او چیزے زایدہ بود چوں اَکرَمَ بر وزن اَفعَلَ ورباعی مجرد
آنست کہ بر چہار حرف اصلی او چیزے زیادہ نبود ہمچوں دَحرَجَ بر وزن فَعلَلَ
ورباعی مزید فیہ آنست کہ بر چہار حرف اصلی او چیزے زیادہ بود ہمچوں تَدَحرَجَ
بر وزن تَفَعلَلَ بدانکہ میزانے برائے کلمات عرب ضروری است کہ باں اصلی
از زایدہ متمیز گردد پس برائے او فا وعین ولام را وضع کردہ اند چرا کہ ایں اَعَمُّ
الاَفعَالِ اند چوں فَعَلَ الضَّربُ و فَعَلَ النَّصرُ ویا ایں وجہ است کہ مخارج
حروف سہ قسم اند شفت ووسط وحلق پس از ہر مخرج یک حرف گرفتند فا از
شفت وعین از حلق ولام از وسط وآنکہ در مقابلہ فا وعین ولام افتد ود
جمیع گردانہا یافتہ شود اصلی است چوں ضَرَبَ بر وزن فَعَلَ وزائد عکس
آں چوں اَکرَمَ بر وزن اَفعَلَ اگر از سہ حرف اصلی زائد شود آنرا تعبیر کنند از لام
ثانیہ وثالثہ چوں جَعفَرٌ فَعلَلٌ و دَحرَجَ فَعلَلَ و جَحمَرِشٌ فَعلَلِلٌ وزائدہ را در وزن
بلفظہ نقل کنند چوں الف در ضَارِبٌ فَاعِلٌ وواو در مَضرُوبٌ مَفعُولٌ ونہ مبدل
از تاء افتعال را چوں اِضطَرَبَ اِفتَعَلَ ونہ مکرر للالحاق چوں جَلبَبَ فَعلَلَ و
حِلتِیتٌ فِعلِیلٌ و سُحنُونٌ فُعلُولٌ وتغیر در موزون از قلب مکانی کہ میشود در
وزن ہم کنند چوں جَاهٌ (وجه) عَفلٌ و حَادِی (وَاحِدٌ) عَالِفٌ و اَیِسَ (یَئِسَ) عَفِلَ
و اَشیَاءُ (شَیئَاءُ) لَفعَاءُ وحذف ہم ایں طور است چوں قَاضٍ فَاعٍ اگر اعتبار
اصل مقلوب ومحذوف کنند ہم جائز است چوں قَاضٍ فَاعِلٌ حَادِی فَاعِلٌ
بدانکہ جمیع اقسام اسم وفعل از ہفت قسم بیرون نیست۔ صحیح است یا مہموز

یا مضاعف یا مثال یا اجوف یا ناقص یا لفیف اما صحیح آنست که در مقابله
فا و عین و لام او حرف علت و همزه و تضعیف نبود چون ضَرْبٌ و ضَرَبَ
بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ حرف علت سه اند واو و الف و یا چون جمع کنی وای
شود مهموز آنست که یک حرف اصلی او همزه بود و مهموز بر سه قسم است مهموز الفا
و مهموز العین و مهموز اللام مهموز الفا آنست که در مقابله فا اسم یا فعل او همزه
بود چون اَمْرٌ و اَمَرَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ و مهموز العین آنست که در مقابله عین
اسم یا فعل او همزه بود چون سَأْلٌ و سَأَلَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ و مهموز اللام
آنست که در مقابله لام اسم یا فعل او همزه بود چون قَرْءٌ و قَرَءَ بروزن فَعْلٌ
و فَعَلَ مضاعف آنست که دو حرف اصلی او از یک جنس بود و مضاعف بر دو
قسم است مضاعف ثلاثی و مضاعف رباعی مضاعف ثلاثی آنست که
در مقابله عین و لام اسم یا فعل دو حرف از یک جنس بود چون مَدٌّ و مَدَّ بر
وزن فَعْلٌ و فَعَلَ و مضاعف رباعی آنست که در مقابله فا و لام اول عین
و لام ثانی اسم یا فعل دو حرف از یک جنس بود چون صَرْصَرٌ و صَرْصَرَ بروزن فَعْلَلٌ
و فَعْلَلَ مثال آنست که در مقابله فا اسم یا فعل حرف علت بود چون وَعْدٌ و
وَعَدَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ اجوف آنست که در مقابله عین اسم یا فعل حرف
علت بود چون قَوْلٌ و قَالَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ ناقص آنست که در مقابله
لام اسم یا فعل حرف علت بود همچون رَمْیٌ و رَمٰی بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ لفیف
بر دو قسم است لفیف مقرون و لفیف مفروق لفیف مقرون آنست که در
مقابله عین و لام اسم یا فعل حرف علت بود چون طَیٌّ و طَوٰی بروزن فَعْلٌ و
فَعَلَ و لفیف مفروق آنست که در مقابله فا و لام اسم یا فعل حرف علت
بود چون وَقْیٌ و وَقٰی بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ بدانکه عرب از هر مصدر دوازده چیز

اشتقاق میکنند ماضی و مضارع و اسم فاعل و اسم مفعول و جحد و نفی و امر و نهی
و اسم زمان و اسم مکان و اسم آله و اسم تفضیل ماضی زمان گذشته را گویند و
مضارع زمان آینده را گویند و اسم فاعل نام کار کننده را گویند و اسم مفعول نام
کار کرده شده را گویند و جحد انکار ماضی را گویند و نفی انکار مستقبل را گویند و امر فرمودن
کارے و نهی باز داشتن از کارے و اسم زمان نام وقت کردن کارے و اسم
مکان نام جائے کردن کارے و اسم آلت آنچه کارے با وے کنند و اسم تفضیل
نام بسیار بهتر را گویند **صرف صغیر فعل ثلاثی مجرد صحیح از باب**
فَعَلَ يَفْعِلُ چون اَلضَّرْبُ زدن ضَرَبَ يَضْرِبُ ضَرْبًا **فَهُوَ** ضَارِبٌ و ضُرِبَ
يُضْرَبُ ضَرْبًا **فَذَاكَ** مَضْرُوْبٌ لَمْ يَضْرِبْ لَمْ يُضْرَبْ لَا يَضْرِبُ لَا يُضْرَبُ لَنْ يَضْرِبَ
لَنْ يُضْرَبَ **اَلْاَمْرُ مِنْهُ** اِضْرِبْ لِتُضْرَبْ لِيَضْرِبْ لِيُضْرَبْ **وَالنَّهْيُ عَنْهُ** لَا
تَضْرِبْ لَا تُضْرَبْ لَا يَضْرِبْ لَا يُضْرَبْ **وَالظَّرْفُ مِنْهُ** مَضْرِبٌ مَضْرِبَانِ مَضَارِبُ
مُضَيْرِبٌ **وَالْاٰلَةُ مِنْهُ** مِضْرَبٌ مِضْرَبَانِ مَضَارِبُ مُضَيْرِبٌ مِضْرَبَةٌ مِضْرَبَتَانِ
مَضَارِبُ مُضَيْرِبَةٌ مِضْرَابٌ مِضْرَابَانِ مَضَارِيْبُ مُضَيْرِيْبٌ و مُضَيْرِيْبَةٌ **وَاَفْعَلُ**
التَّفْضِيْلِ الْمُذَكَّرُ اَضْرَبُ اَضْرَبَانِ اَضْرَبُوْنَ اَضَارِبُ اُضَيْرِبُ **وَالْمُؤَنَّثُ**
مِنْهُ ضُرْبٰى ضُرْبَيَانِ ضُرْبَيَاتٌ ضُرَبٌ ضُرَيْبٰى **وَفِعْلُ التَّعَجُّبِ مِنْهُ**
مَا اَضْرَبَهٗ وَاَضْرِبْ بِهٖ وَضَرُبَ +

ہ اگر کسی سوال کند که فَهُوَ را بر اسم فاعل و فَذَاكَ را بر اسم مفعول چرا آورده اند جواب که ضَارِبٌ و
مَضْرُوْبٌ هر دو صفات اند و صفت را از موصوف لابد است پس فَهُوَ و فَذَاكَ موصوف اند اگر باز کسی گوید
که عکس چرا نکردند گوئیم که ذاك اسم اشاره است برائے بعید و مفعول نیز بعید باشد از نوجه مفعول را مناسب خود دادند و
فاعل را مناسب خود والله اعلم بالصواب

باب اول مع معنیٰ ماضی معلوم

ضَرَبَ	مارا اس ایک مرد نے	صیغه	واحد مذکر غائب	ثلاثی مجرد صحیح از باب فَعَلَ یَفْعِلُ
ضَرَبَا	مارا ان دو مردوں نے	"	تثنیه مذکر غائب	"
ضَرَبُوا	مارا ان سب مردوں نے	"	جمع مذکر غائب	"
ضَرَبَتْ	مارا اس ایک عورت نے	"	واحد مؤنث غائب	"
ضَرَبَتَا	مارا ان دو عورتوں نے	"	تثنیه مؤنث غائب	"
ضَرَبْنَ	مارا ان سب عورتوں نے	"	جمع مؤنث غائب	"
ضَرَبْتَ	مارا تو ایک مرد نے	"	واحد مذکر حاضر	"
ضَرَبْتُمَا	مارا تم دو مردوں نے	"	تثنیه مذکر حاضر	"
ضَرَبْتُمْ	مارا تم سب مردوں نے	"	جمع مذکر حاضر	"
ضَرَبْتِ	مارا تو ایک عورت نے	"	واحد مؤنث حاضر	"
ضَرَبْتُمَا	مارا تم دو عورتوں نے	"	تثنیه مؤنث حاضر	"
ضَرَبْتُنَّ	مارا تم سب عورتوں نے	"	جمع مؤنث حاضر	"
ضَرَبْتُ	مارا میں نے	"	واحد متکلم	"
ضَرَبْنَا	مارا ہم نے	"	متکلم مع الغیر	"

فعل ماضی مجہول از فَعَلَ یَفْعِلُ

ضُرِبَ	مارا گیا وہ ایک مرد	صیغه	واحد مذکر غائب	فعل ماضی مجہول

ضُرِبَا	مارے گئے وہ دو آدمی	صیغه	تثنیه مذکر غائب	ماضی مجہول
ضُرِبُوا	مارے گئے وہ سب مرد	"	جمع مذکر غائب	"
ضُرِبَتْ	ماری گئی وہ ایک عورت	"	واحد مؤنث غائب	"
ضُرِبَتَا	ماری گئیں وہ دو عورتیں	"	تثنیه مؤنث غائب	"
ضُرِبْنَ	ماری گئیں وہ سب عورتیں	"	جمع مؤنث غائب	"
ضُرِبْتَ	مارا گیا تو ایک مرد	"	واحد مذکر حاضر	"
ضُرِبْتُمَا	مارے گئے تم دو مرد	"	تثنیه مذکر حاضر	"
ضُرِبْتُمْ	مارے گئے تم سب مرد	"	جمع مذکر حاضر	"
ضُرِبْتِ	ماری گئی تو ایک عورت	"	واحد مؤنث حاضر	"
ضُرِبْتُمَا	ماری گئیں تم دو عورتیں	"	تثنیه مؤنث حاضر	"
ضُرِبْتُنَّ	ماری گئیں تم سب عورتیں	"	جمع مؤنث حاضر	"
ضُرِبْتُ	مارا گیا میں	"	واحد متکلم	"
ضُرِبْنَا	مارے گئے ہم	"	متکلم مع الغیر	"

فعل مضارع معلوم

يَضْرِبُ	مارتا ہے یا مارے گا وہ ایک مرد	صیغه	واحد مذکر غائب	مضارع معلوم
يَضْرِبَانِ	مارتے ہیں یا ماریں گے وہ دو مرد	"	تثنیه مذکر غائب	"
يَضْرِبُونَ	مارتے ہیں یا ماریں گے وہ سب مرد	"	جمع مذکر غائب	"
تَضْرِبُ	مارتی ہے یا مارے گی وہ ایک عورت	"	واحد مؤنث غائب	"

تَضْرِبَانِ	مارتی ہیں یا ماریں گی وُہ دو عورتیں	صیغہ تثنیہ مؤنث غائب	مضارع معلوم
یَضْرِبْنَ	〃 وہ سب عورتیں	〃 جمع مؤنث غائب	〃
تَضْرِبُ	مارتا ہے یا مارے گا تو ایک مرد	〃 واحد مذکر حاضر	〃
تَضْرِبَانِ	مارتے ہو یا مارو گے تم دو مرد	〃 تثنیہ مذکر حاضر	〃
تَضْرِبُوْنَ	〃 تم سب مرد	〃 جمع مذکر حاضر	〃
تَضْرِبِیْنَ	مارتی ہے یا مارے گی تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر	〃
تَضْرِبَانِ	مارتی ہو یا مارو گی تم دو عورتیں	〃 تثنیہ مؤنث حاضر	〃
تَضْرِبْنَ	〃 تم سب عورتیں	〃 جمع مؤنث حاضر	〃
اَضْرِبُ	مارتا ہوں یا ماروں گا میں	〃 واحد متکلم	〃
نَضْرِبُ	مارتے ہیں یا ماریں گے ہم	〃 متکلم مع الغیر	〃

فعل مضارع مجہول

یُضْرَبُ	مارا جاتا ہے یا مارا جائیگا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب	مضارع مجہول
یُضْرَبَانِ	مارے جاتے ہیں یا مارے جائینگے وہ دو مرد	〃 تثنیہ مذکر غائب	〃
یُضْرَبُوْنَ	〃 وہ سب مرد	〃 جمع مذکر غائب	〃
تُضْرَبُ	ماری جاتی ہے یا ماری جائیگی وہ ایک عورت	〃 واحد مؤنث غائب	〃
تُضْرَبَانِ	ماری جاتی ہیں یا ماری جائینگی وہ دو عورتیں	〃 تثنیہ مؤنث غائب	〃
یُضْرَبْنَ	〃 وہ سب عورتیں	〃 جمع مؤنث غائب	〃
تُضْرَبُ	مارا جاتا ہے یا مارا جائیگا تو ایک مرد	〃 واحد مذکر حاضر	〃

تُضْرَبَانِ	مارے جاتے ہو یا مارے جاؤ گے تم دو مرد	صیغہ تثنیہ مذکر حاضر	مضارع مجہول
تُضْرَبُوْنَ	〃 تم سب مرد	〃 جمع مذکر حاضر	〃
تُضْرَبِیْنَ	ماری جاتی ہے یا ماری جائیگی تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر	〃
تُضْرَبَانِ	ماری جاتی ہو یا ماری جاؤ گی تم دو عورتیں	〃 تثنیہ مؤنث حاضر	〃
تُضْرَبْنَ	〃 تم سب عورتیں	〃 جمع مؤنث حاضر	〃
اُضْرَبُ	مارا جاتا ہوں یا مارا جاؤنگا میں ایک مرد یا ایک عورت کو	〃 واحد متکلم	〃
نُضْرَبُ	مارے جاتے ہیں یا مارے جائینگے ہم	〃 متکلم مع الغیر	〃

اسم فاعل

ضَارِبٌ	مارنے والا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر	اسم فاعل
ضَارِبَانِ	مارنے والے دو مرد	〃 تثنیہ مذکر	〃
ضَارِبُوْنَ	مارنے والے سب مرد	〃 جمع مذکر سالم	〃
ضَرَبَةٌ	〃	〃 مکسّر	
ضُرَّابٌ	〃	〃	〃
ضُرَّبٌ	〃	〃	〃
ضُرُبٌ	〃	〃	〃
ضُرَبَاءُ	〃	〃	〃
ضُرْبَانٌ	〃	〃	〃
ضِرَابٌ	〃	〃	〃

ضُرُوبٌ	مارنے والے سب مرد	صیغہ جمع مذکر اسم فاعل (مکسر)
ضَارِبَةٌ	مارنے والی ایک عورت	" واحد مؤنث "
ضَارِبَتَانِ	مارنے والی دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث "
ضَارِبَاتٌ	مارنے والی سب عورتیں	" جمع مؤنث سالم "
ضَوَارِبُ	"	" مکسّر
ضُرَّبٌ	"	" "
ضُوَيْرِبٌ	کم مارنے والا ایک مرد	واحد مذکر مصغر اسم فاعل
ضُوَيْرِبَةٌ	کم مارنیوالی ایک عورت	" مؤنث " "

اسم مفعول

مَضْرُوبٌ	مارا ہوا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر اسم مفعول
مَضْرُوبَانِ	مارے ہوئے دو مرد	" تثنیہ مذکر "
مَضْرُوبُونَ	" سب مرد	" جمع "
مَضْرُوبَةٌ	ماری ہوئی ایک عورت	" واحد مؤنث "
مَضْرُوبَتَانِ	ماری ہوئی دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث "
مَضْرُوبَاتٌ	" سب عورتیں	" جمع مؤنث "
مَضَارِيبُ	"	"
مُضَيْرِيبٌ	کم مارنیوالا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر مصغر "
مُضَيْرِيبَةٌ	کم مارنیوالی ایک عورت	" " مؤنث " "

فعل جحد معلوم

لَمْ يَضْرِبْ	نہیں مارا اس ایک مرد نے	صیغہ واحد مذکر غائب
لَمْ يَضْرِبَا	" مارا ان دو مردوں نے	" تثنیہ مذکر "
لَمْ يَضْرِبُوْا	" سب مردوں نے	" جمع مذکر "
لَمْ تَضْرِبْ	" مارا اس ایک عورت نے	" واحد مؤنث غائب
لَمْ تَضْرِبَا	" مارا ان دو عورتوں نے	" تثنیہ " "
لَمْ يَضْرِبْنَ	" سب عورتوں نے	" جمع "
لَمْ تَضْرِبْ	" مارا تو ایک مرد نے	" واحد مذکر حاضر
لَمْ تَضْرِبَا	" مارا تم دو مردوں نے	" تثنیہ "
لَمْ تَضْرِبُوْا	" تم سب مردوں نے	" جمع "
لَمْ تَضْرِبِيْ	" مارا تو ایک عورت نے	" واحد مؤنث حاضر
لَمْ تَضْرِبَا	" مارا تم دو عورتوں نے	" تثنیہ "
لَمْ تَضْرِبْنَ	" تم سب عورتوں نے	" جمع "
لَمْ اَضْرِبْ	" مارا میں ایک مرد یا ایک عورت نے	" واحد متکلم
لَمْ نَضْرِبْ	" مارا ہم سب مردوں یا عورتوں نے	" متکلم مع الغیر

فعل جحد مجہول

لَمْ يُضْرَبْ	نہیں مارا گیا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَمْ يُضْرَبَا	" مارے گئے وہ دو مرد	" تثنیہ "

لَمْ يُضْرَبُوْا	نہیں مارے گئے وہ سب مرد	صیغہ جمع مذکر غائب
لَمْ تُضْرَبْ	" ماری گئی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث "
لَمْ تُضْرَبَا	" ماری گئیں وہ دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث "
لَمْ يُضْرَبْنَ	" ماری گئیں وہ سب عورتیں	" جمع مؤنث "
لَمْ تُضْرَبْ	" مارا گیا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَمْ تُضْرَبَا	" مارے گئے تم دو مرد	" تثنیہ مذکر حاضر
لَمْ تُضْرَبُوْا	" مارے گئے تم سب مرد	" جمع مذکر حاضر
لَمْ تُضْرَبِیْ	" ماری گئی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَمْ تُضْرَبَا	" ماری گئیں تم دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث حاضر
لَمْ تُضْرَبْنَ	" ماری گئیں تم سب عورتیں	" جمع مؤنث حاضر
لَمْ اُضْرَبْ	" مارا گیا میں ایک مرد یا ایک عورت	" واحد متکلم
لَمْ نُضْرَبْ	" مارے گئے ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

مضارع منفی معلوم

لَا يَضْرِبُ	نہیں مارتا ہے یا نہیں مارے گا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا يَضْرِبَانِ	نہیں مارتے ہیں یا نہیں ماریں گے وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَا يَضْرِبُوْنَ	" وہ سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبُ	نہیں مارتی ہے یا نہیں مارے گی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث "
لَا تَضْرِبَانِ	نہیں مارتی ہیں یا نہیں ماریں گی وہ دو عورتیں	" تثنیہ "

لَا يَضْرِبْنَ	نہیں مارتی ہیں یا نہیں ماریں گی وہ سب عورتیں	صیغہ جمع مؤنث غائب
لَا تَضْرِبُ	نہیں مارتا ہے یا نہیں مارے گا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبَانِ	نہیں مارتے ہو یا نہیں مارو گے تم دو مرد	" تثنیہ "
لَا تَضْرِبُوْنَ	" تم سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبِيْنَ	نہیں مارتی ہے یا نہیں مارے گی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَا تَضْرِبَانِ	نہیں مارتی ہو یا نہیں مارو گی تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا تَضْرِبْنَ	" تم سب عورتیں	" جمع "
لَا اَضْرِبُ	نہیں مارتا ہوں یا نہیں ماروں گا میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَا نَضْرِبُ	نہیں مارتے ہیں یا نہیں ماریں گے ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

مضارع منفی مجہول

لَا يُضْرَبُ	نہیں مارا جاتا ہے یا نہیں مارا جائیگا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا يُضْرَبَانِ	نہیں مارے جاتے ہیں یا نہیں مارے جائیں گے وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَا يُضْرَبُوْنَ	" " وہ سب مرد	" جمع "
لَا تُضْرَبُ	نہیں ماری جاتی ہے یا نہیں ماری جائیگی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَا تُضْرَبَانِ	نہیں ماری جاتی ہیں یا نہیں ماری جائینگی وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا يُضْرَبْنَ	" " وہ سب عورتیں	" جمع "
لَا تُضْرَبُ	نہیں مارا جاتا ہے یا نہیں مارا جائیگا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَا تُضْرَبَانِ	نہیں مارے جاتے ہو یا نہیں مارے جاؤ گے تم دو مرد	" تثنیہ "

لَاتُضْرَبُوْنَ	نہیں مارے جاتے ہو یا نہیں مارے جاؤ گے تم سب مرد	صیغہ جمع مذکر حاضر
لَاتُضْرَبِيْنَ	نہیں ماری جاتی ہے یا نہیں ماری جاؤگی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَاتُضْرَبَانِ	نہیں ماری جاتی ہو یا نہیں ماری جاؤ گی تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَاتُضْرَبْنَ	" " تم سب عورتیں	" جمع "
لَااُضْرَبُ	نہیں مارا جاتا ہوں یا نہیں مارا جاؤں گا میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَانُضْرَبُ	نہیں مارے جاتے ہیں یا نہیں مارے جائیں گے ہم تمام مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

مضارع منفی معلوم مؤکد بلن ناصبہ

لَنْ يَّضْرِبَ	ہرگز نہیں مارے گا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَنْ يَّضْرِبَا	ہرگز نہیں ماریں گے وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَنْ يَّضْرِبُوْا	" وہ سب مرد	" جمع "
لَنْ تَضْرِبَ	ہرگز نہیں مارے گی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَنْ تَضْرِبَا	ہرگز نہیں ماریں گی وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لَنْ يَّضْرِبْنَ	" وہ سب عورتیں	" جمع "
لَنْ تَضْرِبَ	ہرگز نہیں مارے گا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَنْ تَضْرِبَا	ہرگز نہیں مارو گے تم دو مرد	" تثنیہ "
لَنْ تَضْرِبُوْا	" تم سب مرد	" جمع "
لَنْ تَضْرِبِيْ	ہرگز نہیں مارے گی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَنْ تَضْرِبَا	ہرگز نہیں مارو گی تم دو عورتیں	" تثنیہ "

لَنْ تَضْرِبْنَ	ہرگز نہیں مارو گی تم تمام عورتیں	صیغہ جمع مؤنث حاضر
لَنْ اَضْرِبَ	ہرگز نہیں ماروں گا میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَنْ نَّضْرِبَ	ہرگز نہیں ماریں گے ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

مضارع منفی مجہول مؤکد بلن ناصبہ

لَنْ يُّضْرَبَ	ہرگز نہیں مارا جائیگا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَنْ يُّضْرَبَا	ہرگز نہیں مارے جائیں گے وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَنْ يُّضْرَبُوْا	" وہ سب مرد	" جمع "
لَنْ تُضْرَبَ	ہرگز نہیں ماری جائیگی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَنْ تُضْرَبَا	ہرگز نہیں ماری جائیگی وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لَنْ يُّضْرَبْنَ	" وہ سب عورتیں	" جمع "
لَنْ تُضْرَبَ	ہرگز نہیں مارا جائیگا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَنْ تُضْرَبَا	ہرگز نہیں مارے جاؤ گے تم دو مرد	" تثنیہ "
لَنْ تُضْرَبُوْا	" تم سب مرد	" جمع "
لَنْ تُضْرَبِيْ	ہرگز نہیں ماری جائیگی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَنْ تُضْرَبَا	ہرگز نہیں ماری جاؤ گی تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَنْ تُضْرَبْنَ	" تم سب عورتیں	" جمع "
لَنْ اُضْرَبَ	ہرگز نہیں مارا جاؤں گا میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَنْ نُّضْرَبَ	ہرگز نہیں مارے جائینگے ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

فعل امر حاضر معلوم

اِضْرِبْ	مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
اِضْرِبَا	مارو تم دو مرد	" تثنیہ "
اِضْرِبُوْا	مارو تم سب مرد	" جمع "
اِضْرِبِیْ	مار تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
اِضْرِبَا	مارو تم دو عورتیں	" تثنیہ "
اِضْرِبْنَ	مارو تم سب عورتیں	" جمع "

فعل امر حاضر معلوم

مؤکد بانون تاکید ثقیلہ

اِضْرِبَنَّ	ضرور بالضرور مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
اِضْرِبَانِّ	" مارو تم دو مرد	" تثنیہ "
اِضْرِبُنَّ	" مارو تم سب مرد	" جمع "
اِضْرِبِنَّ	" مار تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
اِضْرِبَانِّ	" مارو تم دو عورتیں	" تثنیہ "
اِضْرِبْنَانِّ	" مارو تم سب عورتیں	" جمع "

فعل امر حاضر معلوم

مؤکد بانون تاکید خفیفہ

اِضْرِبَنْ	ضرور مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر

اِضْرِبُنْ	ضرور مارو تم سب مرد	صیغہ جمع مذکر حاضر
اِضْرِبِنْ	ضرور مار تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر

امر حاضر مجہول

لِتُضْرَبْ	مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لِتُضْرَبَا	مارے جاؤ تم دو مرد	" تثنیہ "
لِتُضْرَبُوْا	" تم سب مرد	" جمع "
لِتُضْرَبِیْ	ماری جائے تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لِتُضْرَبَا	ماری جاؤ تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لِتُضْرَبْنَ	" تم سب عورتیں	" جمع "

امر حاضر مجہول

مؤکد بانون تاکید ثقیلہ

لِتُضْرَبَنَّ	ضرور بالضرور مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لِتُضْرَبَانِّ	" مارے جاؤ تم دو مرد	" تثنیہ "
لِتُضْرَبُنَّ	" مارے جاؤ تم سب مرد	" جمع
لِتُضْرَبِنَّ	" ماری جائے تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لِتُضْرَبَانِّ	" ماری جاؤ تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لِتُضْرَبْنَانِّ	" ماری جاؤ تم سب عورتیں	" جمع "

فعل امر حاضر مجہول

مؤکد با نون تاکید خفیفہ

لِتُضْرَبْنْ	ضرور مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لِتُضْرَبُنْ	ضرور مارے جاؤ تم سب مرد	〃 جمع 〃
لِتُضْرَبِنْ	ضرور ماری جائے تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر

امر غائب معلوم

لِیَضْرِبْ	مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لِیَضْرِبَا	ماریں وہ دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لِیَضْرِبُوْا	ماریں وہ سب مرد	〃 جمع 〃
لِتَضْرِبْ	مارے وہ ایک عورت	〃 واحد مؤنث غائب
لِتَضْرِبَا	ماریں وہ دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لِیَضْرِبْنَ	ماریں وہ سب عورتیں	〃 جمع 〃
لِاَضْرِبْ	ماروں میں ایک مرد یا عورت	〃 واحد متکلم
لِنَضْرِبْ	ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	〃 متکلم مع الغیر

امر غائب مجہول

لِیُضْرَبْ	مارا جائے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لِیُضْرَبَا	مارے جائیں وہ دو مرد	〃 تثنیہ 〃

لِیُضْرَبُوْا	مارے جائیں وہ سب مرد	صیغہ جمع مذکر غائب
لِتُضْرَبْ	ماری جائے وہ ایک عورت	〃 واحد مؤنث غائب
لِتُضْرَبَا	ماری جائیں وہ دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لِیُضْرَبْنَ	〃 وہ سب عورتیں	〃 جمع 〃
لِاُضْرَبْ	مارا جاؤں میں ایک مرد یا عورت	〃 واحد متکلم
لِنُضْرَبْ	مارے جائیں ہم سب مرد یا عورتیں	〃 متکلم مع الغیر

فعل نہی حاضر معلوم

لَا تَضْرِبْ	نہ مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبَا	نہ مارو تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لَا تَضْرِبُوْا	〃 تم سب مرد	〃 جمع 〃
لَا تَضْرِبِیْ	نہ مار تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
لَا تَضْرِبَا	نہ مارو تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لَا تَضْرِبْنَ	〃 تم سب عورتیں	〃 جمع 〃

فعل نہی حاضر مجہول

لَا تُضْرَبْ	نہ مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تُضْرَبَا	نہ مارے جاؤ تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لَا تُضْرَبُوْا	〃 تم سب مرد	〃 جمع 〃

لَا تُضْرَبِي	نہ ماری جائے تو ایک عورت	صیغہ واحد مؤنث حاضر
لَا تُضْرَبَا	نہ ماری جاؤ تم دو عورتیں	″ تثنیہ ″
لَا تُضْرَبْنَ	″ تم سب عورتیں	″ جمع ″

فعل نہی حاضر معلوم

مؤکّد بانون تاکید ثقیلہ

لَا تَضْرِبَنَّ	ہرگز نہ مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبَانِّ	″ نہ مارو تم دو مرد	″ تثنیہ ″
لَا تَضْرِبُنَّ	″ ″ تم سب مرد	″ جمع ″
لَا تَضْرِبِنَّ	″ نہ مار تو ایک عورت	″ واحد مؤنث حاضر
لَا تَضْرِبَانِّ	″ نہ مارو تم دو عورتیں	″ تثنیہ ″
لَا تَضْرِبْنَانِّ	″ ″ تم سب عورتیں	″ جمع ″

فعل نہی حاضر معلوم

مؤکّد بانون تاکید خفیفہ

لَا تَضْرِبَنْ	ہرگز نہ مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبُنْ	″ نہ مارو تم سب مرد	″ جمع ″
لَا تَضْرِبِنْ	″ نہ مار تو ایک عورت	″ واحد مؤنث حاضر

فعل نہی حاضر مجہول مؤکّد بانون تاکید ثقیلہ

لَا تُضْرَبَنَّ	ہرگز نہ مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر

لَا تُضْرَبَانِّ	ہرگز نہ مارے جاؤ تم دو مرد	صیغہ تثنیہ مذکر حاضر
لَا تُضْرَبُنَّ	″ ″ تم سب مرد	″ جمع ″
لَا تُضْرَبِنَّ	″ نہ ماری جائے تو ایک عورت	″ واحد مؤنث حاضر
لَا تُضْرَبَانِّ	″ نہ ماری جاؤ تم دو عورتیں	″ تثنیہ ″
لَا تُضْرَبْنَانِّ	″ ″ تم سب عورتیں	″ جمع ″

فعل نہی حاضر مجہول

مؤکّد بانون تاکید خفیفہ

لَا تُضْرَبَنْ	ہرگز نہ مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تُضْرَبُنْ	″ نہ مارے جاؤ تم سب مرد	″ جمع ″
لَا تُضْرَبِنْ	″ نہ ماری جائے تو ایک عورت	″ واحد مؤنث حاضر

فعل نہی غائب معلوم

لَا يَضْرِبْ	نہ مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا يَضْرِبَا	نہ ماریں وہ دو مرد	″ تثنیہ ″
لَا يَضْرِبُوْا	نہ ″ ماریں وہ سب مرد	″ جمع ″
لَا تَضْرِبْ	نہ مارے وہ ایک عورت	″ واحد مؤنث غائب
لَا تَضْرِبَا	نہ ماریں وہ دو عورتیں	″ تثنیہ ″
لَا يَضْرِبْنَ	″ وہ سب عورتیں	″ جمع ″
لَا اَضْرِبْ	نہ ماروں میں ایک مرد یا عورت	″ واحد متکلم

لَا نَضْرِبْ	نہ ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	صیغہ متکلم مع الغیر

فعل نہی غائب معلوم
مؤکد با نون تاکید ثقیلہ

لَا یَضْرِبَنَّ	ہرگز نہ مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا یَضْرِبَانِّ	نہ ماریں وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَا یَضْرِبُنَّ	" " وہ سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبَنَّ	" نہ مارے وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَا تَضْرِبَانِّ	" ماریں وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا یَضْرِبْنَانِّ	" " وہ سب عورتیں	" جمع "
لَا اَضْرِبَنَّ	" نہ ماروں میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَا نَضْرِبَنَّ	" نہ ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

فعل نہی غائب معلوم
مؤکد با نون تاکید خفیفہ

لَا یَضْرِبَنْ	ہرگز نہ مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا یَضْرِبُنْ	" نہ ماریں وہ سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبَنْ	" نہ مارے وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَا اَضْرِبَنْ	" نہ ماروں میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَا نَضْرِبَنْ	" نہ ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

فعل نہی غائب مجہول

برقیاس فعل معلوم است صرف بجائے زبر زدہ پیش زدہ نشود باید خواند، باقی ہمہ صیغ برقیاس معلوم اند۔

اسمِ ظرف

مَضْرِبٌ	مارنے کی ایک جگہ یا ایک وقت	صیغہ واحد اسم ظرف
مَضْرِبَانِ	" دو جگہیں یا دو وقت	" تثنیہ "
مَضَارِبُ	" سب جگہیں یا سب وقت	" جمع "
مُضَیْرِبٌ	کم مارنے کی ایک جگہ یا وقت	" واحد مُصغّر

اسمِ آلہ

مِضْرَبٌ	مارنے کا ایک آلہ	صیغہ واحد اسم آلہ
مِضْرَبَانِ	مارنے کے دو آلے	" تثنیہ "
مَضَارِبُ	" " سب آلے	" جمع مکسر "
مُضَیْرِبٌ	کم مارنے کا ایک آلہ	" واحد مصغر اسم آلہ
مِضْرَبَۃٌ	برقیاس سابق	" واحد مع تا زائدہ بعد لام کلمہ
مِضْرَبَتَانِ	"	" تثنیہ "
مَضَارِبُ	"	" جمع "
مُضَیْرِبَۃٌ	"	" واحد مصغر "
مِضْرَابٌ	"	" واحد مع الف زائدہ بعد لام کلمہ

صیغہ	معنی	بیان
مِضْرَابَانِ	برقیاسِ سابق	صیغہ تثنیہ اسمِ آلہ مع الف زائدہ
مَضَارِیْبُ	〃	〃 جمع مکسر 〃
مُضَیْرِیْبٌ	〃	〃 صیغہ واحد مصغر 〃

اَفْعَلُ التفضیلِ المذکر مِنْہُ

صیغہ	معنی	بیان
اَضْرَبُ	زیادہ مارنے والا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر
اَضْرَبَانِ	〃 مارنے والے دو مرد	〃 تثنیہ 〃
اَضْرَبُوْنَ	〃 〃 سب مرد	〃 جمع 〃 سالم
اَضَارِبُ	〃 〃	〃 جمع مذکر مکسّر
اُضَیْرِبٌ	تھوڑا سا زیادہ مارنے والا ایک مرد	〃 واحد مذکر مصغّر

والمؤنث منہ

صیغہ	معنی	بیان
ضُرْبٰی	زیادہ مارنے والی ایک عورت	صیغہ واحد مؤنث
ضُرْبَیَانِ	〃 دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
ضُرْبَیَاتٌ	〃 سب عورتیں	〃 جمع 〃 سالم
ضُرَبٌ	〃 〃	〃 جمع مؤنث مکسّر
ضُرَیْبٰی	تھوڑا سا زیادہ مارنے والی ایک عورت	〃 واحد مؤنث مصغّر

فعل التعجب منہ

صیغہ	معنی	بیان
مَا اَضْرَبَہٗ	کتنا اچھا مارا اس ایک مرد نے	صیغہ واحد مذکر
وَاَضْرِبْ بِہٖ	کتنا اچھا مارا اس ایک مرد نے	
وَضَرُبَ		

شروعِ ابنائے بابِ اوّل

فعل ماضی معلوم

ضَرَبَ را از ضَرْبًا بنا کردند حرف اول را برحال خود گذاشته ثانی را فتحہ دادہ نصب ثالث را بفتحہ بدل کردہ تنوین تمکن علامت اسمیت را حذف کردند لِاَنَّ التَّنْوِیْنَ اَمَارَۃُ الْاِسْمِ وَالْفِعْلُ لَا یَقْبَلُ اَمَارَۃَ الْاِسْمِ (تنوین علامت اسم است وفعل علامتِ او قبول نمیکند) ضَرَبَ شد ضَرَبَا را از ضَرَبَ بنا کردند الف ضمیر بارز مرفوع متصل علامت تثنیہ وضمیر فاعل در آخرش در آوردند ضَرَبَا شد ضَرَبُوْا را از ضَرَبَ بنا کردند واؤ ضمیر بارز مرفوع متصل علامت جمع مذکر و ضمیر فاعل بضمہ ماقبل در آخرش در آوردند ضَرَبُوْا شد ضَرَبَتْ را از ضَرَبَ بنا کردند تا ساکنہ محض علامت تانیث در آخرش در آوردند ضَرَبَتْ شد ضَرَبَتَا را از ضَرَبَتْ بنا کردند الف ضمیر بارز مرفوع متصل علامت تثنیہ وضمیر فاعل بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردند ضَرَبَتَا شد ضَرَبْنَ را از ضَرَبَتْ بنا کردند نونِ ضمیر بارز مرفوع متصل علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آخرش در آوردند ضَرَبَتْنَ شد پس اجتماع علامتے تانیث شد در فعل چوں اجتماع علامتے تانیث در فعل مطلقاً ممتنع بود بنابراں تا را حذف کردہ با را ساکن کردند تاکہ لازم نیاید تَوَالِیْ اَرْبَعِ حَرَکَاتٍ فِیْ مَا ھُوَ کَالْکَلِمَۃِ الْوَاحِدَۃِ پے در پے آمدن چہار حرکات دراں شیئ کہ مثل یک کلمہ باشد) ضَرَبْنَ شد ضَرَبْتَ را از ضَرَبَ بنا کردند تا ضمیر بارز مرفوع متصل علامت واحد مذکر مخاطب وضمیر فاعل در آخرش در آوردہ با را ساکن کردند لِمَا مَرَّ فِیْ ضَرَبْنَ ضَرَبْتَ شد ضَرَبْتُمَا را از ضَرَبْتَ بنا کردند الف ضمیر

بارز مرفوع متصل علامت تثنیه وضمیر فاعل در آخرش در آورده قبلش میم شفوی مفتوحه بضمه
ماقبل زایده کردند تا که ملتبس نشود بصیغه واحد مذکر مخاطب در حالت اشباع
ضَرَبْتُمَا شد ضَرَبْتُمْ را از ضَرَبْتَ بنا کردند واو ضمیر بارز مرفوع متصل علامت جمع
مذکر فاعل بضمه ماقبل در آخرش در آورده قبلش میم شفوی مضمومه زایده کردند تا که ملتبس
نشود بصیغه واحد متکلم در حالت اشباع ضَرَبْتُمُوْ شد پس واو را حذف کرده میم را ساکن کردند
ضَرَبْتُمْ شد ضَرَبْتِ را از ضَرَبْتَ بنا کردند فتحه تا را بکسره بدل کردند فرقاً بَیْنَ الْمُذَکَّرِ
وَالْمُؤَنَّثِ ضَرَبْتِ شد ضَرَبْتُمَا را از ضَرَبْتِ بنا کردند الف ضمیر بارز مرفوع متصل علامت
تثنیه وضمیر فاعل بفتحه ماقبل در آخرش در آورده قبلش میم شفوی مفتوحه بضمه ماقبل زیاده کردند
تا که ملتبس نشود بصیغه واحد مذکر مخاطب در حالت اشباع ضَرَبْتُمَا شد ضَرَبْتُنَّ را از
ضَرَبْتِ بنا کردند نون ضمیر بارز مرفوع متصل علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آخرش در
آورده قبلش میم شفوی ساکنه بضمه ماقبلش زایده کردند حملاً عَلَی الْجَمْعِ الْمُذَکَّرِ از برائے حمل کردن
بر جمع مذکر ضَرَبْتُمْنَ شد پس میم ونون قریب المخرج باهم آمدند میم را نون کرده ونون را در نون
ادغام کردند ضَرَبْتُنَّ شد ضَرَبْتُ را از ضَرَبَ بنا کردند تا ضمیر بارز مرفوع متصل علامت واحد
متکلم وضمیر فاعل در آخرش در آورده با را ساکن کردند لِمَا مَرَّ غَیْرَ مَرَّةٍ ضَرَبْتُ شد ضَرَبْنَا
را از ضَرَبْتُ بنا کردند تا را حذف کرده بجائش نون ضمیر بارز مرفوع متصل علامت متکلم
مع الغیر وضمیر فاعل مع الف زایده در آوردند تا که ملتبس نشود بصیغه جمع مؤنث غائبات
ضَرَبْنَا شد۔ ضُرِبَ الخ را از ضَرَبَ الخ بنا کردند فا کلمه را ضمه داده عین کلمه را کسره
دادند ضُرِبَ الخ شد **مضارع معلوم** یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ را از ضَرَبَ
بنا کردند یک حرف مفتوحه از حروف اَتَیْنَ بسکون فا کلمه در اولش در آورده ماقبل آخر را کسره داده
ضمه اعرابی در آخرش در آوردند یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ شدند۔ یَضْرِبَانِ
تَضْرِبَانِ را از یَضْرِبُ تَضْرِبُ بنا کردند الف ضمیر بارز مرفوع متصل علامت تثنیه

وضمیر فاعل بفتحه ماقبل ونون مکسوره عوض از ضمه اعرابی که در واحد بود در آخرش در
آوردند یَضْرِبَانِ تَضْرِبَانِ شدند یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُوْنَ را از یَضْرِبُ تَضْرِبُ بنا کردند
واو ضمیر بارز مرفوع متصل علامت جمع مذکر وضمیر فاعل بضمه ماقبل ونون مفتوحه
عوض از ضمه اعرابی که در واحد بود در آخرش در آوردند یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُوْنَ شدند تَضْرِبِیْنَ
را از تَضْرِبُ بنا کردند تا را حذف کرده بجائش یا اصلیه باز آورده نون ضمیر بارز مرفوع متصل
علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آخرش در آورده ماقبلش را ساکن کردند از برائے اقتضائش
یَضْرِبْنَ شد. تَضْرِبِیْنَ را از تَضْرِبُ بنا کردند یا ضمیر بارز مرفوع متصل علامت واحده
مؤنثه مخاطبه وضمیر فاعل یا فقط علامت واحده مؤنثه مخاطبه بکسره ماقبل ونون مفتوحه
عوض از ضمه اعرابی که در تَضْرِبُ بود در آخرش در آوردند تَضْرِبِیْنَ شد تَضْرِبَانِ را از
تَضْرِبِیْنَ بنا کردند یا را حذف کرده بجائش الف ضمیر بارز مرفوع متصل علامت تثنیه وضمیر
فاعل بفتحه ماقبل در آخرش در آورده فتحه نون را بکسره بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ
وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ (از برائے مشابهت او بنون تثنیه در واقعه شدن او بعد الف زائده)
تَضْرِبَانِ شد تَضْرِبْنَ را از تَضْرِبِیْنَ بنا کردند یا را حذف کرده بجائش نون ضمیر بارز مرفوع
متصل علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آورده ماقبلش را ساکن کردند از برائے اقتضائش
تَضْرِبْنَنْ شد بعده نون اعرابی را حذف کردند لِاَنَّ الضِّدَّیْنِ لَا یَجْتَمِعَانِ تَضْرِبْنَ شد
مضارع مجهول یُضْرَبُ الخ را از یَضْرِبُ الخ بنا کردند حرف اول را ضمه داده ماقبل
آخر را فتحه دادند یُضْرَبُ الخ شدند **اسم فاعل** ضَارِبٌ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حرف
مضارعت را حذف کرده فا کلمه را فتحه داده بعده الف علامت اسم فاعل در آورده عین کلمه را
بر حال خود گذاشته تنوین تمکن علامت اسمیت در آخرش در آورده ضَارِبٌ شد ضَارِبَانِ ضَارِبَیْنِ
را از ضَارِبٌ بنا کردند الف علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالت رفعه ویا علامت تثنیه بفتحه ماقبل در
حالتے نصب وجر ونون مکسوره عوض از ضمه یا تنوین بار هر دو که در واحد بود در آخرش

درآوردند ضاربان شد در حالت رفعه ضاربین شد در حالتے نصب وجر ضاربون ضاربین را از
ضارب بنا کردند واو علامت جمع مذکر سالم بضمه ماقبل در حالت رفعه و یا علامت جمع مذکر
سالم بکسره ماقبل در حالتے نصب وجر و نون مفتوحه عوض از ضمه یا تنوین یا از ہر دو که در واحد
بود در آخرش درآوردند ضاربون شد در حالت رفعه ضاربین شد در حالتے
نصب وجر ضَرَبَةٌ را از ضارب بنا کردند فا کلمه را بر حال خود گذاشته الف وحدان
را حذف کرده عین کلمه را فتحه داده تا متحرکه علامت جمع تکسیر بفتحه ماقبل در آخرش درآورده
اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچه اجرائے اعراب در وسط کلمه جائز نیست ضَرَبَةٌ شد
ضُرَّابٌ را از ضارب بنا کردند فا کلمه را ضمه داده الف وحدان را حذف کرده عین کلمه
را مُشَدَّد مفتوح ساخته بعده الف علامت جمع تکسیر درآوردند ضُرَّابٌ شد ضُرَّبٌ را از
ضارب بنا کردند فا کلمه را ضمه داده الف وحدان را حذف کرده عین کلمه را مشدد مفتوح
ساخته ضُرَّبٌ شد ضُرْبٌ را از ضارب بنا کردند فا کلمه را ضمه داده الف وحدان را حذف
کرده عین کلمه را ساکن کردند ضُرْبٌ شد ضُرَبَاءُ را از ضارب بنا کردند فا کلمه را ضمه داده
الف وحدان را حذف کرده عین کلمه را فتحه داده بعده الف ممدوده علامت جمع تکسیر بفتحه
ماقبل در آخرش درآورده تنوین تمکن را حذف کردند از برائے منع صرف اعراب را بر
ہمزه جاری کردند زیرا آنچه اجرائے اعراب در وسط کلمه جائز نیست ضُرَبَاءُ شد ضُرْبَانٌ را
از ضارب بنا کردند فا کلمه را ضمه داده الف وحدان را حذف کرده عین کلمه را ساکن کرده
بعده الف و نون مزید تین علامت جمع تکسیر بفتحه ماقبل در آخرش درآورده اعراب را
بر نون جاری کردند زیرا آنچه اجرائے اعراب در وسط کلمه جائز نیست ضُرْبَانٌ شد ضِرَابٌ
را از ضارب بنا کردند فا کلمه را کسره داده الف وحدان را حذف کرده عین کلمه را فتحه داده
بعده الف علامت جمع تکسیر درآوردند ضِرَابٌ شد ضُرُوبٌ را از ضارب بنا کردند الف
وحدان را حذف کرده فا و عین کلمه را ضمه داده بعده واو ساکنه علامت جمع تکسیر درآوردند

ضُرُوبٌ شد ضَارِبَةٌ را از ضَارِبٌ بنا کردند تا متحرکه علامت تانیث بفتحه ماقبل در آخرش
درآورده اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچه اجرائے اعراب در وسط کلمه جائز نیست ضَارِبَةٌ
شد ضَارِبَتَانِ ضَارِبَتَيْنِ را از ضَارِبَةٌ بنا کردند الف علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالت
رفعه و یا علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالت نصب وجر و نون مکسوره عوض از ضمه یا تنوین یا از
ہر دو که در واحد بود در آخرش درآوردند ضَارِبَتَانِ شد در حالت رفعه ضَارِبَتَيْنِ شد در حالتے
نصب وجر ضَارِبَاتٌ را از ضَارِبَةٌ بنا کردند الف و تا علامت جمع مؤنث سالم مع التنوین
مقابله بفتحه ماقبل در آخرش درآورده اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچه اجرائے اعراب در وسط
کلمه جائز نیست ضَارِبَتَاتٌ شد پس اجتماع علامتے تانیث شد در اسم از یک جنس چوں اجتماع علامتے
تانیث در اسم از یک جنس ممتنع بود بنا براں تا اولی را حذف کردند ضَارِبَاتٌ شد ضَوَارِبُ را
از ضَارِبَةٌ بنا کردند حرف اوّل را بر حال خود گذاشته ثانی که مده بود آنرا بواو مفتوحه بدل کرده
سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ درآورده حرفیکه مابعد از الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا
بر حال خود گذاشته تا و تنوین تمکن را حذف کردند از برائے ضِدّیّت و منع صرف ضَوَارِبُ
شد ضُرَّبٌ را از ضَارِبَةٌ بنا کردند فا کلمه را ضمه داده الف وحدان را حذف کرده عین کلمه
را مُشَدَّد مفتوح ساخته تا را حذف کردند از برائے ضِدّیّت ضُرَّبٌ شد ضُوَيْرِبٌ و ضُوَيْرِبَةٌ
را از ضَارِبٌ و ضَارِبَةٌ بنا کردند حرف اوّل را ضمه داده ثانی که مده بود آنرا بواو مفتوحه بدل
کرده سوم جا یا علامت تصغیر درآورده باقی را بر حال خود گذاشتند ضُوَيْرِبٌ و ضُوَيْرِبَةٌ
شدند **اسم مفعول** مَضْرُوبٌ را از يُضْرَبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف
کرده بجائش میم مفتوحه علامت اسم مفعول درآورده عین کلمه را ضمه داده و تنوین تمکن علامت
اسمیت در آخرش درآوردند مَضْرُبٌ بروزن مَفْعُلٌ شد چوں ایں وزن در کلام عرب بغیر
مَعُوْنٌ و مَکْرُمٌ نیافته شد بنا براں ضمه عین کلمه را اشباع نمودند تا که از و واو پیدا شود مَضْرُوبٌ
شد بروزن مَفْعُولٌ مَضْرُوبَانِ مَضْرُوبَيْنِ را از مَضْرُوبٌ بنا کردند الف علامت تثنیه

بفتحہ ماقبل در حالت رفعہ و یا علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسورہ
عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند مَضْرُوْبَانِ شد در حالت
رفعہ مَضْرُوْبَیْنِ شد در حالتے نصب و جر مَضْرُوْبُوْنَ مَضْرُوْبِیْنَ را از مَضْرُوْبٌ بنا کردند
واو علامت جمع مذکر سالم بکسرہ ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مفتوحہ عوض از ضمہ یا تنوین
یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند مَضْرُوْبُوْنَ شد در حالت رفعہ و مَضْرُوْبِیْنَ شد در
حالتے نصب و جر مَضْرُوْبَۃٌ را از مَضْرُوْبٌ بنا کردند تا متحرکہ علامت تانیث بفتحہ ماقبل در
آخرش در آوردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچہ اجرائے اعراب در وسط کلمہ جائز نیست
مَضْرُوْبَۃٌ شد مَضْرُوْبَتَانِ مَضْرُوْبَتَیْنِ را از مَضْرُوْبَۃٌ بنا کردند الف علامت تثنیہ بفتحہ
ماقبل در حالت رفعہ و یا علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسورہ عوض از ضمہ
یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند مَضْرُوْبَتَانِ شد در حالت رفعہ مَضْرُوْبَتَیْنِ
شد در حالتے نصب و جر مَضْرُوْبَاتٌ را از مَضْرُوْبَۃٌ بنا کردند الف و تا علامت جمع مؤنث سالم
مَعَ التَّنْوِیْنِ مقابلہ بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچہ
اجرائے اعراب در وسط کلمہ جائز نیست مَضْرُوْبَتَاتٌ شد پس اجتماع علامتے تانیث شد
در اسم از یک جنس چوں اجتماع علامتے تانیث در اسم از یک جنس ممتنع بود بنا بر اں تا اولیٰ را
حذف کردند مَضْرُوْبَاتٌ شد مَضَارِیْبُ را از مَضْرُوْبٌ و مَضْرُوْبَۃٌ بنا کردند حرف اوّل را بر
حال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ مابعد از
الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ تا تنوین تمکن را حذف کردند از برائے جمعیت و منع صرف
مَضَارِوْبُ شد پس واو ساکن مظہر ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مَضَارِیْبُ شد
مُضَیْرِیْبٌ و مُضَیْرِیْبَۃٌ را از مَضْرُوْبٌ و مَضْرُوْبَۃٌ بنا کردند حرف اوّل را ضمہ دادہ ثانی را
فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر در آوردہ حرفیکہ مابعد از یا علامت تصغیر شد آنرا کسرہ دادند
مُضَیْرِوْبٌ و مُضَیْرِوْبَۃٌ شدند پس واو ساکن مظہر ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مُضَیْرِیْبٌ

و مُضَیْرِیْبَۃٌ شدند **جحد معلوم و مجہول** لَمْ یَضْرِبْ و لَمْ یُضْرَبْ الخ را از یَضْرِبُ و یُضْرَبُ الخ
بنا کردند چوں لَمْ جازمہ جحدیہ در اوّل اینہا در آوردند آخر اینہا را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکات
شد در پنج پنج صیغہ و سقوط نونات اعرابی شد در ہفت ہفت صیغہ و سقوط چیزے نشد در دو دو
صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند وَالْمَبْنِیُّ مَا لَا یَتَغَیَّرُ آخِرُہٗ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَۃِ عَلَیْہِ لَمْ یَضْرِبْ
لَمْ یُضْرَبْ الخ شدند **نفی معلوم و مجہول** لَا یَضْرِبُ لَا یُضْرَبُ الخ را از یَضْرِبُ و
یُضْرَبُ الخ بنا کردند چوں لا نافیہ در اوّل اینہا در آوردند آخر اینہا را ہیچ نکرد لیکن معنی مُثْبَتش را
منفی گردانید لَا یَضْرِبُ لَا یُضْرَبُ الخ شدند **نفی معلوم و مجہول مؤکد بالن ناصبہ**
لَنْ یَّضْرِبَ و لَنْ یُّضْرَبَ الخ را از یَضْرِبُ و یُضْرَبُ الخ بنا کردند چوں لَنْ ناصبہ نافیہ تاکیدیہ در
اوّل اینہا در آوردند آخر اینہا نصب کرد علامت نصبی ظہور فتحات شد در پنج پنج صیغہ و سقوط
نونات اعرابیہ شد در ہفت ہفت صیغہ و سقوط چیزے نشد در دو دو صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند
وَالْمَبْنِیُّ مَا لَا یَتَغَیَّرُ آخِرُہٗ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَۃِ عَلَیْہِ (مبنی آنست کہ آخر او از دخول
عوامل مختلفہ متغیر نمیشود) لَنْ یَّضْرِبَ لَنْ یُّضْرَبَ الخ شدند **امر حاضر معلوم** اِضْرِبْ الخ
را از تَضْرِبُ الخ سوا المتکلم بنا کردند تا حرف مضارعت را حذف کردہ مابعدش ساکن
ماند چوں ابتدا بساکن محال بود نظر کردند بسوئے عین کلمہ چوں عین کلمہ مضموم نبود بنا بر اں
ہمزہ وصلی مکسورہ در اوّل اینہا در آوردند آخر اینہا وقف کرد علامت وقفی سقوط حرکت
شد در یک صیغہ و سقوط نونات اعرابی شد در چہار صیغہ و سقوط چیزے نشد در یک صیغہ
زیرا آنچہ مبنی است وَالْمَبْنِیُّ مَا لَا یَتَغَیَّرُ آخِرُہٗ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَۃِ عَلَیْہِ
اِضْرِبْ الخ شد **مؤکد بانون تاکید ثقیلہ** اِضْرِبَنَّ در اصل اِضْرِبْ بود چوں نون
تاکید ثقیلہ بدو متصل شد ماقبلش مبنی بر فتحہ گشت اِضْرِبَنَّ شد اِضْرِبَانِّ در اصل اِضْرِبَا بود
چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد اِضْرِبَانَّ شد پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند لِمُشَابَہَتِہٖ
بِنُوْنِ التَّثْنِیَۃِ فِیْ وُقُوْعِہٖ بَعْدَ الْاَلِفِ زَائِدَۃً اِضْرِبَانِّ شد اِضْرِبُنَّ در اصل اِضْرِبُوْا بود چوں

نون تاکید ثقیله بدو متصل شد اِضْرِبُوْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان واو و نون مدغمه
عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چوں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ جائز نبود بنا براں واو را حذف کرده ضمه
ما قبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت واو اِضْرِبُنَّ شد اِضْرِبِنَّ در اصل
اِضْرِبِیْ بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد اِضْرِبِیْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و
نون مدغمه عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چوں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ جائز نبود بنا براں یا را
حذف کرده کسره ما قبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت یا اِضْرِبِنَّ شد اِضْرِبَانِّ در
اصل اِضْرِبَا بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد اِضْرِبَانَّ شد پس فتحه نون را بکسره بدل کردند
لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ اِضْرِبَانِّ شد اِضْرِبْنَانِّ
در اصل اِضْرِبْنَ بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد اِضْرِبْنَنَّ شد پس اجتماع ثلاثه نونات
زوائد شد در یک کلمه ایں را در کلام عرب مستکره پنداشتند بنا براں الف مفاصله میان ایشاں
در آوردند اِضْرِبْنَانَّ شد پس فتحه نون را بکسره بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ
بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ اِضْرِبْنَانِّ شد **مؤکد با نون تاکید خفیفه** اِضْرِبَنْ در اصل اِضْرِبْ
بود چوں نون تاکید خفیفه بدو متصل شد ما قبلش مبنی بر فتحه گشت اِضْرِبَنْ شد اِضْرِبُنْ در اصل اِضْرِبُوْا بود چوں
نون تاکید خفیفه بدو متصل شد اِضْرِبُوْنْ شد پس التقاء ساکنین شد میان واو و نون خفیفه عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چوں
التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ جائز نبود براں واو را حذف کرده ضمه ما قبلش را بر حال خود گذاشتند
تا که دلالت کند بر حذفیت واو اِضْرِبُنْ شد اِضْرِبِنْ در اصل اِضْرِبِیْ بود چوں تاکید خفیفه بدو متصل
شد اِضْرِبِیْنْ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون خفیفه عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چوں التقاء ساکنین
عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ جائز نبود بنا براں یا را حذف کرده کسره ما قبلش را بر حال خود گذاشتند تا که دلالت کند
بر حذفیت یا اِضْرِبِنْ شد **امر حاضر مجہول** لِتُضْرَبْ الخ را از تُضْرَبُ الخ سوا المتکلم بنا کردند
چوں لام امر جازمه را اول نهادند در آوردند آخر اینها را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکت شد در یک صیغه و سقوط نونات
اعرابیه شد در چهار صیغه و سقوط چیزے نشد در یک صیغه زیر آنچه مبنی است و لِلْمَبْنِیِّ الخ لِتُضْرَبْ الخ شدند

نون تاکید ثقیله لِتُضْرَبَنَّ در اصل لِتُضْرَبْ بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد ما قبلش مبنی
بر فتحه گشت لِتُضْرَبَنَّ شد لِتُضْرَبَانِّ در اصل لِتُضْرَبَا بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد لِتُضْرَبَانَّ
شد پس فتحه نون را بکسره بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ
لِتُضْرَبَانِّ شد لِتُضْرَبُنَّ در اصل لِتُضْرَبُوْا بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد لِتُضْرَبُوْنَّ شد
پس التقاء ساکنین شد درمیان واو و نون مدغمه عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چوں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ
حَدِّهٖ جائز نبود بنا براں واو را حذف کردند ضمه ما قبلش را بر حال خود گذاشتند تا که دلالت کند بر
حذفیت واو لِتُضْرَبُنَّ شد لِتُضْرَبِنَّ در اصل لِتُضْرَبِیْ بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد لِتُضْرَبِیْنَّ
شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون مدغمه عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چوں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ
جائز نبود بنا براں یا را حذف کرده کسره ما قبلش را بر حال خود گذاشتند تا که دلالت کند بر حذفیت
یا لِتُضْرَبِنَّ شد لِتُضْرَبَانِّ در اصل لِتُضْرَبَا بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد لِتُضْرَبَانَّ شد
پس فتحه نون را بکسره بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ
لِتُضْرَبَانِّ شد لِتُضْرَبْنَانِّ در اصل لِتُضْرَبْنَ بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد لِتُضْرَبْنَنَّ
شد پس اجتماع ثلاثه نونات زوائد شد در یک کلمه و ایں را در کلام عرب مستکره پنداشتند
بنا براں الف مفاصله میان ایشاں در آوردند لِتُضْرَبْنَانَّ شد پس فتحه نون را بکسره بدل
کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ لِتُضْرَبْنَانِّ شد
نون تاکید خفیفه لِتُضْرَبَنْ در اصل لِتُضْرَبْ بود چوں نون تاکید خفیفه بدو متصل شد ما قبلش
مبنی بر فتحه گشت لِتُضْرَبَنْ شد لِتُضْرَبُنْ در اصل لِتُضْرَبُوْا بود چوں نون تاکید خفیفه بدو متصل شد
لِتُضْرَبُوْنْ شد پس التقاء ساکنین شد میان واو و نون خفیفه عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چوں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ
حَدِّهٖ جائز نبود بنا براں واو را حذف کرده ضمه ما قبلش را بر حال خود گذاشتند تا که دلالت کند بر حذفیت
واو لِتُضْرَبُنْ شد لِتُضْرَبِنْ در اصل لِتُضْرَبِیْ بود چوں نون تاکید خفیفه بدو متصل شد لِتُضْرَبِیْنْ شد پس
التقاء ساکنین شد میان یا و نون خفیفه عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چوں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ

جایز نبود بنابراں یا را حذف کردہ کسرۂ ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت یا
لِتَضْرِبْنَ شد **امر غائب معلوم و مجہول** لِيَضْرِبْ لِيُضْرَبْ الخ را از يَضْرِبُ
يُضْرَبُ الخ سِوا المخاطب بنا کردند چوں لام امر جازمہ در اوّل اینہا در آوردند آخر اینہا را
جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکات شد در چہار چہار صیغہ و سقوط نونات اعرابی شد در سہ
سہ صیغہ و سقوط چیزے نشد در یک یک صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند والمبنی ما مرّ لِيَضْرِبْ لِيُضْرَبْ الخ
شدند **مؤکد بانون تاکید ثقیلہ** لِيَضْرِبَنَّ لِتَضْرِبَنَّ لِاَضْرِبَنَّ لِنَضْرِبَنَّ لِيُضْرَبَنَّ
لِيُضْرَبَنَّ لِتُضْرَبَنَّ لِاُضْرَبَنَّ لِنُضْرَبَنَّ در اصل لِيَضْرِبْ لِتَضْرِبْ لِاَضْرِبْ لِنَضْرِبْ
لِيُضْرَبْ لِتُضْرَبْ لِاُضْرَبْ لِنُضْرَبْ بودند چوں نون تاکید ثقیلہ بدینہا متصل شد ماقبلش
مبنی بر فتحہ گشت لِيَضْرِبَنَّ لِتَضْرِبَنَّ لِاَضْرِبَنَّ لِنَضْرِبَنَّ لِيُضْرَبَنَّ لِتُضْرَبَنَّ لِاُضْرَبَنَّ لِنُضْرَبَنَّ
شدند لِيَضْرِبَانِّ لِتَضْرِبَانِّ لِيُضْرَبَانِّ لِتُضْرَبَانِّ در اصل لِيَضْرِبَا لِتَضْرِبَا لِيُضْرَبَا
لِتُضْرَبَا بودند چوں نون تاکید ثقیلہ بدینہا متصل شد لِيَضْرِبَانَّ لِتَضْرِبَانَّ لِيُضْرَبَانَّ
لِتُضْرَبَانَّ شدند پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِيَةِ فِيْ وُقُوْعِهٖ
بَعْدَ الْاَلِفِ زَائِدَةً لِيَضْرِبَانِّ لِتَضْرِبَانِّ لِيُضْرَبَانِّ لِتُضْرَبَانِّ شدند لِيَضْرِبُنَّ لِيُضْرَبُنَّ
در اصل لِيَضْرِبُوْا لِيُضْرَبُوْا بودند چوں نون تاکید ثقیلہ بدینہا متصل شد لِيَضْرِبُوْنَّ لِيُضْرَبُوْنَّ
شدند پس التقاء ساکنین شد میان واو و نون مدغمہ عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چوں التقاء ساکنین
عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ جایز نبود بنابراں واو را حذف کردہ ضمۂ ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا
دلالت کند بر حذفیت واو لِيَضْرِبُنَّ لِيُضْرَبُنَّ شدند لِيَضْرِبْنَانِّ لِيُضْرَبْنَانِّ در اصل لِيَضْرِبْنَ
لِيُضْرَبْنَ بودند چوں نون تاکید ثقیلہ بدینہا متصل شد لِيَضْرِبْنَنَّ لِيُضْرَبْنَنَّ شدند پس اجتماع ثلاثہ نونات
زوائد شد در یک کلمہ و ایں را در کلام عرب مستکرہ پنداشتند بنابراں الف فاصلہ میان ایشاں در آوردند
لِيَضْرِبْنَانَّ لِيُضْرَبْنَانَّ شدند پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِيَةِ فِيْ
وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ زَائِدَةً لِيَضْرِبْنَانِّ لِيُضْرَبْنَانِّ شدند **مؤکد بانون تاکید خفیفہ**

لِيَضْرِبَنْ لِتَضْرِبَنْ لِاَضْرِبَنْ لِنَضْرِبَنْ لِيُضْرَبَنْ لِتُضْرَبَنْ لِاُضْرَبَنْ لِنُضْرَبَنْ در اصل
لِيَضْرِبْ لِتَضْرِبْ لِاَضْرِبْ لِنَضْرِبْ لِيُضْرَبْ لِتُضْرَبْ لِاُضْرَبْ لِنُضْرَبْ بودند چوں نون تاکید
خفیفہ بدینہا متصل شد ماقبل اینہا مبنی بر فتحہ گشت لِيَضْرِبَنْ لِتَضْرِبَنْ لِاَضْرِبَنْ لِنَضْرِبَنْ
لِيُضْرَبَنْ لِتُضْرَبَنْ لِاُضْرَبَنْ لِنُضْرَبَنْ شدند لِيَضْرِبُنْ لِيُضْرَبُنْ در اصل لِيَضْرِبُوْا
لِيُضْرَبُوْا بودند چوں نون تاکید خفیفہ بدینہا متصل شد لِيَضْرِبُوْنْ لِيُضْرَبُوْنْ شدند پس
التقاء ساکنین شد میان واو و نون خفیفہ عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ چوں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّهٖ
جایز نبود بنابراں واو را حذف کردہ ضمۂ ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت
واو لِيَضْرِبُنْ لِيُضْرَبُنْ شدند **نہی حاضر معلوم و مجہول** لَا تَضْرِبْ لَا تُضْرَبْ الخ
را از تَضْرِبُ تُضْرَبُ الخ سِوا المتکلم بنا کردند چوں لائے نہیہ جازمہ در اوّل اینہا در آوردند آخر
اینہا را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکت شد در یک یک صیغہ و سقوط نونات اعرابی شد
در چہار چہار صیغہ و سقوط چیزے نشد در یک یک صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند والمبنی ما مرّ الخ
لَا تَضْرِبْ لَا تُضْرَبْ الخ شدند ثقائل و خفائف بر گذشتہ قیاس باید کرد **نہی غائب معلوم
و مجہول** لَا يَضْرِبْ لَا يُضْرَبْ الخ را از يَضْرِبُ يُضْرَبُ الخ سِوا المخاطب بنا کردند
چوں لائے نہی جازمہ در اوّل اینہا در آوردند آخر اینہا را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکات
شد در چہار چہار صیغہ و سقوط نونات اعرابیہ شد در سہ سہ صیغہ و سقوط چیزے نشد در یک یک
صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند والمبنی ما مرّ الخ لَا يَضْرِبْ لَا يُضْرَبْ الخ شدند ثقائل و خفائف
بر گذشتہ قیاس باید کرد **اسم ظرف** مَضْرِبٌ را از يَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت
را حذف کردہ بجایش میم مفتوحہ علامت اسم ظرف در آوردہ فا و عین کلمہ را بر حال خود گذاشتہ
تنوین تمکن علامت اسمیت در آخرش در آوردند مَضْرِبٌ شد مَضْرِبَانِ مَضْرِبَيْنِ را از مَضْرِبٌ بنا کردند
الف علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در حالت رفعی و یا علامت بفتحہ ماقبل در حالت نصبی و
جری و نون مکسورہ عوض از ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند مَضْرِبَانِ

شد در حالت رفع و مَضَارِبَیْنِ شد در حالتے نصب و جر مَضَارِبُ را از مَضْرِبٌ بنا کردند حرف اول را برحال خود گذاشتند ثانی را فتحه داده سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا برحال خود گذاشتند تنوین تمکن را حذف کردند از برائے منع صرف مَضَارِبُ شد مُضَیْرِبٌ را از مَضْرِبٌ بنا کردند حرف اول را ضمه داده ثانی را فتحه داده سوم جا یا علامت تصغیر در آورده باقی را برحال خود گذاشتند مُضَیْرِبٌ شد

اسم آلت

مِضْرَبٌ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کرده بجائش میم مکسوره علامت اسم آلت در آورده عین کلمه را فتحه داده تنوین تمکن علامت اسمیت در آخرش در آوردند مِضْرَبٌ شد مِضْرَبَانِ مِضْرَبَیْنِ را از مِضْرَبٌ بنا کردند الف علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالت رفع و یا علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسوره عوض از ضمه یا تنوین یا از هر دو که در واحد بود در آخرش در آوردند مِضْرَبَانِ شد در حالت رفع و مِضْرَبَیْنِ شد در حالتے نصب و جر مَضَارِبُ را از مِضْرَبٌ بنا کردند حرف اول و ثانی را فتحه داده سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسره داده تنوین تمکن را حذف کردند از برائے منع صرف مَضَارِبُ شد مُضَیْرِبٌ را از مِضْرَبٌ بنا کردند حرف اول را ضمه داده ثانی را فتحه داده سوم جا یا علامت تصغیر در آورده حرفیکه مابعد از یا علامت تصغیر شد آنرا کسره دادند مُضَیْرِبٌ شد مِضْرَبَةٌ را از مِضْرَبٌ بنا کردند تا متحرکه از برائے وزن مِفْعَلَةٌ بفتحه ماقبل در آخرش در آورده اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچه اجرائے اعراب در وسط کلمه جائز نیست مِضْرَبَةٌ شد مِضْرَبَتَانِ مِضْرَبَتَیْنِ را از مِضْرَبَةٌ بنا کردند الف علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالت رفع و یا علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسوره عوض از ضمه یا تنوین یا از هر دو که در واحد بود در آخرش در آوردند مِضْرَبَتَانِ شد در حالت رفع و مِضْرَبَتَیْنِ شد در حالتے نصب و جر مَضَارِبُ را از مِضْرَبَةٌ بنا کردند حرف اول و ثانی را فتحه داده سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصیٰ شد

آنرا کسره داده تا و تنوین تمکن را حذف کردند از برائے ضدیت و منع صرف مَضَارِبُ شد مُضَیْرِبَةٌ را از مِضْرَبَةٌ بنا کردند حرف اول را ضمه داده ثانی را فتحه داده سوم جا یا علامت تصغیر در آورده حرفیکه مابعد از یا علامت تصغیر شد آنرا کسره داده باقی را برحال خود گذاشتند مُضَیْرِبَةٌ شد مِضْرَابٌ را از مِضْرَبٌ بنا کردند چهارم جا الف از برائے وزن مِفْعَالٌ در آوردند مِضْرَابٌ شد مِضْرَابَانِ مِضْرَابَیْنِ را از مِضْرَابٌ بنا کردند الف علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالت رفع و یا علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسوره عوض از ضمه یا تنوین یا از هر دو که در واحد بود در آخرش در آوردند مِضْرَابَانِ شد در حالت رفع و مِضْرَابَیْنِ شد در حالتے نصب و جر مَضَارِیْبُ را از مِضْرَابٌ بنا کردند حرف اول و ثانی را فتحه داده سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آورده حرفیکه مابعد از الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسره داده فَصَارَ هٰذَا النَّقْشُ بِلَا تَلَفُّظٍ پس این نقش بلا تلفظ شد پس الف بسبب کسره ماقبل منقلب بیا گشت تنوین تمکن را حذف کردند از برائے منع صرف مَضَارِیْبُ شد مُضَیْرِیْبٌ را از مِضْرَابٌ بنا کردند حرف اول را ضمه داده ثانی را فتحه داده سوم جا یا علامت تصغیر در آورده حرفیکه مابعد از یا علامت تصغیر شد آں را کسره داده فَصَارَ هٰذَا النَّقْشُ بِلَا تَلَفُّظٍ پس الف بسبب کسره ماقبل منقلب بیا گشت مُضَیْرِیْبٌ شد

اسم تفضیل مذکر

اَضْرَبُ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کرده بجائش همزه مفتوحه علامت اسم تفضیل در آورده عین کلمه را فتحه داده تنوین تمکن علامت اسمیت مقدر نمودند از برائے منع صرف اَضْرَبُ شد اَضْرَبَانِ اَضْرَبَیْنِ را از اَضْرَبُ بنا کردند الف علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالت رفع و یا علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسوره عوض از ضمه یا تنوین یا از هر دو که در واحد مقدر بود در آخرش در آوردند اَضْرَبَانِ شد در حالت رفع و اَضْرَبَیْنِ شد در حالتے نصب و جر اَضْرَبُوْنَ اَضْرَبِیْنَ را از اَضْرَبُ بنا کردند واو علامت جمع مذکر سالم بضمه ماقبل در حالت رفع و یا علامت جمع مذکر سالم بکسره

ماقبل درحالتے نصب وجر ونون مفتوحہ عوض از ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد مقدر بودند
در آخرش در آوردند أَضْرَبُونَ شد در حالت رفعہ أَضْرَبِينَ شد در حالتے نصب وجر أَضَارِبُ
را از أَضْرَبُ بنا کردند حرف اول را برحال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ
حرفیکہ مابعد از الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ باقی را برحال خود گذاشتند أَضَارِبُ شد أُضَيْرِبُ از أَضْرَبُ
بنا کردند حرف اول را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر آوردہ حرفیکہ مابعد از یا علامت تصغیر شد آنرا کسرہ
دادہ أُضَيْرِبُ شد **والمؤنث منہ** ضُرْبَى را از أَضْرَبُ بنا کردند ہمزہ را حذف کردہ فا کلمہ را ضمہ دادہ عین کلمہ را
ساکن کردند الف مقصورہ علامت تانیث در آخرش در آوردند ضُرْبَى شد ضُرْبَيَانِ ضُرْبَيَيْنِ را از ضُرْبَى بنا کردند
الف علامت تثنیہ در حالت رفعہ و یا علامت تثنیہ در حالتے نصب و جر و نون مکسورہ عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو
کہ در واحد مقدر بودند در آخرش در آوردند الف مقصورہ را بیا مفتوحہ بدل کردند ضُرْبَيَانِ شد در حالت رفعہ ضُرْبَيَيْنِ
شد در حالتے نصب و جر ضُرْبَيَاتٌ را از ضُرْبَى بنا کردند الف و تا علامت جمع مؤنث سالم مع التنوین مقابلہ در
آخرش در آوردہ الف مقصورہ بیا مفتوحہ بدل کردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچہ اجرائے اعراب
در وسط کلمہ جائز نیست ضُرْبَيَاتٌ شد ضُرَيْبٌ را از ضُرْبَى بنا کردند حرف اول را برحال خود گذاشتہ
ثانی را فتحہ دادہ الف مقصورہ را حذف کردہ تنوین مقدرہ را اظہار نمودند ضُرَيْبٌ شد ضُرَيْبَى را از ضُرْبَى بنا کردند
حرف اول را برحال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر در آوردہ باقی را برحال خود
گذاشتند ضُرَيْبَى شد **فعل تعجب** مَا أَضْرَبَهُ را از يَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف
کردہ بجایش ہمزہ مفتوحہ مسبوقہ بما تعجبیہ در آوردہ عین کلمہ را فتحہ دادہ ضمیر منصوب متصل بفتحہ ماقبل در آخرش
در آوردند مَا أَضْرَبَهُ شد أَضْرِبْ بِهٖ را از يَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کردہ بجایش ہمزہ
مفتوحہ در آوردہ فا و عین کلمہ را برحال خود گذاشتند لام کلمہ را ساکن کردہ ضمیر مجرور مع باجارہ در آخرش
در آوردند أَضْرِبْ بِهٖ شد پس دو حرف از یک جنس باہم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در
ثانی ادغام کردند أَضْرِبْ بِهٖ شد ضَرُبَ را از يَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کردہ فا کلمہ
را فتحہ دادہ عین کلمہ را ضمہ دادہ لام کلمہ را مبنی بر فتحہ ساختند ضَرُبَ شد

شروع قوانین ابواب صحیح

قانون ہر مدہ زایدہ کہ واقع شود در اسم دوم جا بوقت بنا کردن جمع اقصیٰ و تصغیر آنرا
بواو مفتوحہ بدل کنند وجوبا قانون لفظ یونانی یا سریانی است عربی نیست قانون در لغت مسطر کتاب را گویند و
در اصطلاح صرفیان قَاعِدَةٌ كُلِّيَّةٌ مُنْطَبِقَةٌ عَلٰى جَمِيْعِ جُزْئِيَّاتِهَا مدہ کدام است حرف علت ساکن حرکت ماقبل
موافق او باشد مثال الف ضَارِبَةٌ و واو طُوْمَارٌ و یا اَصِيْرَابٌ و حرف علت سہ اند واو الف یا و نام اینہا نیز سہ اند علت
و لین و مدہ و نام علت آنست کہ ہر سہ حالت را شامل است خواہ ساکن خواہ متحرک حرکت ماقبل از جنس او باشد خواہ نباشد و
لین آنست کہ حرف علت ساکن و حرکت ماقبل از جنس او باشد یا نباشد و مدہ آنست کہ حرف علت ساکن و حرکت ماقبل از
جنس او باشد اگر کسے سوال کند کہ حرف علت را حرف علت چرا گویند جواب علت در لغت بیماری را گویند و در وقت
بیماری از دہان بیمار این حروف صادر شوند مثال این قول شاعر کہ گفتہ است حرف علت نام کردند واو الف و یا را
ہر کرا درد رسد لاچار گوید وائے را یا این مناسبت است کہ چون بیمار بوقت بیماری متغیر و متبدل میشود ہمچنین حروف
علت ہم متغیر و متبدل میشوند و اگر کسے سوال کند کہ حرف لین را حرف لین چرا گویند جواب لین در لغت نرم و ضعیف را
گویند و این ہم نرم و ضعیف میباشند در وقت ادا کردن و اگر کسے سوال کند کہ مدہ را مدہ چرا گویند جواب مدہ در لغت کشیدن
را گویند و این ہم از کشیدن فتحہ الف پیدا شود و از کشیدن کسرہ یا پیدا شود و از کشیدن ضمہ واو پیدا شود چون ضَارِبَةٌ
ضَوَارِبُ ضُوَيْرِبَةٌ زایدہ آنست کہ در مقابلہ فا و عین و لام کلمہ نباشد و علامت جمع اقصیٰ آنست کہ حرف اول ہر دو مفتوح
باشند سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ می آورند مابعد علامت جمع اقصیٰ یک حرف نباشد دو باشند یا سہ باشند اگر
دو باشند اول مکسور باشد دیگر را اعتبار نیست چون ضَوَارِبُ اگر سہ باشند اول مکسور ثانی یا ساکن سوم را اعتبار
نیست چون مَضَارِيْبُ اگر کسے سوال کند کہ شما گفتہ مابعد الف علامت جمع اقصیٰ یک حرف نباشد دَوَابٌّ کہ
جمع دَابَّةٌ است این جا مابعد الف علامت جمع اقصیٰ یک حرف آمدہ است جواب ہم این یک حرف نیست چرا کہ
ہر حرف کہ مشدد باشد در اصل دو باشند این ہم در اصل دَوَابِبُ بود این دو حرف از یک جنس در یک کلمہ ہم آمدند حرکت
اول را انداختند پس اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند دَوَابٌّ شد علامت تصغیر چہ است

حرف اوّل مضموم باشد ثانی مفتوح باشد سوم جا یائے علامت تصغیر مے آورند و ما بعد علامت تصغیر یک حرف باشد
یا دو باشد یا سہ باشند اگر یک باشد آں را اعتبار نیست چوں دُجَیْلٌ اگر دو باشند اوّل مکسور باشد دیگر را
اعتبار نیست چوں ضُوَیْرِبٌ اگر سہ باشند اوّل مکسور باشد دوم جا یائے ساکن در آورند و سوم را اعتبار نیست چوں
مُضَیْرِیْبٌ اگر کسے سوال کند کہ شما گفتہ اگر بعد یائے تصغیر دو حرف باشند اوّل مکسور ثانی را اعتبار نیست و اگر سہ حرف
باشند اوّل مکسور ثانی یائے ساکنہ ثالث را اعتبار نیست ایں حکم شما منقوض شدہ است در ضُرَیْبٰی کہ تصغیر ضُرْبٰی است
بعد یائے تصغیر دو حرف است اول مکسور نیست و در سُکَیْرَانٌ کہ تصغیر سَکْرَانٌ و در اُجَیْمَالٌ کہ تصغیر اَجْمَالٌ است در
بعد یائے تصغیر سہ حرف است اول مکسور ثانی یائے ساکنہ نیست جواب کہ ایں قاعدہ اکثریہ است نہ کلیہ اگر در بعض
جا ایں طور آمدہ است ہم نقصان نیست **مطلب** قانون چیست مدّہ ہم باشد زائدہ ہم باشد در اسم ہم باشد در دوم
جا ہم باشد بوقت بنا کردن جمع اقصیٰ و تصغیر آنرا بواو مفتوحہ بدل کردن واجب است مدّے سہ اند واو الف یا مثال
الف ضَارِبَۃٌ را جمع اقصیٰ بنا کنی حرف اوّل را بر حال خود گذاشتہ ثانی کہ الف مدّہ بود آنرا بواو مفتوحہ بدل کردند
جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ تائے واحدہ و تنوین تمکن را حذف کردند ضَوَارِبُ شد ضَارِبَۃٌ را تصغیر بنا کنی حرف
اوّل را ضمہ دادند ثانی کہ الف مدّہ بود آنرا بواو مفتوحہ بدل کردند سوم جا یائے علامت تصغیر در آوردہ باقی را بر حال خود گذا
ضُوَیْرِبَۃٌ شد مثال یا چوں ضِیْرَابٌ را جمع اقصیٰ بنا کنی حرف اوّل را فتحہ دادہ ثانی کہ یا مدّہ بود آنرا بواو مفتوحہ بدل کرد
سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ بعد ازاں را آمد آنرا کسرہ دادہ بعد الف آمد ما قبل او مکسور آنرا بیا بدل کردند تنوین
تمکن را حذف کردند ضَوَارِیْبُ شد ضِیْرَابٌ را تصغیر بنا کنی حرف اوّل را ضمہ دادہ ثانی کہ یا مدّہ بود آنرا بواو مفتوحہ بدل
کردند سوم جا یائے علامت تصغیر در آوردہ بعد آں را آمد آنرا کسرہ دادہ بعدہٗ الف آمد ما قبلش مکسور آنرا بیا بدل کردہ باقی را بر
حال خود گذاشتہ ضُوَیْرِیْبٌ شد مثال واو طُوْمَارٌ را جمع اقصیٰ بنا کنی حرف اوّل و ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف
علامت جمع اقصیٰ در آوردہ بعدہٗ میم آمد آنرا کسرہ دادہ بعدہٗ الف آمد ما قبلش مکسور آنرا بیا بدل کردہ تنوین تمکن را حذف
کردند۔ طَوَامِیْرُ شد طُوْمَارٌ را تصغیر بنا کنی حرف اوّل را بر حال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یائے علامت تصغیر
در آوردہ بعدہ میم آمد آنرا کسرہ دادہ بعدہ الف آمد ما قبلش مکسور آنرا بیا بدل کردہ باقی را بر حال خود گذاشتہ
طُوَیْمِیْرٌ شد۔ اگر کسے سوال کند کہ مدّہ ہم باشد زائدہ ہم باشد در اسم ہم باشد دوم جا ہم باشد بوقت بنا کردن

جمع اقصیٰ و تصغیر آنرا بواو مفتوحہ بدل کردن واجب ہست ایں قول شما تسلیم کردہ شود در الف و یا کہ بواو مفتوحہ
تبدیل میشوند لیکن واو آنرا بواو چہ تبدیل کردن چہ معنی است جواب میدہیم کہ از تبدیل مراد عام ہست یک باعتبار ذات
است دیگر باعتبار صفت ہست الف و یا باعتبار ذات بدل شوند و واو باعتبار صفت بدل شود یا مراد از
مدّہ الف و یا است نہ واو کہ یا مراد وکل ہست زیرا آنچہ اکثر را حکم کل ہست مدّہ گفت احتراز آمد از غیر مدّہ چوں کوکب
حَیْعَلَۃٌ زائدہ گفت احتراز آمد از اصلی چوں بَابٌ بِیْرٌ کَتُوْمٌ اسم گفت احتراز آمد از فعل چوں ضَارَبَ ضُوْرِبَ
دوم جا گفت احتراز آمد سوم جا چہارم جا مثال سوم جا قَتُوْلٌ جَرِیْحٌ ضِرَابٌ مثال چہارم جا مَقْتُوْلٌ
مُنْطِیْقٌ مِضْرَابٌ **قانون** ہر نون تنوین وقت دخول الف لام و اضافت و نون تثنیہ جمع
بوقت اضافت ساقط میشود وجوبًا۔ تعریف نون تنوین اَلتَّنْوِیْنُ نُوْنٌ سَاکِنَۃٌ تَتْبَعُ الْحَرَکَۃَ
آخِرَ الْکَلِمَۃِ لَا لِتَاکِیْدِ **مطلب** قانون چیست ہر نون تنوین کہ واقع شود در آخر کلمہ قبل و الف لام آید یا
اضافت کردہ شود آں نون تنوین را ساقط کردن واجب است مثال الف لام چوں اَلْحَمْلُ اَلضَّارِبُ اَلْمَضْرُوْبُ
در اصل حَمْلٌ ضَارِبٌ مَضْرُوْبٌ بودند چوں در اول اینہا الف لام آمد نون تنوین ساقط شد اَلْحَمْلُ اَلضَّارِبُ
اَلْمَضْرُوْبُ شدند مثال اضافت ضَارِبُ زَیْدٍ غُلَامُ زَیْدٍ در اصل ضَارِبٌ غُلَامٌ بودند چوں اضافت
کردہ شدند نون تنوین ساقط شد ضَارِبُ زَیْدٍ غُلَامُ زَیْدٍ شدند نون تثنیہ جمع کہ واقع شود در آخر کلمہ آں را
بوقت اضافت ہم ساقط کردن واجب ہست چوں ضَارِبَا زَیْدٍ ضَارِبُوْا زَیْدٍ در اصل ضَارِبَانِ ضَارِبُوْنَ
بودند آں وقت کہ اضافت کردہ شد سوئے دیگر کلمہ آں وقت نون تثنیہ جمع را ساقط کردن واجب ہست ضَارِبَا زَیْدٍ
ضَارِبُوْا زَیْدٍ خواندن واجب ہست اگر کسے سوال کند کہ چہ وجہ است در وقت دخول الف لام و اضافت در ہر دو
حالت نون تنوین ساقط میشود و نون تثنیہ جمع بوقت اضافت ساقط شود نہ در وقت دخول الف لام جواب نون
تثنیہ و جمع را دو حالت است یک عوض از تنوین میباشد دیگر آنکہ عوض از حرکت میباشد بوقت دخول الف لام
اعتبار میکنیم کہ عوض از حرکت است حرکت بدخول الف لام ساقط نشود بوقت اضافت اعتبار کنیم کہ عوض
تنوین است تنوین بوقت اضافت حذف شود۔ اگر کسے سوال کند کہ نون تثنیہ جمع بوقت اضافت چرا ساقط شوند
جواب کہ در میان مضاف و مضاف الیہ شدت اتصال است نون تنوین و نون تثنیہ جمع از برائے انفصال است

وایں ہر دو ضدین است وجمع مابین ضدین جائز نیست۔ اگر کسے سوال کند کہ نون تنوین بدخول الف لام چرا ساقط شود۔ جواب نون تنوین از برائے نکرہ میباشد والف لام از برائے تعریف میباشد ایں ہر دو ضدین اند واجتماع ضدین جائز نیست **قانون**۔ ہر نون تنوین وخفیفہ را بحرف علت بر وفق حرکت ماقبل آن بدل میکنند در حالت وقف جواز نزد یونس **مطلب** قانون چیست در آخر ہر کلمہ کہ نون تنوین یا خفیفہ باشد آنرا بحرف علت موافق حرکت ماقبل بدل کردن جائز است مثال نون تنوین زیدًا زیدٌ زیدٍ در اینجا اگر وقف کنی زیدَا زیدُو زیدِی خواندن جائز است مثال نون خفیفہ اِضْرِبَنْ اِضْرِبُنْ اِضْرِبِنْ در اینجا اگر وقف کنی اِضْرِبَا اِضْرِبُوْ اِضْرِبِی خواندن جائز است لیکن ایں قانون صحیح نیست قانون صحیح ایں طور است ہر کلمہ کہ در آخرش نون تنوین باشد وماقبل او مفتوح باشد وآں نون تنوین را بالف بدل کردن اکثر است وساقط کردن قلیل است مثالِ آں اِنَّ اللّٰہَ کَانَ عَلِیْمًا حَکِیْمًا وَاللّٰہُ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا در اصل حکیمًا رحیمًا بود ایں نون تنوین واقعہ شد در آخر کلمہ ماقبل ایں مفتوحہ است ایں را بالف بدل کردن اکثر است حکیما رحیما خواندن اکثر است حکیمْ رحیمْ خواندن قلیل است اگر ماقبل آں مضموم مکسور باشد آنرا بحرف علت بدل کردن قلیل است حذف کردن اکثر است مثال آں اِنَّ اللّٰہَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ وَّ حَتّٰی اِلٰی حِیْنٍ در اصل قَدِیْرٌ حِیْنٍ بود ایں نون تنوین واقعہ شدہ است در آخر کلمہ ماقبل او مضموم ومکسور است ایں را بحرف علت بدل کردن قلیل است وحذف کردن اکثر است قَدِیْرْ حِیْنْ خواندن اکثر است قَدِیْرُوْ حِیْنِیْ خواندن قلیل است ایں سخن آں وقت است کہ در آخر آں تائے تانیث خالص بصیغہ زائدہ نباشد اگر باشد آں را در حالت وقف بہ ہا بدل کردن واجب است چوں در رَحْمَۃٌ رَحْمَہْ ودر مُسْلِمَۃٌ مُسْلِمَہْ خواندن واجب است ہر کلمہ کہ در آخرش نون خفیفہ باشد ماقبل آں مفتوح باشد آنرا بالف بدل کردن واجب است مثال اِضْرِبَنْ اِضْرِبَا خواندن واجب است اگر ماقبل آں مضموم مکسور باشد آنرا بحرف علت بدل کردن ہم واجب است وعود کردن محذوفات ہم واجب است در اِضْرِبُنْ اِضْرِبُوْ ودر اِضْرِبِنْ اِضْرِبِیْ خواندن واجب است

قانون: ہر نون اعرابی بوقت دخول جوازم ونواصب ولحوق نون ثقیلہ وخفیفہ ووقت بنا کردن امر حاضر معلوم ساقط میشود وجہًا نون اعرابی آں است کہ واقعہ شود در آخر فعل مضارع

عوض اعراب باشد چوں یَضْرِبَانِ تَضْرِبَانِ **مطلب** قانون چیست ہر نون اعرابی کہ واقعہ شود در آخر کلمہ بوقت دخول جوازم ونواصب ولحوق نون ثقیلہ وخفیفہ ووقت بنا کردن امر حاضر معلوم آں نون اعرابی را ساقط کردن واجب است مثال جوازم لَمْ یَضْرِبَا لَمْ یَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبَا لَمْ تَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبِیْ کہ در اصل یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چوں لَمْ جازمہ در اوّل اینہا در آوردند نون اعرابی ساقط شد لَمْ یَضْرِبَا لَمْ یَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبَا لَمْ تَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبِیْ شدند مثال ناصبہ لَنْ یَضْرِبَا لَنْ یَضْرِبُوْا لَنْ تَضْرِبَا لَنْ تَضْرِبُوْا لَنْ تَضْرِبِیْ کہ در اصل یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چوں لَنْ ناصبہ در اوّل اینہا در آوردند نون اعرابی ساقط شد لَنْ یَضْرِبَا لَنْ یَضْرِبُوْا لَنْ تَضْرِبَا لَنْ تَضْرِبُوْا لَنْ تَضْرِبِیْ شدند مثال نون تاکید ثقیلہ لَیَضْرِبَانِّ لَیَضْرِبُنَّ لَتَضْرِبَانِّ لَتَضْرِبُنَّ لَتَضْرِبِنَّ کہ در اصل یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چوں نون تاکید ثقیلہ در آخر اینہا متصل شد نون اعرابی ساقط شد واو ویا بالتقائے ساکنین ساقط شد ولام مفتوحہ در اوّلش در آمد لَیَضْرِبَانِّ لَیَضْرِبُنَّ لَتَضْرِبَانِّ لَتَضْرِبُنَّ لَتَضْرِبِنَّ شدند مثال نون تاکید خفیفہ لَیَضْرِبُنْ لَتَضْرِبُنْ لَتَضْرِبِنْ کہ در اصل یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چوں نون خفیفہ در آخر اینہا متصل شد نون ساقط شد واو ویا بالتقائے ساکنین ساقط شدند لَیَضْرِبُنْ لَتَضْرِبُنْ لَتَضْرِبِنْ شدند سوال کہ در وقت متصل شدن نون تاکید در آخر مضارع لام مفتوحہ در اوّل مضارع چرا آوردند جواب ایں قاعدہ است بالوقت کہ در آخر فعل مضارع نون تاکید متصل شود در اوّلش لام مفتوحہ اکثر در آورند سوال در وقت متصل شدن نون تاکید نون اعرابی از آخر مضارع چرا ساقط شود جواب اگر نون اعرابی ماقبل نون تاکید ماند لازم آید آوردن اعراب در وسط کلمہ ایں جائز نیست اگر نون اعرابی مابعد نون تاکید ماند لازم آید آوردن اعراب بر حرف ایں ہم جائز نیست مثال امر حاضر معلوم اِضْرِبَا اِضْرِبُوْا اِضْرِبِیْ در اصل تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چوں امر حاضر معلوم بنا کنی تا حرف مضارعت را حذف کردہ مابعد ساکن ماند ہمزہ وصلی مکسورہ در اوّلش در آوردند وآخر را وقف کردند نون اعرابی ساقط شد اِضْرِبَا اِضْرِبُوْا اِضْرِبِیْ شدند سوال مصنف از برائے جوازم ونواصب لفظ دخول آوردہ واز برائے نون تاکید لفظ لحوق آوردہ جواب طریق ہیست ہر شئ زائد کہ در اوّل کلمہ آید آنجا لفظ دخول استعمال کنند وہر شئ زائد کہ در آخر متصل شود در آنجا لحوق گویند

عکس هم است **قانون** هر نون تنوین و ساکن که واقعه میشوند در آخر کلمه آنرا ادغام کنند
در حروف یرملون وجوباً متحرک را جوازاً بالشرط آنکه ادغام مانع نباشد و ادغام باعث التباس
نشود و در حروف یمون باغنیت و در حروف لر بلاغنیت **مطلب** قانون چیست در آخر
هر کلمه نون ساکن یا نون تنوین باشد و بعد ایشان حروف یرملون آیند آن نون را از جنس حروف ما بعد
کرده و جنس را در جنس ادغام کردن واجبست قید آخر کلمه بنون ساکن متصل میشود زیرا آنچه نون تنوین دائماً در
آخر کلمه میباشد مثال نون ساکن که ما بعد آن یا باشد چون مَن يَّشَاءُ در اصل مَنْ يَشَاءُ بود این نون ساکن
واقعه شد در آخر کلمه بعد این یا آمده است آن نون ساکن را یا کرده یا را در یا ادغام کردند مَن يَّشَاءُ شد
مثال باقی علی هذا القیاس مِن رَّبِّهِم مِن مَّقَامٍ مِن لَّدُنكَ مِن وَّرَائِهِم مِن نَّبِيٍّ مثال نون
تنوین که بعد او یا آید غَدًا يَّرْتَعْ در اصل غَدًا يَرْتَعْ بود این نون تنوین واقعه شده است بعد آن یا
نون تنوین را یا کرده یا را در یا ادغام کردن واجبست غَدًا يَّرْتَعْ خواندن واجبست مثال باقی علی
هذا القیاس غَفُورٌ رَّحِيمٌ مَقَامًا مَّحْمُودًا هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ رَعْدٌ وَّبَرْقٌ قَرِيبٌ مُّجِيبٌ
نا متحرک را جوازاً اگر ما بعد نون متحرک حروف یرملون آیند نون را از جنس ما بعد کرده جنس را در جنس
ادغام کردن جائز است مثال أَنَا يَتِيمٌ أَنَيَّتِيمٌ و در أَنَا رَفِيقٌ أَنَرَّفِيقٌ و در أَنَا مُقِيمٌ أَنَمُّقِيمٌ و در
أَنَا لَبِيقٌ أَنَلَّبِيقٌ و در أَنَا وَلِيٌّ أَنَوَّلِيٌّ و در أَنَا نَبِيٌّ أَنَنَّبِيٌّ جائز است مثال نونیکه ساکن بود بعد لام
متحرک شد این هم ادغام میشود چون لَّكِنَّا هُوَ اللهُ رَبِّي در اصل وَلَكِنْ أَنَا هُوَ اللهُ رَبِّي بود حرکت همزه
را نقل کرده ما قبل را دادند همزه را حذف کردند وَلَكِنَ نَا هُوَ اللهُ رَبِّي شد حرکت نون اول را انداخته اول را در
ثانی ادغام کردند وَلَكِنَّا هُوَ اللهُ رَبِّي شد مثال نون تنوین که متحرک شود چون عَادًا الْأُولَى در اصل عَادًا الْأُولَى بوده است
حرکت همزه اول را حذف کرده بعدهٔ التقاء ساکنین شد میان نون تنوین و لام نون تنوین را حرکت کسره داده
عَادَنِ الْأُولَى شد بعد از نون متحرک لام آمد نون را لام کرده لام را در لام ادغام کردند عَادًا لُّولَى شد ما
گفته که نون ساکن واقعه شود در آخر کلمه احتراز شد از وسط کلمه چون قِنْوَانٌ بُنْيَانٌ مُنْيَةٌ غُنْيَةٌ اگرچه بعد
نون ساکن حروف یرملون آمده است لیکن در اینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته که در آخر کلمه باشد در اینجا وسط

کلمه است و اگر بار کسے سوال کند هَمَّرِشٌ وَاِمَّحَی که در اصل هَنْمَرِشٌ وَاِنْمَحَی بودند اینجا چرا قانون جاری کرده
است جواب این شاذ است در حروف یمون بمع غنه و در حروف لر بلا غنه. غنیت چه است صوتیست
که بیرون آید از خیشوم چون مَن يَّشَاءُ مِن نَّبِيٍّ غَدًا يَّرْتَعْ قَرِيبٌ مُّجِيبٌ در حروف لر بلا غنیت چون
مِن رَّبِّهِم مِن لَّدُنكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ **قانون** هر نون ساکن و تنوین که واقعه
میشوند قبل با مطلق آنرا به میم بدل میکنند وجوباً و قبل حروف حلق اظهار می خوانند و ما بعد ایشان
الف نیاید و اگر ما بعد ایشان باقی حروف آیند آنرا اخفا کنند **مطلب** قانون چیست یعنی ما بعد
هر نون ساکن و تنوین که با مطلق واقعه شود نون ساکن و تنوین را با میم بدل کردن واجب است قید با مطلق با
نون ساکن متصل شود از برائے آنکه نون تنوین همه وقت در آخر کلمه میباشد معنی مطلق چیست یعنی با در یک کلمه بعد نون
تنوین و نون ساکن باشد یا در دو کلمه مثال نون ساکن که همراه با در یک کلمه آمده باشد چون يَنۢبَغِي عَنۢبَرٌ مِنۢبَرٌ
که در اصل يَنْبَغِي عَنْبَرٌ مِنْبَرٌ بودند چونکه بعد نون ساکن با آمده نون را با میم بدل کردند يَنۢبَغِي عَنۢبَرٌ مِنۢبَرٌ
شدند مثال نون که در یک کلمه باشد و با در دیگر کلمه باشد چون مِنۢ بَعْدِ در اصل مِنْ بَعْدِ بود چون بعد نون
ساکن با واقعه شد با را به میم بدل کردند مِنۢ بَعْدِ شد مثال نون تنوین که ما بعد او با واقعه شود چون لَفِي شِقَاقٍ
بَعِيدٍ در اصل لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ بود چون بعد نون تنوین واقعه شد نون را به میم بدل کردند لَفِي شِقَاقٍۢ بَعِيدٍ
شد اگر بعد الف آورده کنی نخواهد آمد چرا این ساکن است آن هم ساکن است دو ساکن خواندن جائز نیست
اگر بعد او حرف حلقی آید ظاهر کرده شود وجوباً مثال ظاهر مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ و حروف حلقی شش اند چنانچه شاعر گفته۔
سه حرف حلقی شش بود اے نور عین + همزه ها و حا و خا و عین غین ۔ این بیت بغیر لحاظ مخارج است و این
موافق مخارج است سه حرف حلقی شش بود اے دلبرا + همزه ها و عین حا و غین خا مدبر باقی حروف اخفا کنند
مثال مَن كَانَ مِن قَبْلِكُمْ حروف اخفا پانزده اند چنانچه شاعر گفته است سه تا و ثا و جیم دال و ذال و زا و
سین شین + صاد و ضاد و طا و ظا و فا و قاف و کاف بین + **قانون** هر نون تاکید ثقیله داخل شود در
آخر مضارع که خالی از طلب باشد و در مضارع منفی با ما و لا قلیلاً و بعد لم و ادوات شرط و
جواب شرط و جزا سوائے اِمَّا اقل و در کل ماسوا وجوباً یا کثیراً **مطلب** قانون چیست هر

مضارع که خالی از طلب باشد با آں نون تاکید کم متصل شود چوں زَیْدٌ یَضْرِبُ در وزَیْدٌ لَیَضْرِبَنَّ خواندن اندک
است ونیز در مضارع که منفی باشد با ما ولا باآں ہم نون تاکید اندک مقترن شود چوں در مَا یَضْرِبُ مَا یَضْرِبَنَّ
وَلَا یَضْرِبُ لَا یَضْرِبَنَّ نیز کم است وبعد لَمْ وادوات شرط وجواب شرط وجزائے اسمائے اِمَّا بسیار قلیل است
چوں لَمْ تَعْلَمَنْ وَمَنْ یَثْقَفَنْ وبدوں ضرورت شعری یافته نمی شود وامثله اشعاریه درینجا نیاوردیم در
مطولات باید دید۔ ودر کل ماسوا وجوبا وجوب تا بر دو قسم است (۱) وجوب وآں به مستقبل مثبت در جواب قسم
بدوں فصل چیزے میان لام قسم ومستقبل باشد نحو تَاللّٰهِ لَاَكِيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ ۔ اینجا ضرور بالضرور به بیان
شمامی خواہم کرد (۲) قریب وجوب وآں مستقبل بعد اِمّا بود چوں اِمَّا تَخَافَنَّ وَاِمَّا تَرَيِنَّ وکثیر در پنج محل
بود اوّل در نہی چوں لَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا (شما الله تعالیٰ را غافل خیال مکنید) ودیگر در دعا وعرض وتمنی و
استفہام مے آید نون ثقیله مخصوص با استقبال است وگاہے بر ماضی واسم فعل وفعل تعجب واسم فاعل مے آید

قانون ظرف یَفْعِلُ ومثال مطلقاً مَفْعِلٌ است وغیر یَفْعِلُ وناقص ولفیف ومضاعف
مَفْعَلٌ است وجوبا ماسوائے ایں شاذ است واز غیر ثلاثی مجرد بر وزن اسم مفعول آں باب مے
آید ومصدر میمی ہم بریں وزن آید وجوبا **مطلب** قانون چیست ہر باب که مضارع آں مکسور العین
باشد ظرف آں ہم مکسور العین باشد چوں ضَرَبَ یَضْرِبُ مَضْرِبٌ حَسِبَ یَحْسِبُ مَحْسِبٌ مثال مطلقا
مَفْعِلٌ است مطلقا را چه معنی است خواه مضارع آں مکسور العین یا مفتوح العین یا مضموم العین باشد مثال
آں مَوْعِدٌ مَوْسِمٌ مَوْضِعٌ است بعض گفته که مثال واوی مطلقا مَفْعِلٌ است ومثال یائی را در آں وقت مَفْعِلٌ
است که مضارع آں مکسور العین باشد از غیر یَفْعِلُ مثل مَفْعَلٌ است غیر یَفْعِلُ را چه معنی است ہر باب که مضارع
آں مفتوح العین باشد یا مضموم العین ظرف آں مفتوح العین باشد مثال نَصَرَ یَنْصُرُ مَنْصَرٌ است و
شَرُفَ یَشْرُفُ مَشْرَفٌ است لفیف وناقص ومضاعف را مطلقا مَفْعَلٌ است مطلقا را چه معنی است
خواه مضارع آں مکسور العین یا مضموم العین یا مفتوح العین باشد ظرف آں مفتوح العین باشد چوں مَرْمًی
مَوْقًی مَفَرٌّ ماسوائے ایں شاذ است چوں مَسْجِدٌ مَشْرِقٌ مَغْرِبٌ چرا شاذ است قیاس ایں بود که ایں
باب قیاس بر نَصَرَ یَنْصُرُ است ظرف ایں مفتوح العین آمد لیکن ایں شاذ است شاذ در خانه خود بر سه

قسم است (۱) مخالف قانون (۲) موافق استعمال (۳) مخالف قانون مخالف استعمال اوّل قسم مردود است مَسْجَدٌ
مَشْرَقٌ مَغْرَبٌ خواندن مخالف قانون موافق استعمال و مَسْجِدٌ مَشْرِقٌ مَغْرِبٌ موافق قانون مخالف استعمال
و مُسْجُدٌ مُشْرُقٌ مُغْرُبٌ مخالف قانون مخالف استعمال است ایں قسم مردود است از غیر ثلاثی مجرد بر وزن اسم
مفعول آں باب مے آید وجوبا غیر ثلاثی مجرد را چه معنی است ہمه ابواب که ثلاثی مزید اند یا رباعی مطلقا اند ظرف و مصدر میمی
آں باب بر وزن اسم مفعول آں باب مے آید چوں ظرف اَکْرَمَ یُکْرِمُ را مُکْرَمٌ بر وزن اسم مفعول است و
مصدر میمی ہم مُکْرَمٌ است دَحْرَجَ یُدَحْرِجُ را اسم مفعول مُدَحْرَجٌ است ظرف و مصدر میمی ہم
مُدَحْرَجٌ است وتَدَحْرَجَ یَتَدَحْرَجُ را اسم مفعول مُتَدَحْرَجٌ است ظرف و مصدر میمی ہم
مُتَدَحْرَجٌ است **قانون** ہر مصدر میمی از ہمه ابواب ثلاثی مجرد مفتوح العین مے آید وجوبا مگر از
مثال واوی محذوف الفا که مضارعش مکسور العین باشد یا مفتوح مثال یائی مطلقا را مکسور العین
است وجوبا واز وَجِلَ لازم نزد اکثر مکسور العین بود واجوف یائی حکم صحیح دارد ونزد بعضے ہر دو
وجه جائز است **مطلب** قانون چیست ہر مصدر میمی از ہمه ابواب ثلاثی مجرد بر وزن مَفْعَلٌ مفتوح العین مے آید
وجوبا چوں نَصَرَ یَنْصُرُ را مَنْصَرٌ وشَرُفَ یَشْرُفُ را مَشْرَفٌ مگر مثال واوی یعنی مثال واوی که فا کلمه آں
حذف شده باشد ومضارع آں بر وزن یَفْعِلُ مثل یَفْعِلُ باشد مصدر آں بر وزن مَفْعِلٌ مے آید چوں مَوْعِدٌ مَوْضِعٌ
ومثال یائی مطلقا یعنی بلا قید که در مثال واوی ذکر شده اند مَفْعِلٌ مے آید چوں یَسَرَ یَیْسِرُ را مَیْسِرٌ واز وَجِلَ لازم
یعنی مثال واوی از وَجِلَ یَوْجَلُ که لازمی باشد نه متعدی نیز مَفْعِلٌ است نزد اکثر واجوف یائی الحکم صحیح دارد ولیکن
نزد بعض ہر دو وجه مَفْعِلٌ مَفْعَلٌ جائز است **قانون** ہر الف که حرکت ماقبل مخالف او باشد آنرا بموافق
حرکت ماقبل بدل کنند وجوبا وقتیکه آں کلمه را تصغیر وتجمیع بنا می کنند حرکت موافق الف فتحه است
ومخالف ایں ضمه کسره است **مطلب** قانون چیست ہر الف که حرکت ماقبل مخالف او باشد آنرا بحرف
علت بدل کردن واجب است مثال واو ضُوَيْرِبٌ در اصل ضَارِبٌ بود حرف اوّل را ضمه داده بعده الف آمد
ماقبلش مضموم است آنرا بموافق حرکت ماقبل بدل کردن واجب است ضُوَيْرِبٌ خواندن واجب است مثال یا مضاریب
در اصل مِضْرَابٌ بود حرف اوّل ثانی را فتحه داده سوم جا الف علامت جمع افعلی در آورده حرفیکه ما بعد الف علامت

جمع قطعی شد آنرا کسره داده بعدهٔ الف آمد ماقبلش حرکت مخالف است آنرا بحرف علت بدل کرده تنوین تمکن را حذف
کردند مَضَارِيبُ شد ما گفته در آں کلمه تصغیر و تضخیم بنا باشد احتراز شد که باشند چوں دُحَيْرِجٌ تصغیر دِحْرَاجٌ ہست

قانون ہر الف مقصوره که واقعه شود در اسم سوم جا بدل از واو باشد یا اصلی که اماله نکرده شود بوقت
بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم آنرا بواو مفتوحه بدل کردن واجب ست غیر انہا نرا بیا بدل کنند
وجوباً و ممدوده اصلی را ثابت گذارند و تانیث را بواو بدل کنند وجوباً در غیر انہا ہر دو وجه خواندن
جائز است و اثبات اولی است ۔ الف مقصوره کدام است الف لازمه باشد در اسم سوا دوم جا چوں عَصَیٰ
رَحَیٰ الف لازمه گفتن احتراز شد از الف زَیْدًا در اسم دوم جا گفتن احتراز شد از الف مَا و لَا که در ینجا در حروف است
و دوم جا است ممدوده کدام است ہمزه باشد در آخر کلمه بعد الف زائده چوں کِسَاءٌ رِضَاعٌ کسے سوال کند
مقصوره را مقصوره چرا گوئی جواب دہم مقصوره صیغه اسم مفعول ست مشتق از قصر است قصر در لغت بند کردن
را گویند ایں را بوقت خواندن صوت ہم نه کشیده شود و حرکت ہم نه کشیده شود کسے سوال کند ممدوده را ممدوده
چرا گوئی جواب دہم ممدوده صیغه اسم مفعول است مشتق از مد است مد در لغت کشیدن را گویند ایں ہم بوقت
خواندن صوت کشیده شود و حرکت ہم کشیده شود کسے سوال کند ایں الف است این را ہمزه چرا گوئی
جواب دہم که اطلاق الف بر ہمزه بسیار جائے باشد چوں الف لام تعریف الف وصلی و الف قطعی اماله در
لغت مطلق میلان را گویند و در اصطلاح بوئی دادن فتحه بسوئے کسره معنی اماله در لغت میل کردن چیزے را از یک
جہت بسوئے جہت دیگر و در اصطلاح بو دادن فتحه بسوی کسره و بوئی دادن الف بسوئے یا ایں طور خوانده شود حرکت
در میان فتحه و کسره خوانده شود حرف در میان الف و یا چنانکه در کِتَاب کِتِيب و در حِسَاب حِسِيب
اماله در اسم مبنی و در حروف سوائے شش جا کرده نشود چوں مَتَیٰ و اَنّٰی و ذَا و بَلیٰ و یَا و لَا و در اِمَّا لَا نیست

مطلب قانون چیست الف مقصوره باشد سوم جا باشد و بدل از واو باشد آنرا بوقت بنا کردن تثنیه جمع
مؤنث سالم بواو بدل کردن واجبست چوں عَصَیٰ که در اصل عَصَوٌ بود واو را بالف بدل کنی عَصیٰ شد و
ایں الف مقصوره است ہم سوم جا است ہم بدل از واو است آنرا بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بواو
مفتوحه بدل کنند عَصَوَانِ عَصَوَیْنِ عَصَوَاتٌ شوند و یا اصلی که اماله نکرده شود یعنی بدل از چیزے نباشد سوم

جا باشد آنرا بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بواو مفتوحه بدل کردن واجبست چوں اِلیٰ در حالت
عَلَمِیَّت ایں الف مقصوره است سوم جا است و در ایں اماله نشود بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بواو
مفتوحه بدل گردد اِلَوَانِ اِلَوَیْنِ اِلَوَاتٌ شود سوال کنند که در اِلیٰ قید عَلَمِیَّت چرا میکند جواب که اوّل اِلیٰ حرف
بود و حرف تثنیه جمع نشود وقتیکه ایں را علَم کسے چیز قرار دادند و بانوقت اسم شود تثنیه و جمع ایں نیز آید معنے غیر اینست
که اول گفته شد الف مقصوره سوم جا باشد احتراز آمد که سوم جا نباشد خواه چہارم جا باشد خواه پنجم جا باشد
خواه ششم جا باشد خواه از برائے تانیث یا الحاق باشد خواه بدل از واو باشد خواه بدل از یا باشد ایں الف مقصوره
بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بیاء مفتوحه بدل کردن واجب است چوں ضُرْبیٰ و حُبْلیٰ و اَرْطیٰ و
مُصْطَفیٰ و مُسْتَدْعیٰ و در حُبْلیٰ و ضُرْبیٰ از برائے تانیث است و در اَرْطیٰ [illegible] از برائے
الحاق بجعفر ست ایں چہارم جا است و در مُصْطَفیٰ مُسْتَدْعیٰ پنجم جا و ششم جا است انہا را بوقت بنا کردن
تثنیه و جمع مؤنث سالم بیاء مفتوحه بدل کردند ضُرْبَیَانِ ضُرْبَیَاتٌ حُبْلَیَانِ حُبْلَیَاتٌ اَرْطَیَانِ اَرْطَیَاتٌ
مُصْطَفَیَانِ مُصْطَفَیَاتٌ مُسْتَدْعَیَانِ مُسْتَدْعَیَاتٌ شدند سوال که مُصْطَفیٰ مُسْتَدْعیٰ
صیغه مذکر اند و جمع مذکر الف و تا نمی آید شما چرا آوردید جواب وقتیکه مذکر علَم شود از برائے مؤنث در آنوقت جمع او قیاساً
بالف و تا میآید و غیر ایں نیست که بدل از واو نباشد بلکه بدل از یا باشد چوں رَحیٰ که در اصل رَحَیٌ بود یا را بالف
بدل کنی رَحیٰ شد ایں الف مقصوره است سوم جا است بدل از واو نیست بلکه از یا است ایں را بوقت بنا
کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بیاء مفتوحه بدل کنند رَحَیَانِ رَحَیَاتٌ شدند الف مقصوره اصلی که اماله کرده شود آنرا ہم
بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بیا بدل کنند وجوباً مثال آں مَتیٰ و بَلیٰ در حالت عَلَمِیَّت در ایشاں اماله کرده شود
و انہا را بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بیاء مفتوحه بدل کنند مَتَیَانِ مَتَیَاتٌ بَلَیَانِ بَلَیَاتٌ شدند ممدوده
اصلی را ثابت میگذارند اصلی آں باشد که بدل از چیزے نباشد و زائده ہم نباشد آنرا بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم
ثابت داشتن واجب است مثال آں قُرَّاءٌ این الف ممدوده اصلی است ایں را بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم
ثابت دارند قُرَّاءَانِ قُرَّاءَاتٌ شدند و تانیث را بواو مفتوحه بدل میکنند وجوباً مثال آں حَمْرَاءُ ایں ممدوده
از برائے تانیث است ایں را بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مؤنث سالم بواو مفتوحه بدل کردند حَمْرَاوَانِ حَمْرَاوَيْنِ

حضروات شد شد و غیر اینها بر دو وجه خواندن جائز است لیکن اثبات اولی است و غیر اینها این است که اصلی نباشد از
برائے تانیث هم نباشد آنرا بوقت بنا کردن تثنیه و جمع مونث سالم بواو مفتوحه بدل کردن جائز است ثابت داشتن
هم جائز است مثال چوں کِسَاءٌ رِضَاءٌ عِلْبَاءٌ این الف ممدوده اصلی نیست و از برائے تانیث هم نیست و در
کِسَاءٌ بدل از واو است و در رِضَاءٌ بدل از یا است و در عِلْبَاءٌ از برائے الحاق است اینها را بوقت بنا کردن
تثنیه و جمع مونث سالم ثابت میگذارند کِسَاءَانِ کِسَاءَاتٌ رِضَاءَانِ رِضَاءَاتٌ عِلْبَاءَانِ عِلْبَاءَاتٌ
میخوانند بدل کردن بواو مفتوحه هم روا است مثال کِسَاوَانِ کِسَاوَاتٌ رِضَاوَانِ رِضَاوَاتٌ عِلْبَاوَانِ
عِلْبَاوَاتٌ عِلْبَاءٌ رعصب گردن الملحق بقرطاس است **قانون** هر کلمه حلقی العین بر وزن فَعِلٌ باشد
دراں سوائے وزن اصلی سه وجه خواندن جائز است **مطلب** قانون چیست هر کلمه حلقی العین باشد بر وزن فَعِلٌ
دراں چند وجه خواندن جائز است بچند شروط معنی حلقی العین اینست که مقابله عین کلمه حرف حلقی بود و اسم باشد یا فعل
دراں سه وجه بلا وزن اصلی خواندن جائز است مثال فعل در شَهِدَ شَهْدَ شِهْدَ شِهِدَ خواندن جائز است
مثال اسم در فَخِذٌ فَخْذٌ فِخْذٌ فِخِذٌ خواندن جائز است اگر کسے سوال کند فَعِلٌ چرا گفته فَعِلٌ یا فَعِلَ چرا نه گفته جواب
اگر فَعِلٌ گفته التباس آید به اسم اگر فَعِلَ گفته تا وهم آید به فعل اگر حلقی العین نباشد نظر کنند اگر اسم باشد دراں سوائے
اصل دو وجه خواندن جائز است در کَتِفٌ کَتْفٌ کِتْفٌ خواندن جائز است اگر فعل باشد سوائے اصل یک وجه
چوں عَلِمَ عَلْمَ خواندن جائز است در شکل فَعِلَ فَعْلَ خواندن جائز است چوں وَلِيَ وَلْيَ و در فَلْيَضْرِبْ
فَلْيَضْرِبْ خواندن جائز است و در وزن فَعُلَ فَعْلَ خواندن جائز است خواه اسم باشد خواه فعل باشد چنانچه در
شَرُفَ شَرْفَ خواندن جائز است و در عَضُدٌ عَضْدٌ خواندن جائز است و در شکل فَعُلٌ فُعْلٌ خواندن
جائز است چنانچه وَهُوَ وَهْوَ خواندن جائز است وَضُرِبَ وَضْرِبَ خواندن جائز است و در وزن فِعِلٌ فِعْلٌ
خواندن جائز است و در اِبِلٌ اِبْلٌ خواندن جائز است و در وزن فُعُلٌ فُعْلٌ خواندن جائز است چوں عُنُقٌ عُنْقٌ و در شُغُلٌ
شُغْلٌ خواندن جائز است **قانون** هر باب که ماضی آں مکسور العین باشد و مضارع
آں مفتوح العین باشد یا در اول ماضی آں تا زائده مطرده یا همزه وصل باشد در مضارع معلوم
آں سوائے یا حرکت کسره دهند جوازاً غیر اهل حجاز و در مضارع معلوم اَبِیَ یَأْبٰی یا را هم

مطلب قانون چیست هر باب که ماضی آں مکسور العین باشد و مضارع آں مفتوح العین باشد در مضارع معلوم
آں حروف اَتَیْنَ را ما سوائے یا غیر از اهل حجاز حرکت کسره دهند جوازاً چنانچه در عَلِمَ يَعْلَمُ که ماضی این مکسور و مضارع
این مفتوح العین است در مضارع معلوم این باب حروف اَتَیْنَ را سوائے یا حرکت کسره دهند تِعْلَمُ اِعْلَمُ نِعْلَمُ
خوانند یا در اول ماضی این باب تا زائده مطرده آمده باشد در مضارع معلوم این باب حروف اَتَیْنَ را سوائے یا حرکت
کسره دهند چوں تِتَصَرَّفُ اِتَصَرَّفُ نِتَصَرَّفُ خوانند و نیز هر باب که در اول ماضی او همزه وصل بود و در مضارع معلوم
آں باب حروف اَتَیْنَ را سوائے یا غیر از اهل حجاز حرکت کسره دهند جوازاً چوں اِکْتَسَبَ یَکْتَسِبُ و در مضارع معلوم
این طور گفته شود تِکْتَسِبُ اِکْتَسِبُ و نِکْتَسِبُ خواندن جائز است و در مضارع معلوم اَبِیَ یَأْبٰی یا را نیز حرکت کسره
دادن جائز است این طور میخوانند یِأْبٰی یِیْبٰی تِیْبٰی اِیْبٰی نِیْبٰی میخوانند و بعضے بنون کلمه و در این هر سه موضع یا را حرکت
کسره دهند جوازاً اگر کسے سوال کند اهل حجاز یا را حرکت کسره چرا نه دهند جواب یا مساوی دو کسره تقدیری است اگر یا را
حرکت کسره دهند لازم آید توالی کسرات دیگر بار کسے سوال کند فا کلمه را کسره چرا نه دهید جواب اگر فا کلمه را حرکت دهیم لازم آید
توالی اربعه حرکات دیگر بار کسے سوال کند عین کلمه را کسره نه دهید جواب اگر عین کلمه را حرکت کسره دهیم معلوم نشود که کسره اصلی است
یا دال است بر عین کسره ماضی سوال لام کلمه را حرکت کسره نه دهید جواب لام کلمه محل تغیر است سوال هر باب که در اول ماضی
آں همزه وصل باشد در مضارع معلوم آں باب یا را حرکت کسره چرا دهند جواب تا که دلالت کند بر همزه کسره ماضی
قانون هر حرف علت که واقعه شود بعد الف مَفَاعِلُ آنرا بهمزه بدل کنند وجوباً زائده را مطلقاً
و اصلی را بشرط تقدم حرف علت قبل الف مَفَاعِلُ مَعَايِشُ جمع مَعِيْشَةٌ شاذ است وزن بر سه قسم است
صرفی صوری عروضی صرفی آنست ساکن مقابل ساکن متحرک مقابل متحرک بمعه خصوصیت حرکات و سکنات اصلی و زائده
چوں ضَوَارِبُ بوزن فَوَاعِلُ صوری آنست که ساکن مقابل ساکن متحرک مقابل متحرک بمعه خصوصیت حرکات و سکنات
سوائے لحاظ اصلی و زائده چوں ضَوَارِبُ بروزن مَفَاعِلُ عروضی آنست ساکن مقابل ساکن و متحرک مقابل متحرک سوائے لحاظ حرکات و سکنات
لحاظ اصلی و زائده چوں شَرِيْفٌ طَعَامٌ اَدَاءٌ بروزن فَعُوْلٌ **مطلب** قانون چیست هر حرف علت که واقعه شود
بعد الف مَفَاعِلُ آنرا بهمزه بدل کردن واجب است زائده را مطلقاً و اصلی را بشرط تقدم حرف علت قبل الف مَفَاعِلُ مطلقاً
را چه معنے است خواه قبل الف مَفَاعِلُ حرف علت باشد یا نباشد مثال حرف علت زائده که واقعه شود بعد الف مَفَاعِلُ

وقبل الف مفاعل حرف علت نباشد چوں شرائف جمع شریفۃ و عجائز جمع عجوزۃ و رسائل جمع رسالۃ
شریفۃ را جمع اقصی بنا کنی حرف اول برحال خود گذاشتند ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصی در آوردہ بعدہ یا آمد
آں را کسرہ دادہ تا واحدہ و تنوین تمکن را حذف کردند شرائف شد ایں حرف علت زائدہ واقع شد بعد الف مفاعل
وقبل الف مفاعل حرف علت نیست ایں را بہمزہ بدل کردند شرائف شد عجوزۃ را جمع اقصی بنا کنی حرف اول را
برحال خود گذاشتند ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصی در آوردہ بعدہ واو آمد آں را کسرہ دادہ تا واحدہ و تنوین
تمکن را حذف کردند عجاوز شد ایں حرف علت زائدہ واقع شد بعد الف مفاعل وقبل الف مفاعل حرف علت
نیست ایں را بہمزہ بدل کنی عجائز شد رسائل جمع رسالۃ کہ جمع اقصی بنا کنی الخ مثال حرف علت کہ زائدہ واقع
شود بعد الف مفاعل وقبل الف مفاعل ہم حرف علت باشد چوں طوائل جمع طویلۃ و حوائل جمع حوالۃ
و طوائق جمع طوقۃ طویلۃ را جمع اقصی بنا کنی حرف اول را برحال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ
سوم جا الف علامت جمع اقصی در آوردہ بعدہ واو آمد آں را کسرہ دادہ تا واحدہ و تنوین تمکن را حذف کردہ طواول
شد ایں حرف علت زائدہ واقع شد بعد الف مفاعل وقبل الف مفاعل حرف علت ہم است آں را بہمزہ
بدل کنی طوائل شد باقی امثلہ علی ہذا القیاس مثال حرف علت اصلی کہ واقع شود بعد الف مفاعل
وقبل الف مفاعل حرف علت ہم باشد مثال قوائل جمع قاولۃ و بوائع جمع بایعۃ در اصل قواول
و بوایع بودند ایں حرف علت اصلی واقع شد بعد الف مفاعل وقبل الف مفاعل ہم حرف علت است ایں را
بہمزہ بدل کنی قوائل و بوائع شدند مثال حرف علت کہ واقع شود بعد الف مفاعل وقبل الف مفاعل حرف
علت نباشد آں حرف علت را بہمزہ بدل نہ کنیم چرا ما گفتہ اصلی را شرط ایں است کہ قبل الف مفاعل حرف علت باشد ایں جا
قانون جاری نہ کردیم چوں مقاول و مبایع کسے سوال کند جداول جمع جدول است ایں حرف
علت واقع شد بعد الف مفاعل ایں را بہمزہ چرا بدل نہ کنی جواب دہیم کہ ما گفتہ زائدہ باشد ایں حکم اصلی
دارد کہ ملحق بجعفر است سوال طواویس جمع طاؤس است ایں حرف علت واقع شد بعد الف ایں
را چرا بہمزہ بدل نہ کنی جواب ما گفتہ کہ بعد الف مفاعل باشد ایں بعد مفاعیل است سوال عیائیل کہ جمع
عیل است ایں حرف علت واقع شد بعد الف مفاعیل اینجا چرا قانون جاری کردی جواب ایں یا اشباعی

است در اصل عیائل بود کسرہ یا را اشباع نمودند عیائیل شد سوال مصائب جمع مصیبۃ است و معائش
کہ جمع معیشۃ است در اینجا چرا قانون جاری کردی جواب ایں شاذ است **قانون** ہمزہ زائدہ کہ واقع
شود در اول کلمہ خالی بنا شد وصلی باشد یا قطعی حکم وصلی آنست کہ ساقط شود در درج کلام
وجوباً قرءۃ نہ کتابۃ بوقت متحرک شدن مابعد گشتہ قرءۃ و کتابۃ حکم قطعی اینست
کہ در درج کلام ساقط نشود و نیز در متحرک شدن مابعد خود ہم ساقط نشود و ہمزہ قطعی در خانہ خود بر
نو قسم است ہمزہ باب افعال چوں اکرم و ہمزہ واحد متکلم چوں اضرب و ہمزہ اسم تفضیل چوں
اضرب و ہمزہ جمع چوں اشراف و ہمزہ اعلام چوں اسمعیل اسحق و ہمزہ بنا چوں اصبع
انگشت را گویند و ہمزہ فعل تعجب چوں ما اضربہ و ہمزہ استفہام چوں ءانذرتہم و ہمزہ ندا
چوں اعبد اللہ ہمہ قطعی اند **مطلب** قانون چیست ہر ہمزہ زائدہ کہ واقع شود در اول کلمہ خالی بنا شد
وصلی باشد یا قطعی حکم وصلی آنست کہ ساقط شود در درج کلام وجوباً قرءۃ نہ کتابۃ مثال اضرب اگر واو در اول
او آمدہ باشد و اضرب خواندہ شود اگر فا آمدہ باشد تا فاضرب خواندہ شود وقت متحرک شدن مابعد گشتہ قرءۃ
و کتابۃ مثال آں کسب در اصل اکسب بود حرکت اولی را نقل کردہ ماقبل را دادند ہمزہ را حذف کردند از برائے
استغنا اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند کسب شد ایں ہمزہ وصلی است مابعد ایں متحرک شد کسانیکہ
را ساقط کنند بعضے ایں را ساقط نہ کنند اکسب میخوانند اگر ساقط کنند قرءۃ و کتابۃ کنند آں کس کہ ہمزہ را حذف کند
آں ایں دلیل دہد کہ ہمزہ وصلی مابعد متحرک شد از برائے استغنا آں کس کہ ہمزہ را حذف نکند ایں دلیل دہد کہ حرکت عارضی است
سکون است حکم ہمزہ قطعی اینست کہ ساقط نشود در درج کلام چوں اکرم مقابل او اگر واو آید و اکرم و فا آید فاکرم شود
اگر مابعد ہمزہ قطعی متحرک شود نیز حذف نشود چوں اقام در اصل اقوم بود حرکت واو را نقل کردہ ماقبل را دادند واو را با الف بدل
کردند اقام شد ایں ہمزہ قطعی است مابعد او متحرک شد حذف نشود در ہمزہ اسم اختلاف است نزد بصریاں و کوفیاں
بصری گویند اصلہ سمو بود واو را خلاف القیاس حذف کردند در اولش ہمزہ وصل در آوردند اسم شد بروزن افع
کوفی گویند کہ اصلہ وسم بود واو را حذف کردہ عوضش ہمزہ در اولش در آوردند اسم شد بروزن اعل سوال بر بصریاں
شد کہ شما گفتہ بودید کہ ہمزہ اسم وصلی است حکم وصلی آنست کہ حذف شود قرءۃ نہ کتابۃ شما کتابۃ چرا حذف کردید

برگوییاں سوال شود که شما گفته بودید که همزه اسم قطعی است حکم قطعی اینست که در درج کلام ساقط نشود فِراسة و
کتابة چرا ساقط کردید جواب از جانب هر دو طرف که درینجا کثرت استعمال است سوال که در خواندن کثرت استعمال
بود نه در کتابة دریں چرا حذف کردید جواب که در نوشتن هم کثرت استعمال است که در خط و کتابها نوشته باشد
سوال هر جا که حرف حذف شود علامتی است که کسی چیز دال باشد چوں در اِضْرِبُنَّ واو حذف شده است درینجا
ضمه دال است و در اِضْرِبِنَّ کسره دال است درینجا چه چیز دال است جواب طوالت با سوال بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٖیهَا و
مُرْسٰهَا درینجا چرا حذف کردند جواب این هم کَثِیْرُ الْاِسْتِعْمَالِ است که مردمان بر جهاز سوار شوند این را خوانند
سوال که در اِنَّهٗ مِنْ سُلَیْمٰنَ وَاِنَّهٗ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ درینجا چرا حذف کردند جواب این را حمل کنیم بر بِسْمِ اللّٰهِ
دیگر تعریف حمل این است اَلْحَمْلُ تَشْرِیْكُ لَفْظٍ بِلَفْظٍ اٰخَرَ فِیْ حُكْمٍ مِّنَ الْاَحْكَامِ بَعْدَ وُجْدَانِ الْمُنَاسَبَةِ
بَیْنَهُمَا درمیان مناسبت چه است این هم کامل است آں هم کامل است و در اِقْرَأْ بِاسْمِ از ین وجه حذف
نکردند که این کامل نیست سوال وصلی را وصلی چرا گویند جواب وصل در لغت اتصال را گویند این هم در درج کلام ساقط
شود و ماقبل مابعد را متصل کند یا این جواب است وصل در لغت رسیدن را گویند این هم سبب است از برائے
رسیدن متکلم اِضْرِبْ را از تَضْرِبُ بنا کنی تا حرف مضارعت را حذف کرده مابعدش ساکن ماند متکلم به مطلب خود
نرسد همزه وصلی در اولش در آوردند اِضْرِبْ شد سوال قطعی را قطعی چرا گویی جواب قطع در لغت قطع و انفصال را
گویند این هم در درج کلام ساقط نشود و در ماقبل مابعد انفصال کند قطعی در خانه خود بر دو قسم است گذشته درینجا کرده ثبت

قانون هر باب که ماضی آں چهار حرفی باشد در مضارع معلوم آں حروف اَتَیْنَ را حرکت ضمه
دهند **مطلب** قانون چیست هر باب که ماضی آں چهار حرفی باشد در مضارع معلوم آں حروف اَتَیْنَ را حرکت
ضمه دهند وجوباً مثال چوں اَکْرَمَ یُکْرِمُ کَرَّمَ یُکَرِّمُ ضَارَبَ یُضَارِبُ دَحْرَجَ یُدَحْرِجُ این بابها که
ماضی اینها چهار حرفی است در مضارع معلوم این ابواب حروف اَتَیْنَ را حرکت ضمه دادن واجب است یُکْرِمُ
یُکَرِّمُ یُضَارِبُ یُدَحْرِجُ خواندن واجب است سوال این را حرکت فتحه چرا ندهی جواب اگر فتحه دهیم در مضارع
معلوم باب اِفْعَال تا التباس آید با مضارع معلوم ثلاثی مجرد یَضْرِبُ سوال که دریں یک باب التباس آید دگر بابها را
حرکت ضمه بدهید جواب که آں را حمل کنم بر ایں اول را تعریف گذشته است درمیان ایں مناسبت چه است که ماضی

آں هم چهار حرفی است و ماضی ایں هم چهار حرفی است سوال که حمل قلیل بر کثیر باشد درینجا کثیر بر قلیل کردند جواب
که ایں هم جائز است سوال که ایں را حرکت چرا ندهید جواب اگر ایں را حرکت کسره دهیم لازم آید توالی کسرات بیع ال
که در یک حرف اَتَیْنَ توالی کسرات آید دیگر حروف اَتَیْنَ را حرکت کسره بدهید جواب دیگر را حمل کنیم بر ایں و تعریف
حمل را حاجت نیست مناسبت چه است که یک ماضی را مضارع اند سوال که حمل قلیل بر کثیر باشد درینجا کثیر بر قلیل کرده
است جواب ایں هم جائز است **قانون** هر باب که در اول ماضی آں تا زائده مطرده باشد در مضارع
معلوم آں باب قبل آخر را حرکت فتحه می دهند اگر نه تا کسره سوائے ابواب ثلاثی مجرد **مطلب**
قانون چیست هر باب که در اول ماضی آں تا زائده مطرده باشد در مضارع معلوم آں باب ماقبل آخر را حرکت فتحه میدهند
وجوباً مثال تَصَرَّفَ تَضَارَبَ تَدَحْرَجَ ایں باب در اول ماضی آں تا زائده مطرده است در مضارع معلوم ایں باب
ماقبل آخر را حرکت فتحه میدهند وجوباً یَتَصَرَّفُ یَتَضَارَبُ یَتَدَحْرَجُ خواندن واجب است اگر نه تا کسره درینجا دو
صورت است یک اینست که در اول تا هرگز نباشد چوں اَکْرَمَ یُکْرِمُ کَرَّمَ یُکَرِّمُ در مضارع معلوم ماقبل آخر را کسره
دادن واجب است مثال که در اول تا باشد و لیکن در اول نباشد چوں اِکْتَسَبَ یَکْتَسِبُ اِسْتَخْرَجَ یَسْتَخْرِجُ
در مضارع معلوم ایں باب ماقبل آخر را کسره دادن واجب است یَکْتَسِبُ یَسْتَخْرِجُ خواندن واجب است سوائے
ابواب ثلاثی مجرد در انجا تا باشد یا نباشد خوانده کنیم فتحه را چوں عَلِمَ یَعْلَمُ صَنَعَ یَصْنَعُ تا زائده گفته احتراز آمد از
اصلی چوں تَارَكَ یُتَارِكُ ایں تا در اول باب ماضی آمده است و لیکن درینجا قانون جاری نه کنیم ما گفته که زائده باشد
ایں اصلی است مطرده گفته احتراز شد از غیر مطرده چوں تَقَطَّعَتْ از باب تَفَعُّل تا زیاد و تسمت تَنَشَّا بَهَتْ از باب
تَفَاعُل بزیادتی تا در اول زیادتش را ابدال بشین کردند ایں تا در اول ماضی آمده است لیکن قانون درینجا جاری
نه کنیم ما گفته که مطرده باشد ایں غیر مطرده است کسے سوال کند در مضارع معلوم ایں باب ماقبل آخر را فتحه است جواب
که ثانی تا مطرده است **قانون** هر تا مضارعت که داخل شود بر تا تَفَعُّل یا تَفَاعُل یا تَفَعْلُل در مضارع
معلوم آں باب ساقط کردن یک را جائز است **مطلب** قانون چیست هر تا مضارعت که داخل شود
بر تا تَفَعُّل و تَفَاعُل و تَفَعْلُل در مضارع معلوم آں باب ساقط کردن یک را جائز است مثال آں تَتَصَرَّفُ
تَتَضَارَبُ تَتَدَحْرَجُ ایں تا مضارعت داخل شده است بر مضارع ایں یک تا را ساقط کردن جائز است

تَصَرَّفَ تَضَارَبَ تَدَحْرَجَ خواندن جائز است و در ساقط کردن اختلاف است بعضے صرفیاں ثانی را حذف کنند
که اولی علامت است وَلَعَلَّ هٰذَا لَا تُحْذَفُ و بعضے صرفیاں اولی را حذف کنند که ثانی علامت باب است الّا
مقصود تر است کسے سوال کند که ایں را چرا حذف کنند جواب مجتمع شدن دو حرف از یک جنس در یک کلمه ممتنع است خاص
الخاص در اول کلمه بسیار ثقیل است خاص الخاص و تا در اول کلمه بسیار ثقیل از یں وجه ایں را حذف کنیم سوال ایں
وجه در مضارع مجهول یافته شد در آنجا چرا حذف نکنید جواب اگر حذف کنیم در مضارع مجهول باب تَفَعُّل تا ثانی را
تا التباس آید به مضارع مجهول باب تَفْعِیل اگر حذف کنیم در مضارع مجهول باب تَفَاعُل تا ثانی را تا التباس آید به
مضارع مجهول باب مُفَاعَلَة اگر حذف کنیم تا ثانی را در مضارع مجهول باب تَفَعْلُل تا التباس آید به مضارع مجهول باب
فَعْلَلَة اگر اولی را حذف کنیم تا التباس آید به مضارع معلوم محذوف التاء آں باب **قانون** هر واو و یا غیر
بدل از همزه که واقعه شود در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال یا تَفَاعُل یا تَفَعُّل آں واو و یا را تا کنند
بعده تا را در تا ادغام کنند وجوبًا اکثر لغت اهل حجاز در باب اِفْتِعَال و بعض در باب تَفَعُّل یا تَفَاعُل
و لیکن اِتَّخَذَ یَتَّخِذُ شاذ است **مطلب** قانون چیست هر واو و یا غیر بدل از همزه که واقعه شود
در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال یا تَفَعُّل یا تَفَاعُل آں واو و یا را تا کردن و ادغام کردن هر دو واجب است و اکثر لغت
اهل حجاز در باب اِفْتِعَال آں واو و یا را تا کنند و بعض موافق حرکت ما قبل میخوانند اکثر لغت اهل حجاز در باب تَفَعُّل و تَفَاعُل
بر حال میخوانند بعض آں واو و یا را تا کنند بعده تا در تا ادغام کنند مثال واو که واقعه شود در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال
و مجرد را بر مزید بردن چه طریقه است قبل فا الف بیاید بعده تا آورید وَعَدَ را بر باب اِفْتِعَال بری اِوْتَعَدَ شد
ایں واو واقعه شده است در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال بدل از همزه نیست ایں را تا کرده تا را در تا ادغام کردند اِتَّعَدَ
شد و بعض به موافق حرکت ما قبل میخوانند اِیْتَعَدَ یَاتَعِدُ اِیْتِعَادًا فهو مُوْتَعِدٌ الخ میخوانند مثال یا که واقعه شود
در مقابله فا کلمه بدل از همزه نباشد چون اِیْتَسَرَ ایں یا واقعه شده است در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال بدل از
همزه نیست آں را تا کرده تا را در تا ادغام کردند اِتَّسَرَ یَتَّسِرُ اِتِّسَارًا فهو مُتَّسِرٌ الخ میخوانند مثال واو که واقعه شود
در مقابله فا کلمه باب تَفَاعُل و بدل از همزه نیست و مجرد را بر مزید بردن طریقه چه است اول بر فا کلمه تا بیاید بعده الف
آرید مثال واو تَوَاعَدَ یَتَوَاعَدُ تَوَاعُدًا فهو مُتَوَاعِدٌ و تُوُوْعِدَ یُتَوَاعَدُ الخ اکثر میخوانند و بعض آں واو

را تا کنند بعده تا را در تا ادغام کنند ابتدا به ساکن لازم آید اولش همزه وصلی آورند اِتَّاعَدَ یَتَّاعَدُ اِتَّاعُدًا الخ
میخوانند مثال یا که واقعه شود در مقابله فا کلمه باب تَفَاعُل و بدل از همزه نباشد چون تَیَاسَرَ الْقَوْمُ عَلٰی هٰذَا الْقِیَاس
وَعَدَ و یَسَرَ را بر باب تَفَعُّل بری بر یکی و لیکن اِتَّخَذَ یَتَّخِذُ شاذ است چرا شاذ است اصله اِئْتَخَذَ بود همزه را به
موافق حرکت ما قبل بدل کنی اِیْتَخَذَ شد ایں یا واقعه شد در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال بدل از همزه است قیاس
ایں بود که ایں را تا نه کنند که ایں بدل از همزه است و لیکن ایں را تا کردن و تا را در تا ادغام کردن هر دو شاذ است ما گفته
واو و یا بدل از همزه نباشد احتراز شد که باشند چون اِئْتَمَرَ اُؤْتُمِرَ همزه را به موافق حرکت ما قبل بدل کنی اِیْتَمَرَ و
اُوْتُمِرَ شد دریں جا قانون جاری نه کنیم چرا که ما گفته بدل از همزه نباشد ایں است **قانون** سین شین اگر یکے
از ایشاں در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال واقعه شود تا اِفْتِعَال را جنس فا کلمه کنند جوازًا و جنس را
در جنس ادغام کنند وجوبًا **مطلب** قانون چیست اگر سین یا شین واقعه شود در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال
تا اِفْتِعَال را جنس فا کلمه کردن جائز است بعد از آں جنس را در جنس ادغام کردن واجب است مثال سین که واقعه شود
در مقابله فا کلمه در باب اِفْتِعَال چون سَمِعَ را بر باب اِفْتِعَال برند ما قبل او همزه در آرند و بعد از سین تا زائده کنند
اِسْتَمَعَ شد صرف صغیر اِسْتَمَعَ یَسْتَمِعُ اِسْتِمَاعًا الخ میخوانند چون سین واقعه شد در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال
تا اِفْتِعَال را جنس فا کلمه کنند بعده جنس را در جنس ادغام کنند وجوبًا اِسَّمَعَ شد صرف صغیر اِسَّمَعَ یَسَّمِعُ اِسِّمَاعًا الخ
سوال هر جا که ادغام متقاربین باشد در آنجا اول را جنس ثانی کنند جواب سین از حروف صفیری است اگر تا کنند صفت
او گم شود یا ایں جواب که ایں صفت بسیار محبوب است یعنی صَفِیْرِیَّتْ حروف یکه تلفظ آنها مانند آواز طائر شنیده شود
و یا ایں جواب که حروف صفیری را مخرج کلاں است و مخرج تا خورد است کلاں چیز در خورد جا نیاید مثال شین چون
شَبِهَ را بر باب اِفْتِعَال برند اِشْتَبَهَ شد صرف صغیر اِشْتَبَهَ یَشْتَبِهُ اِشْتِبَاهًا الخ شین واقعه شد در مقابله
فا کلمه باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را شین کرده اِشْشَبَهَ شد دو شین باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در
ثانی ادغام کردند اِشَّبَهَ شد صرف صغیر اِشَّبَهَ یَشَّبِهُ اِشِّبَاهًا الخ سوال هر جا که ادغام متقاربین باشد اول را از
جنس ثانی کنند شما چرا ثانی را جنس اول کرده جواب که شین از حروف ضُوِیْ مُتَفَشِّی است و حروف ضُوِیْ
مُتَفَشِّی را لاغر شد لیکن نشر او در حروف دیگر ادغام نشوند **قانون** ضاد صاد طا ظا اگر یکے از ایشاں واقعه

شود در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را طا کنند وجوباً واگر طا واقعه شود ادغام کنند وجوباً
مگر ظا واقعه شود ادغام اظهار هر دو جائز اند ادغام بایں طور که ظا را طا کردن جائز است و عکس هم هست
اگر صاد ضاد واقعه شوند ادغام و اظهار هر دو جائز اند ادغام بایں طور که طا را صاد ضاد کردن جائز
است نه عکس **مطلب** قانون چیست صاد ضاد طا ظا اگر یکے از ایشاں چہار حروف واقعه شوند در مقابله
فاکلمه در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را طا کردن واجب است باز دیده شود اگر طا واقعه شود ادغام کردن واجب است
اگر ظا واقعه شود ادغام اظهار هر دو جائز است ادغام بایں طور که ظا را طا کردن هم جائز است طا را ظا کردن هم جائز است اگر صاد ضاد واقعه شود ادغام اظهار
هر دو جائز اند ادغام بایں طور طا را صاد ضاد کردن جائز است و صاد ضاد را طا کردن جائز نیست مثال طا چوں طَلَبَ را بر
باب اِفْتِعَال بردند اِطْتَلَبَ شد ایں طا واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را از جنس فاکلمه کردند اِطْطَلَبَ
شد دو طا باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِطَّلَبَ شد صرف صغیر اِطَّلَبَ يَطَّلِبُ اِطِّلَابًا الخ
مثال ظا چوں ظَلَمَ را بر باب اِفْتِعَال بردند اِظْتَلَمَ شد ایں ظا واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال
تا اِفْتِعَال را طا کردن واجب است اِظْطَلَمَ شد اِظْطَلَمَ يَظْطَلِمُ اِظْطِلَامًا الخ ایں طا را ظا کنی اِظْظَلَمَ
شد دو حرف از یک جنس در یک کلمه باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِظَّلَمَ شد صرف صغیر
اِظَّلَمَ يَظَّلِمُ اِظِّلَامًا الخ ظا را طا کنی هم جائز است ظا را طا کردند اِطْطَلَمَ شد دو طا باهم آمدند اول ساکن ثانی
متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِطَّلَمَ يَطَّلِمُ اِطِّلَامًا الخ مثال صاد چوں صَبَرَ را بر باب اِفْتِعَال بردند اِصْتَبَرَ
شد ایں صاد واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را طا کردند اِصْطَبَرَ شد صرف صغیر بطریقه اظهار
اِصْطَبَرَ يَصْطَبِرُ اِصْطِبَارًا الخ صورت ادغام طا را صاد کردند اِصْصَبَرَ شد دو حرف از یک جنس در یک کلمه باهم
آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِصَّبَرَ يَصَّبِرُ اِصِّبَارًا الخ شد سوال هر انجا که ادغام متقاربین
باشد در انجا اول را جنس ثانی کنند در ینجا ثانی را جنس اول کردی جواب هر انجا که ادغام متقاربین باشد در انجا اول
را جنس ثانی کنند مگر در ینجا ثانی را جنس اول کنند تا وصف صفیری ایں گم نشود ایں وصف بسیار مرغوب است بایں
جواب دهند هر حرف صفیری نه مخرج ایں کلاں است و کلاں در خورد قرار نکنند مثال ضاد ضَرَبَ را بر باب اِفْتِعَال
بری اِضْتَرَبَ شد ایں ضاد واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را طا کرده اِضْطَرَبَ شد

صرف صغیر اِضْطَرَبَ يَضْطَرِبُ اِضْطِرَابًا الخ صورت ادغام طا را ضاد کردند اِضْضَرَبَ شد اول را در ثانی
ادغام کردند اِضَّرَبَ يَضَّرِبُ اِضِّرَابًا الخ سوال هر انجا که ادغام متقاربین باشند آنجا اول را در ثانی ادغام کنند
شما دیگر را جنس اولی کنی جواب ضاد از حروف ضَوِيَ مُشَفَّرَ است و حروف ضَوِيَ مُشَفَّرَ دیگر بلا ادغام نشوند
قانون دال ذال زا اگر یکے از ایشاں واقعه شود در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال
را دال کنند وجوباً اگر دال واقعه شود ادغام کنند وجوباً اگر ذال واقعه شود ادغام و اظهار هر دو جائز اند
ادغام بایں طور که دال را ذال کردن و ذال را دال کردن جائز است اگر زا واقعه شود ادغام اظهار
هر دو جائز اند ادغام بایں طور که دال را زا کردن جائز است و زا را دال کردن جائز نیست **مطلب**
قانون چیست دال ذال زا اگر یکے از ایشاں سه حروف فاکلمه واقعه شوند در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را دال کردن واجب
است اگر دال واقعه شود ادغام واجب است مگر ذال واقعه شود ادغام اظهار هر دو جائز اند ادغام بایں طور که دال را
ذال کردن و ذال را دال کردن جائز است اگر زا واقعه شود اظهار خواندن جائز است ادغام کردن هم جائز است ادغام
بایں طور دال را زا کردن جائز است زا را دال کردن جائز نیست مثال دال چوں دَرَكَ را بر باب اِفْتِعَال بردند
اِدْتَرَكَ شد ایں دال واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را دال کرده اِدْدَرَكَ شد اول را در
ثانی ادغام کردند اِدَّرَكَ شد صرف صغیر اِدَّرَكَ يَدَّرِكُ اِدِّرَاكًا الخ شد مثال ذال ذَكَرَ را بر باب اِفْتِعَال
بردند اِذْتَكَرَ شد چوں ذال واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را دال کردند اِذْدَكَرَ شد
اظهار بایں طور صرف صغیر اِذْدَكَرَ يَذْدَكِرُ اِذْدِكَارًا الخ شد اگر ادغام خوانند هم جائز است ادغام بایں طور دال را
ذال کنند هم جائز است و ذال را دال کنند هم جائز است دال را ذال کردند اِذْذَكَرَ شد پس دو ذال باهم آمدند اول
ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِذَّكَرَ شد اِذَّكَرَ يَذَّكِرُ اِذِّكَارًا الخ اگر ذال را دال کرده دال را در دال
ادغام کنند هم جائز است دراں وقت که ذال را دال کردند اِدْدَكَرَ شد پس دو دال باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را
در ثانی ادغام کردند اِدَّكَرَ شد صرف صغیر اِدَّكَرَ يَدَّكِرُ اِدِّكَارًا الخ مثال زا زَلَفَ را بر باب اِفْتِعَال بردند اِزْتَلَفَ
شد ایں زا واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را دال کردند اِزْدَلَفَ شد صرف صغیر صورت اظهار
اِزْدَلَفَ يَزْدَلِفُ اِزْدِلَافًا الخ اگر ادغام کنند هم جائز است ادغام بایں طور دال را زا کردن جائز است زا را

دال کردن جائز نیست و دال را زا کردہ اِزْدَلَفَ شد بعدہ دو زا باہم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی
ادغام کردند اِزَّلَفَ شد صرف صغیر اِزَّلَفَ یَزَّلِفُ اِزِّلَافًا الخ سوال ہرجا کہ ادغام متقاربین باشد آنجا اول را
جنس ثانی کنند چرا دیگر را جنس اول کنی جواب زا از حروف صفیری است اگر حروف صفیری را جنس دگر کنم تا وصف
صفیری دیں گم شود ایں وصف بسیار مرغوب است یا ایں جواب دہم حروف صفیری را مخرج کلاں ہست کلاں در خود داخل
شود **قانون** ثا کہ واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَال ادغام کنند وجوبًا ادغام بایں طور کہ
تا را ثا کردن و ثا را تا کردن جائز است لیکن صورت اول بہتر است یعنی تا را ثا کردن **مطلب**
قانون چیست ثا کہ واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَال ادغام کردن واجب است ادغام ایں طور کہ تا را ثا کردہ
ادغام کنند جائز است یا کہ ثا را تا کردہ ادغام کنند ہم جائز است ایں در قانونچہ کھیوالی گفتہ است کہ ادغام کردن واجب
است سیبویہ گوید کہ اظہار ہم جائز است آنکہ در قانونچہ گفتہ کہ ثا را تا کردن اولی است و از کتب صرف جاربردی شرح شافیہ
وغیرہ معلوم شود کہ ثا را تا کردن افصح است و عکس فصیح مثال ثا چوں ثَقُلَ را باب اِفْتِعَال بری اِثْتَقَلَ شد اظہار نزد سیبویہ
صرف صغیر اِثْتَقَلَ یَثْتَقِلُ اِثْتِقَالًا الخ ادغام کردن واجب است ثا را ثا کردہ ادغام کردن جائز است ثا را تا کردہ
ادغام کردن ہم جائز است بعدہ تا را تا کردند اِتَّقَلَ شد صرف صغیر اِتَّقَلَ یَتَّقِلُ اِتِّقَالًا الخ اگر تا را ثا کنند ہم جائز است
ثا را ثا کردند اِثْثَقَلَ شد بعدہ دو ثا باہم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِثَّقَلَ شد صرف صغیر
اِثَّقَلَ یَثَّقِلُ اِثِّقَالًا الخ اما تا کردن تا ادغام کردن از ہمہ بہتر است **قانون** تا دال ذال زا سین شین صاد
ضاد طا ظا اگر یکے از ایشاں واقعہ شود در مقابلہ عین کلمہ در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را از جنس عین کلمہ
کنند جوازًا بعدہ جنس را در جنس ادغام کنند وجوبًا اگر تا واقعہ شود ادغام کنند جوازًا اگر یکے از ایشاں
واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب تَفَعُّل یا تَفَاعُل تا ایں ہر دو باب را از جنس فا کلمہ کنند جوازًا ایں
جنس را در جنس ادغام کنند وجوبًا اگر تا واقعہ شود ادغام کنند جوازًا **مطلب** قانون چیست تا
دال ذال زا سین شین صاد ضاد طا ظا اگر یکے از ایشاں واقعہ شود در مقابلہ عین کلمہ در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را
از جنس عین کلمہ کردن جائز است بعد از اں جنس را در جنس ادغام کردن واجب است اگر تا واقعہ شود مقابلہ فا کلمہ در
باب اِفْتِعَال ادغام کردن جائز است اگر یکے از ایشاں واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب تَفَعُّل یا تَفَاعُل تا ایں

ہر دو باب را از جنس فا کلمہ کردن جائز است بعد از اں جنس را در جنس ادغام کردن واجب است اگر تا در مقابلہ
فا کلمہ ایں ہر دو باب واقعہ شود ادغام کردن جائز است اگر کسے سوال کند کہ تا را چرا تنہا آوردید جواب دہند یک
ایں وجہ است در آنجا دیگراں را جنس عین کلمہ کردن حاجت رسد دراں اگر جنس شوند تا ادغام واجب شود
در ینجا ادغام جائز است مثال حرف تا کہ چوں کَتَرَ را بر باب اِفْتِعَال بردند اِکْتَتَرَ شد اظہار خواندند صرف صغیر
اِکْتَتَرَ یَکْتَتِرُ اِکْتِتَارًا الخ تا واقعہ شدہ در مقابلہ عین کلمہ در باب اِفْتِعَال تا اِفْتِعَال را از جنس عین کلمہ کردن
جائز است چوں جنس عین کلمہ کردند اِکْتَتَرَ شد در یں صورت ادغام واجب است اما ادغام بدو طریقہ
جائز است اگر حرکت تا اولی را نقل کردہ کاف را دہند ہم جائز است اگر حرکت تا را حذف کنند ہم جائز است ادغام
کنند ہم جائز است اگر حرکت تا اولی را نقل کنند ما قبل را دادند اول را در ثانی ادغام کنند اِکَتَّرَ شد ما بعد ہمزہ
وصلی متحرک شد ہمزہ را ساقط کردند از برائے اِسْتِغْنَا کَتَّرَ شد صرف صغیر کَتَّرَ یَکِتِّرُ کِتَّارًا الخ اگر حرکت تا اول را
حذف کنند ہم جائز است حرکت تا اول را ساقط کردند اول را در ثانی ادغام کردند بعدہ التقائے ساکنین شد میاں
کاف و تا کاف را حرکت کسرہ دادند اِکِتَّرَ شد ما بعد ہمزہ وصلی متحرک شد ہمزہ را حذف کردند از برائے اِسْتِغْنَا کِتَّرَ
شد صرف صغیر کِتَّرَ یَکِتِّرُ کِتَّارًا الخ بعض ہمزہ وصلی را ساقط نکنند اِکِتَّرَ یَکِتِّرُ اِکِتَّارًا الخ آنہا کہ ہمزہ وصلی را ساقط
کنند بایں دلیل کہ ما بعد ہمزہ وصلی متحرک شد ہمزہ از جہت اِسْتِغْنَا ساقط شد و آنہا کہ ہمزہ را ساقط نہ کنند گویند
کہ حرکت عارضی در حکم سکون است و در ماضی معلوم پنج وجہ جائز است اِکْتَتَرَ کَتَّرَ اِکَتَّرَ کِتَّرَ اِکِتَّرَ و در ماضی مجہول
پنج وجہ جائز است اُکْتُتِرَ کُتِّرَ اُکُتِّرَ کِتِّرَ اِکِتِّرَ و در مضارع معلوم سہ وجہ جائز است یَکْتَتِرُ یَکَتِّرُ یَکِتِّرُ
و در مصدر پنج وجہ جائز است اِکْتِتَارًا کِتَّارًا اِکِتَّارًا اِکْتَّارًا کَتَّارًا و در اسم فاعل چہار وجہ است مُکْتَتِرٌ
مُکَتِّرٌ مُکِتِّرٌ مِکِتِّرٌ از برائے تابعداری میم و در اسم مفعول چہار وجہ است مُکْتَتَرٌ مُکَتَّرٌ مُکِتَّرٌ مِکِتَّرٌ از برائے
متابعت میم و در امر حاضر پنج وجہ است اِکْتَتِرْ کَتِّرْ اِکَتِّرْ کِتِّرْ اِکِتِّرْ مثال دال قَدَرَ مثال ذال عَذَرَ
مثال زا عَزَلَ مثال سین کَسَبَ مثال شین بَشَرَ مثال صاد بَصَرَ مثال ضاد غَضَبَ مثال
طا خَطَبَ مثال ظا نَظَرَ مثال تا فَتَلَ مثال کہ ثا واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب تَفَعُّل ثَقُلَ را بر باب
تَفَعُّل بری تَثَقَّلَ شد تَثَقَّلَ یَتَثَقَّلُ تَثَقُّلًا الخ ثا واقعہ شد در مقابلہ فا کلمہ در باب تَفَعُّل اگر تا را ثا کردہ

ثارا در ثا ادغام کردند ابتدا بساکن لازم آید ہمزہ وصلی در اولش درآوردند اثقل شد اِثَّقَلَ یَثَّقَلُ اِثَّقَالاً الخ

مثال دال دَرَکَ مثال ذال ذَکَرَ مثال زا زَلَفَ مثال سین سَمِعَ مثال شین شَبِعَ مثال صاد

صَبَرَ مثال ضاد ضَرَبَ مثال طا طَلَبَ مثال ظا ظَلَمَ مثال نا نَزَکَ مثال ثا که واقعہ شود در مقابلہ فاکلمہ

در باب تَفَاعُلٌ ثَقُلَ را بر باب تَفَاعُلٌ بری تَثَاقَلَ شد تَثَاقَلَ یَتَثَاقَلُ تَثَاقُلاً الخ ایں ثا کہ واقعہ شد

در مقابلہ فاکلمہ باب تَفَاعُلٌ آن تا را ثا کردہ ثا را در ثا ادغام کردند ابتدا بساکن لازم آید در اولش ہمزہ وصلی در آوردند

اِثَّاقَلَ یَثَّاقَلُ اِثَّاقُلاً الخ مثال باقی گذشتہ اند **قانون** تا ثا دال ذال زا را سین شین صاد

ضاد طا ظا نون اگر یکے ازیشاں واقعہ شود بعد لام اَلْ آں لام اَلْ را جنس ما بعد کنند بعدہ

جنس را در جنس ادغام کنند وجوباً اگر یکے ازیشاں واقعہ شود بعد لام غیر اَلْ آں لام را

جنس مابعد کنند جوازاً بعدہ جنس را در جنس ادغام کنند وجوباً سوائی راچرا کہ دریں جا واجب است

مطلب قانون چیست اگر یکے ازایشاں واقعہ شود بعد لام اَلْ آں لام اَلْ را جنس مابعد کنند بعدہ

جنس را در جنس ادغام کنند وجوباً مثال آں اَلتَّائِبُ اَلثَّائِبُ اَلدَّ اَلذَّ اَلرَّ اَلزَّ اَلسِّیْنُ اَلشِّیْنُ اَلصَّادُ اَلضَّادُ

اَلطَّا اَلظَّا اَلنُّوْنُ در اصل اَلْتَائِبُ اَلْثَائِبُ اَلْ اَلْصَادُ اَلْنُوْنُ وغیرہ بودند ایں حروف واقعہ شدہ اند بعد

لام اَلْ آں لام اَلْ را جنس مابعد کردن واجب است بعدہ جنس را در جنس ادغام کردن واجب

است اَلتَّائِبُ اَلثَّائِبُ اَلنُّوْنُ وغیرہ خواندن واجب است اگر ایں حروف واقعہ شوند بعد غیر لام اَلْ آں

لام اَلْ را جنس مابعد کردن جائز است بعدہ جنس را در جنس ادغام کردن واجب است مثال ھَتَّائِبُ

ھَثَّائِبُ ھَنُّوْنُ وغیرہ اند در اصل ھَلْتَائِبُ ھَلْثَائِبُ ھَلْنُوْنُ الخ بودند ایں حروف واقعہ شدہ اند بعد غیر

لام اَلْ آں لام اَلْ را جنس مابعد کردن جائز است بعدہ جنس را در جنس ادغام کردن واجب

است ھَتَّائِبُ ھَثَّائِبُ ھَنُّوْنُ وغیرہ خواندن جائز است لیکن ھَنُّوْنُ خواندن اَفْصَح است سوائی

راچرا کہ دریں جا واجب است اگر را واقعہ شود بعد غیر لام اَلْ آں لام اَلْ را جنس مابعد کردند جنس را

در جنس ادغام کردن واجب است مثال را قُلْ رَّبِّ اغْفِرْ بَلْ رَّفَعَهُ اللّٰهُ تعالیٰ در

اصل قُلْ رَبِّ اغْفِرْ و بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ تعالیٰ بودند را واقعہ شد بعد غیر لام اَلْ آں لام را

جنس مابعد کردن جنس را در جنس ادغام کردن ہر دو واجب اند قُلْ رَّبِّ اغْفِرْ و بَلْ رَّفَعَهُ

اللّٰهُ تعالیٰ خواندن واجب است لیکن اختلاف است در بَلْ رَّانَ نزد قاریان و صرفیاں صرفی

ادغام کنند وجوباً بَلْ رَّانَ میخوانند قاری گویند کہ دریں جا سکتہ است سکتہ جا است در میان ادغام

و اظہار خواندہ شود ایں از حفص مروی است بَلْ رَّانَ میخوانند ایں حروف را حروف شمسی

گویند سوال ایں را شمسی چرا گویند جواب با آں وقت کہ شمس بیروں آید ستارگاں را پوشیدہ کنند ایں

ہم بعد لام اَلْ آیند لام اَلْ را پوشیدہ کنند دیگر حروف را حروف قمری گویند سوال ایں را قمری چرا

گویند جواب با آں وقت کہ قمر بیروں آید ستارگاں را پوشیدہ نہ کنند ایں ہم بعد لام اَلْ آیند و لام اَلْ را

پوشیدہ نہ کنند

شروع ابواب ثلاثی مجرد صحیح

باب دوئم

از آں شش باب صرف صغیر ثلاثی مجرد صحیح از باب فَعَلَ يَفْعُلُ چوں النَّصْرُ والنُّصْرَةُ یاری کردن نَصَرَ يَنْصُرُ نَصْرًا فَهُوَ نَاصِرٌ وَنُصِرَ يُنْصَرُ نَصْرًا فَذَاكَ مَنْصُوْرٌ لَمْ يَنْصُرْ لَمْ يُنْصَرْ لَا يَنْصُرُ لَا يُنْصَرُ لَنْ يَنْصُرَ لَنْ يُنْصَرَ الْاَمْرُ مِنْهُ اُنْصُرْ وَالنَّهْيُ عَنْهُ لَا تَنْصُرْ لَا تُنْصَرْ لَا يَنْصُرْ لَا يُنْصَرْ وَالظَّرْفُ مِنْهُ مَنْصَرٌ مَنْصَرَانِ مَنَاصِرُ مُنَيْصِرٌ وَالْآلَةُ مِنْهُ مِنْصَرٌ مِنْصَرَانِ مَنَاصِرُ مُنَيْصِرٌ وَمِنْصَرَةٌ مِنْصَرَتَانِ مَنَاصِرُ مُنَيْصِرَةٌ مِنْصَارٌ مِنْصَارَانِ مَنَاصِيْرُ مُنَيْصِيْرٌ وَاَفْعَلُ التَّفْضِيْلِ الْمُذَكَّرُ مِنْهُ اَنْصَرُ اَنْصَرَانِ اَنْصَرُوْنَ اَنَاصِرُ اُنَيْصِرٌ وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ نُصْرٰى نُصْرَيَانِ نُصْرَيَاتٌ نُصَرٌ نُصَيْرٰى وفعل التعجب منه مَا اَنْصَرَهُ وَاَنْصِرْ بِهٖ وَنَصُرَ

باب سیوم از آں شش باب صرف صغیر ثلاثی مجرد صحیح از باب فَعِلَ يَفْعَلُ چوں الْعِلْمُ وَالْعَلَامَةُ دانستن عَلِمَ يَعْلَمُ عِلْمًا فَهُوَ عَالِمٌ وَعُلِمَ يُعْلَمُ عِلْمًا فَذَاكَ مَعْلُوْمٌ لَمْ يَعْلَمْ لَمْ يُعْلَمْ لَا يَعْلَمُ لَا يُعْلَمُ الخ

باب چهارم از آں شش باب فَعَلَ يَفْعَلُ چوں الْمَنْعُ باز داشتن مَنَعَ يَمْنَعُ مَنْعًا فَهُوَ مَانِعٌ وَمُنِعَ يُمْنَعُ مَنْعًا فَذَاكَ مَمْنُوْعٌ لَمْ يَمْنَعْ لَمْ يُمْنَعْ لَا يَمْنَعُ لَا يُمْنَعُ الخ

باب پنجم از آں شش باب فَعِلَ يَفْعِلُ چوں الْحَسْبُ وَالْحِسَابُ وَالْحُسْبَانُ شمردن و پنداشتن حَسِبَ يَحْسِبُ حَسْبًا فَهُوَ حَاسِبٌ وَحُسِبَ يُحْسَبُ حَسْبًا فَذَاكَ مَحْسُوْبٌ الخ

باب ششم از آں شش باب فَعُلَ يَفْعُلُ چوں الشَّرَفُ وَالشَّرَافَةُ بزرگ شدن شَرُفَ يَشْرُفُ شَرَفًا فَهُوَ شَرِيْفٌ وَشُرِفَ يُشْرَفُ شَرَفًا فَذَاكَ مَشْرُوْفٌ الخ

صرف کبیر صفت مشبه شَرِيْفٌ شَرِيْفَانِ شَرِيْفُوْنَ شِرَافٌ شُرُوْفٌ شُرَفٌ شُرَفَاءُ شُرْفَانٌ شِرْفَانٌ اَشْرَافٌ اَشْرِفَاءُ اَشْرِفَةٌ شَرِيْفَةٌ شَرِيْفَتَانِ شَرِيْفَاتٌ شَرَائِفُ شُرَيِّفٌ وَشُرَيِّفَةٌ

~~~~~~~~~~

شروع ابواب ثلاثی مزید فیه

باب اوّل

صرف صغیر ثلاثی مزید فیه صحیح از باب اِفْعَال چوں الْاِكْرَامُ بزرگی دادن اَكْرَمَ يُكْرِمُ اِكْرَامًا فَهُوَ مُكْرِمٌ وَاُكْرِمَ يُكْرَمُ اِكْرَامًا فَذَاكَ مُكْرَمٌ لَمْ يُكْرِمْ لَمْ يُكْرَمْ لَا يُكْرِمُ لَا يُكْرَمُ لَنْ يُكْرِمَ لَنْ يُكْرَمَ الْاَمْرُ مِنْهُ اَكْرِمْ لِيُكْرِمْ لِيُكْرَمْ وَالنَّهْيُ عَنْهُ لَا تُكْرِمْ لَا تُكْرَمْ لَا يُكْرِمْ لَا يُكْرَمْ الظَّرْفُ مِنْهُ مُكْرَمٌ مُكْرَمَانِ مُكْرَمَاتٌ الخ

باب دوئم از تَفْعِيْل چوں التَّكْرِيْمُ بزرگی دادن كَرَّمَ يُكَرِّمُ تَكْرِيْمًا فَهُوَ مُكَرِّمٌ وَكُرِّمَ يُكَرَّمُ تَكْرِيْمًا فَذَاكَ مُكَرَّمٌ لَمْ يُكَرِّمْ لَمْ يُكَرَّمْ الخ

باب سیوم از مُفَاعَلَة چوں الْمُضَارَبَةُ بایکدیگر زدن ضَارَبَ يُضَارِبُ مُضَارَبَةً فَهُوَ مُضَارِبٌ وَضُوْرِبَ يُضَارَبُ مُضَارَبَةً فَذَاكَ مُضَارَبٌ لَمْ يُضَارِبْ لَمْ يُضَارَبْ لَا يُضَارِبُ لَا يُضَارَبُ لَنْ يُضَارِبَ لَنْ يُضَارَبَ الخ
~~~~~~~~~~

باب چهارم از تفعّل چون التصرّف دست اندازی کردن در کاری تصرّف یتصرّف تصرّفاً فهو متصرّف وتُصُرِّف یُتصرَّف تصرّفاً فذاک متصرَّف الخ

باب پنجم از تفاعل چون التضارب بایک دیگر زدن تضارب یتضارب تضارباً فهو متضارِب وتُضورِب یُتضارَب تضارباً فذاک متضارَب لم یتضارب لم یُتضارب لا یتضارب لا یُتضارب لن یتضارب لن یُتضارب الخ

باب ششم از افتعال چون الاکتساب بکوشش حاصل نمودن اکتسب یکتسب اکتساباً فهو مکتسِب واُکتُسِب یُکتسَب اکتساباً فذاک مکتسَب لم یکتسب لم یُکتسب لا یکتسب لا یُکتسب لن یکتسب لن یُکتسب الخ

باب هفتم از انفعال چون الانصراف گردیدن انصرف ینصرف انصرافاً فهو منصرِف واُنصُرِف یُنصرَف انصرافاً فذاک منصرَف لم ینصرف لم یُنصرف لا ینصرف لا یُنصرف لن ینصرف لن یُنصرف الامر منه انصرف لتنصرف لینصرف لیُنصرف الخ

باب هشتم از افعلال چون الاحمرار بسیار سرخ شدن احمرّ یحمرّ احمراراً فهو محمرّ واُحمُرّ یُحمرّ احمراراً فذاک محمرّ لم یحمرّ لم یُحمرّ لا یحمرّ لا یُحمرّ لن یحمرّ لن یُحمرّ الامر منه احمرَّ احمرِّ احمرِرْ لتحمرّ لتحمرِرْ الخ

باب نهم از افعیلال چون الاحمیرار بسیار سرخ شدن احمارّ یحمارّ احمیراراً فهو محمارّ واُحمُورّ یُحمارّ احمیراراً فذاک محمارّ لم یحمارّ لم یُحمارّ لا یحمارّ لا یُحمارّ لن یحمارّ لن یُحمارّ الامر منه احمارَّ احمارِّ احمارِرْ الخ

باب دهم از افعیعال چون الاحدیداب گوزپشت شدن احدودب یحدودب احدیداباً فهو محدودِب واُحدُودِب یُحدودَب احدیداباً فذاک محدودَب لم یحدودب لم یُحدودب لا یحدودب لا یُحدودب لن یحدودب لن یُحدودب الامر منه احدودب لتحدودب لیحدودب الخ

باب یازدهم از استفعال چون الاستخراج طلب خروج کردن استخرج یستخرج استخراجاً فهو مستخرِج واُستُخرِج یُستخرَج استخراجاً فذاک مستخرَج لم یستخرج لم یُستخرج لا یستخرج لا یُستخرج لن یستخرج لن یُستخرج الامر منه استخرج لتستخرج لیستخرج الخ

باب دوازدهم از افعوّال چون الاجلوّاز شتافتن اجلوّز یجلوّز اجلوّازاً فهو مجلوِّز واُجلُوِّز یُجلوَّز اجلوّازاً فذاک مجلوَّز لم یجلوّز لم یُجلوّز لا یجلوّز لا یُجلوّز لن یجلوّز لن یُجلوّز الامر منه اجلوّز الخ

بدانکه رباعی مجرد را یک باب است از باب فعللة چون الدحرجة والدحراج سنگ غلطانیدن دحرج یدحرج دحرجةً فهو مدحرِج ودُحرِج یُدحرَج دحرجةً فذاک مدحرَج لم یدحرج لم یُدحرج لا یدحرج لا یُدحرج لن یدحرج لن یُدحرج الامر منه دحرج لتدحرج لیدحرج لیُدحرج والنهی عنه لا تدحرج لا تُدحرج لا یدحرج لا یُدحرج الخ

بدانکه رباعی مزید فیه را سه باب است بحسب استقرا

باب اول از تفعلل چون التدحرج سنگ غلطانیدن تدحرج یتدحرج تدحرجاً فهو متدحرِج وتُدُحرِج یُتدحرَج تدحرجاً فذاک متدحرَج الخ

باب دوم از افعنلال چون الاحرنجام انبوه شدن شتران بر آب احرنجم یحرنجم احرنجاماً فهو محرنجِم واُحرُنجِم یُحرنجَم احرنجاماً فذاک محرنجَم لم یحرنجم لم یُحرنجم لا یحرنجم لا یُحرنجم الخ

باب سیوم از افعلّال چون الاقشعرار برخاستن موی بر بدن اقشعرّ یقشعرّ اقشعراراً فهو مقشعِرّ واُقشُعِرّ یُقشعَرّ اقشعراراً فذاک مقشعَرّ لم یقشعرّ لم یُقشعرّ لم یقشعرِر الخ

شروع قوانین و تعلیلات ابواب مثال

تعلیل

عِدَۃٌ در اصل وِعْدٌ بود کسرہ بر واو ثقیل بود نقل کردہ بما بعد دادہ عوضش تا بفتحہ ماقبل در آخرش در آوروند عِدَۃٌ شد یا کہ عِدَۃٌ در اصل وِعْدٌ بود واو را بمعہ حرکت انداختہ عوضش تا بفتحہ ماقبل در آخرش در آوروند عین کلمہ را حرکت کسرہ دادند لِاَنَّ السَّاکِنَ اِذَا حُرِّکَ حُرِّکَ بِالْکَسْرِ عِدَۃٌ شد. یا عِدَۃٌ در اصل وِعْدَۃٌ بود کسرہ بر واو ثقیل بود نقل کردہ بما بعد دادہ عوضش تا بفتحہ ماقبل در آخرش قرار دادند عِدَۃٌ شد یا در اصل وِعْدَۃٌ بود واو را بمعہ حرکت انداختہ عوضش تا بفتحہ ماقبل در آخرش قرار دادند عین کلمہ را حرکت کسرہ دادند لِاَنَّ السَّاکِنَ اِذَا حُرِّکَ حُرِّکَ بِالْکَسْرِ عِدَۃٌ شد۔ ہر آنکس کہ حرکت واو را نقل کردہ بما بعد دادند آں ایں دلیل دہند اگر حرکت واو بسوئے ما بعد ندہیم تا عین کلمہ را حرکت ضروری است ایں قریب است ایں را نقل کردہ بما بعد دادہ چرا چیزیکہ در خانہ خود باشد از بیروں آوردن آں شئی ثقل باشد۔ ازیں وجہ حرکت نقل کردہ بما بعد دادہ و ہر آنکس کہ واو را بمعہ حرکت انداختند آں ایں دلیل دہند کہ حرکت ہمہ وقت بسوئے ماقبل نقل کردہ شود ما بعد را کسے ندہد عین کلمہ را حرکت کسرہ دادن بموافق قاعدہ است لِاَنَّ السَّاکِنَ اِذَا حُرِّکَ حُرِّکَ بِالْکَسْرِ سوال شما واو را در اول حذف کنید و عوضش تا در آخرش در آوردید کہ ایں قاعدہ است ہر آنجا کہ شئے حذف شود در آنجا عوض آوردہ شود جواب اگر تا را در اول قرار دادند تا التباس آید بمضارع معلوم تَعِدُ صورۃ سوال ایں طرف گوئی کہ تا عوض واو است و ایں طرف گوئی کہ عِدَۃٌ در اصل وِعْدٌ است کہ مجتمع شدن عوض و معوض عنہ ممتنع است جواب تا را عوض واو اعتبار کنند بعد حذف کردن

واو دیں جائز است **قانون** ہر واو کہ واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در مصدر و مصدر بر وزن فِعْلٌ باشد و در مضارع معلوم آں حذف شدہ باشد کسرہ آں واو را نقل کردہ بما بعد دہند و آں واو را حذف کنند و عوضش تا در آخرش در آورند بقاعدہ اِقَامَۃٌ قاعدہ اِقَامَۃٌ ایں است ہر حرف کہ در مصدر ساقط شود سوا التقاء تنوین عوضش تا در آخرش در آورند وجوباً اَمَّا لُغَۃٌ وَمِئَۃٌ شاذ است **مطلب** قانون چیست واو واقعہ شود مقابل فا کلمہ در مصدر و در مضارع معلوم آں حذف شدہ باشد کسرہ آں واو را نقل کردہ بما بعد دہند و عوضش تا در آخرش در آورند وجوباً مثال عِدَۃٌ در اصل وِعْدٌ بود ایں واو واقعہ شد در مقابلہ فا کلمہ در مصدر و مضارع معلوم آں حذف شدہ است چوں تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ کسرہ آں واو را نقل کردہ بما بعد دہند و آں واو را حذف کنند و عوضش تا در آخرش در آورند وجوباً عِدَۃٌ خواندن واجب است ایں واو را حذف کنند و تا عوض در آخرش در آورند بقاعدہ اِقَامَۃٌ قاعدہ اِقَامَۃٌ اینست ہر حرف کہ حذف شود در مصدر بلا التقاء تنوین تا عوض در آخرش در آورند مثال آں اِقَامَۃٌ اِسْتِقَامَۃٌ در اصل اِقْوَامًا اِسْتِقْوَامًا بودند حرکت واو را نقل کردہ ماقبل را دادند آں واو را بالف بدل کردند پس التقاء ساکنین شد میان ہر دو الف بعض صرفی اولیٰ را حذف کنند بعض ثانی را حذف کنند تا عوض در آخرش در آورند التقاء تنوین چہ است یک ساکن تنوین باشد و دیگر کسے باشد ما گفتہ کہ سوا التقاء تنوین باشد احتراز شد کہ باشد مثال آں ھُدًی مَعْنًی در اصل ھُدَیٌ مَعْنَیٌ بودند یا متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را بالف بدل کردند ھُدًی مَعْنًی شدند در ینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ کہ سوا التقاء تنوین باشد در یں جا التقاء تنوین است ایں تا را بوقت اضافت ساقط کردن جائز است مثال حذف اِقَامُ الصَّلٰوۃِ عَلَی الْاَمْرِ الَّذِیْ در اصل اِقَامَۃُ عِدَۃٌ بودند چوں مضاف کردند تا ساقط شد اِقَامُ الصَّلٰوۃِ عَلَی الْاَمْرِ الَّذِیْ خواندن جائز است اَمَّا لُغَۃٌ وَمِئَۃٌ شاذ است لُغَۃٌ در اصل لُغَوٌ یا لُغْیٌ و مِئَۃٌ در اصل مِئْیٌ بودند واو و یا متحرک ماقبلش مفتوح بود آں واو و یا را بالف بدل کردند لُغَانٌ و مِئَانٌ شدند قیاس ایں بود کہ در ینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ سوا التقاء تنوین باشند در ینجا التقاء تنوین است تا در آخرش در آوردند ایں شاذ است ما گفتہ در مقابلہ فا کلمہ در مصدر باشد احتراز شد کہ در مصدر نباشد چوں وِتْرٌ وِزْرٌ

این واو واقعہ شدہ در مقابلہ فاکلمہ دریںجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ در مصدر باشد این در اسم است ما گفتہ بروزن فِعْل باشد احتراز شد از وَصْل وِصَال این واو واقعہ شدہ در مقابلہ فاکلمہ در مصدر و در مضارع معلوم آں حذف شدہ باشد و لیکن دریںجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ کہ بروزن فِعْل باشد این بروزن فِعَال است ما گفتہ در مضارع معلوم آن حذف شدہ باشد احتراز شد کہ نباشد مثال آں وَجِل این واو واقعہ شدہ در مقابلہ فاکلمہ در مصدر بروزن فِعْل است دریںجا قانون جاری نہ کنیم ما گفتہ در مضارع معلوم این حذف شدہ باشد در مضارع معلوم این حذف نیست اگرچہ وزن میاید مثال آن جائز است ورنہ مثال فضی است

تعلیل مِیْعَاد در اصل مِوْعَاد بود واو ساکن مظہر ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مِیْعَاد شد

قانون ہر واو ساکن مظہر کہ واقعہ شود در مقابلہ فاکلمہ در باب اِفْتِعَال ما قبل آں مکسور باشد آں واو را بیا بدل کنند وجوبًا این شرط کہ باعث تحریک موجود نباشد

مطلب قانون چیست واو ساکن ہم باشد مظہر ہم باشد در مقابلہ فاکلمہ در باب اِفْتِعَال ہم نباشد باعث تحریک ہم موجود نباشد ما قبلش مکسور ہم باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب است مثال مِیْعَاد کہ در اصل مِوْعَاد بود این واو ساکن است مظہر است در مقابلہ فاکلمہ در باب اِفْتِعَال نیست باعث تحریک ہم موجود نیست قبل این مکسور است این واو را بیا بدل کنیم مِیْعَاد شد واو ساکن گفتہ احتراز شد از متحرک مثال آں عِوَض مظہر گفتہ احتراز شد از مدغم چوں اِجْلِوَّاذًا ما گفتہ کہ در مقابلہ فاکلمہ در باب اِفْتِعَال نباشد احتراز شد کہ باشد مثال اِتَّعَدَ ما گفتہ کہ قبل آں مکسور باشد احتراز شد از مفتوح مضموم چوں قَوْل قُوْل ما گفتہ کہ باعث تحریک موجود نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اِوِّدَّہ در اصل اِوْدَدَة بود حرکت دال اولی را نقل کردہ پس اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِوَدَّة شد

تعلیل وَعَتُّ در اصل وَعَدْتُ بود دال و تا قریب المخرج ہم آمدند دال را تا کردہ تا را در تا ادغام کردند وَعَتُّ شد

قانون ہر دال ساکن ما بعد آں تا متحرک باشد سوائے تا اِفْتِعَال آں دال را تا کنند بعدہ تا را در تا ادغام کنند وجوبًا و در عکس عکس است

مطلب قانون چیست ہر دال ساکن کہ ما بعد آں تا متحرک باشد سوا تا اِفْتِعَال

آں دال را تا کنند بعدہ تا را در تا ادغام کنند مثال وَعَتُّ در اصل وَعَدْتُ بود دال و تا قریب المخرج ہم آمدند دال را تا کردہ تا را در تا ادغام کنند وجوبًا وَعَتُّ شد ما گفتہ کہ دال ساکن باشد ما بعد آں تا متحرک باشد سوا تا اِفْتِعَال احتراز شد کہ نباشد مثال عِدَتُہٗ وَعَدَتْ دریںجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ کہ دال ساکن باشد ما بعد آں متحرک باشد در عِدَتُہٗ ہر دو متحرک اند و در وَعَدَتْ تا ساکن است و دال متحرک است ما گفتہ کہ سوا تا اِفْتِعَال باشد احتراز شد کہ باشد مثال اِدْتَرَكَ این دال ساکن است ما بعد این تا متحرک است لیکن دریںجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ کہ تا اِفْتِعَال نباشد اینجا است و در عکس عکس است چہ مطلب کہ تا ساکن باشد ما بعد آں دال متحرک باشد مثال فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰہَ در اصل فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰہَ بود این تا ساکن است ما بعد این دال متحرک است این تا ساکن را دال کنند بعدہ دال را در دال ادغام کنند فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰہَ (چوں زن گراں بار شد ہر دو دعا کردند) میخوانند ما گفتہ کہ تا ساکن باشد ما بعد آں دال متحرک باشد احتراز شد کہ نباشد مثال آں سَكَتَ دَاعٍ قَالَتِ ادْعُوْ دریںجا قانون جاری نہ کنیم چرا گفتہ کہ تا ساکن باشد ما بعد آں دال متحرک باشد در سَكَتَ دَاعٍ ہر دو متحرک اند و در قَالَتِ ادْعُوْ دال ساکن است تا متحرک است

قانون ہر واو مضموم یا مکسور کہ واقعہ شود در اول کلمہ ما بعد آں دیگر واو متحرک نباشد ہمزہ شود جوازًا

مطلب قانون چیست واو مضموم یا مکسور باشد در اول کلمہ ما بعد آں دیگر واو متحرک نباشد پس نظر کنند اگر ما بعد آں واو متحرک باشد یا نباشد اگر باشد ساکن باشد مثال واو مضموم کہ واقعہ شود در اول کلمہ و ما بعد آں نباشد چوں وُعِدَ وُجُوْہًا دریںجا اُعِدَ اُجُوْہًا خواندن جائز است مثال واو مکسور کہ واقعہ شود در اول کلمہ و ما بعد آں واو نباشد مثال وِشَاحٌ (حمیل) وِسَادَةٌ دریںجا اِشَاحٌ اِسَادَةٌ خواندن جائز است مثال واو مضموم کہ واقعہ شود در اول کلمہ و ما بعد آں واو متحرک نباشد بلکہ ساکن باشد چوں وُوْدِيَ دریںجا اُوْدِيَ خواندن جائز است ما گفتہ کہ واو مضموم یا مکسور باشد احتراز شد از مفتوح چوں وَعَدَ دریںجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ واو مضموم یا مکسور باشد دریںجا مفتوح است ما گفتہ کہ در اول کلمہ باشد احتراز شد از وسط و آخر و حکم وسط پیش آمدہ باشد مثال آخر کلمہ دَلْوٌ دَلْوُ این واو مضموم مکسور است و لیکن دریںجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ در اول کلمہ باشد

دریں‌جا احتراز است ما گفته که مابعد آں واو متحرک نباشد احتراز شد که باشد چوں وُيَعِدُ اُوَيْعِدَةٌ در اصل
وُوَيْعِدُ وُوُيْعِدَةٌ بودند ایں واو مضموم واقع شد در اول کلمه ولیکن دریں‌جا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته که
مابعد آں دیگر واو متحرک نباشد دریں‌جا مابعد آں واو متحرک است **قانون** هر واو مضموم مخفف
به ضمه لازمی در مقابله عین کلمه سوا مضارع همزه شود جوازاً او مضموم مخفف بضمه لازمی در
مقابله عین کلمه سوا مضارع همزه شود جوازاً **مطلب** قانون چیست هر واو مضموم مخفف باشد
ضمه لازمی باشد در مقابله عین کلمه باشد در مضارع نباشد آں واو را بهمزه بدل کردن جائز است مثال آں
اُدْوُرٌ دریں‌جا اَدْؤُرٌ خواندن جائز است ما گفته که مضموم باشد احتراز شد از مفتوح مکسور چوں تُفَاوِتُ تَفَاوُتٌ
دریں‌جا قانون جاری نه کنیم ما گفته مضموم باشد دریں‌جا مفتوح و مکسور است ما گفته که واو مخفف باشد احتراز شد از مشدد
چوں تَقَوُّلٌ تَعَوُّذٌ دریں‌جا قانون جاری نکنیم ما گفته که واو مخفف باشد دریں‌جا مشدد است ضمه لازمی گفت احتراز
شد از عارضی چوں رَاُدُوْنَ در اصل رَاوِيُوْنَ بود ضمه بر یا ثقیل بود نقل کرده ما قبل را دادند پس یا ساکن
ماقبلش مضموم آں یا را بواو بدل کردند رَاُدُوُوْنَ شد پس التقائے ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف کردند
رَاُدُوْنَ شد دریں‌جا قانون جاری نه کنیم ما گفته بضمه لازمی باشد دریں‌جا عارضی است ما گفته که در مقابله عین کلمه باشد
احتراز شد از فا و لام و زائده حکم فا گذشته است مثال لام زائده و دَلْوٌ تَرَهْوُكٌ يَمُوجُ فِي مَشْيِهِ دریں‌جا
قانون جاری نه کنیم ما گفته که در مقابله عین باشد دریں‌جا مقابله لام و زائده است ما گفته که در مضارع نباشد احتراز
شد که باشد مثال تَقُولُ دریں‌جا قانون جاری نه کنیم ما گفته در مضارع نباشد دریں‌جا است کسے سوال کند که
ایں قانون اجوف است دریں‌جا چرا ذکر کردی جواب فا کلمه و عین کلمه را حکم یک است ایں جواب هم است که هر دو
قانون را حکم یک است **تعلیل** يَعِدُ تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ در اصل يَوْعِدُ تَوْعِدُ اَوْعِدُ نَوْعِدُ
بودند واو واقعه شد بعد فتحه علامت مضارع قبل کسره آں واو را حذف کردند يَعِدُ
تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ شدند يَضَعُ تَضَعُ اَضَعُ نَضَعُ در اصل يَوْضِعُ تَوْضِعُ اَوْضِعُ نَوْضِعُ
بودند واو واقعه شد در باب مثال واوی بر قیاس مَنَعَ يَمْنَعُ آں واو را حذف کردند
يَضَعُ تَضَعُ اَضَعُ نَضَعُ شدند **قانون** هر باب مثال واوی از مَنَعَ يَمْنَعُ یا که ماضی آں

نیافته باشد یا مضارع معلوم آں بروزن يَفْعِلُ باشد در مضارع معلوم آں فا کلمه را
حذف کنند وجوباً و در مضارع فَعِلَ يَفْعَلُ دو باباں وَسِعَ يَسَعُ و وَطِئَ يَطَأُ هم است
مطلب قانون چیست هر باب مثال واوی که بر قیاس مَنَعَ يَمْنَعُ باشد در مضارع معلوم آں فا کلمه
را حذف کردن واجب است مثال آں وَضَعَ يَضَعُ در اصل يَوْضَعُ بود واو را حذف کرده يَضَعُ شد و هر
باب مثال واوی که ماضی آں نیافته باشد در مضارع معلوم آں واو را حذف کردن واجب است مثال آں
يَذَرُ يَدَعُ در اصل يَوْذِرُ يَوْدِعُ بودند واو را حذف کرده يَذَرُ يَدَعُ شدند هر باب مثال واوی که
مضارع معلوم آں بروزن يَفْعِلُ باشد در مضارع معلوم آں فا کلمه را حذف کردن واجب است مثال آں
يَعِدُ يَرِمُ در اصل يَوْعِدُ يَوْرِمُ بودند واو را حذف کرده يَعِدُ يَرِمُ شدند و در دو باباں وَسِعَ يَسَعُ وَطِئَ
يَطَأُ حذف شده اند سماعاً اگر کسے سوال کند واو را چرا حذف کنید جواب یا مساوی دو کسره تقدیری است
بعده واو مساوی دو ضمه تقدیری است بعده کسره حقیقی است اگر واو را حذف نکنند لازم آید خروج دو کسره
تقدیری بسوئے دو ضمه تقدیری و لازم آید خروج دو ضمه تقدیری بسوئے کسره حقیقی ایں ثقیل است ازیں وجه واو
را حذف کنند سوال تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ دریں‌جا اگرچه لازم آید خروج دو ضمه تقدیری بسوئے کسره حقیقی لازم نیاید
خروج دو کسره تقدیری بسوئے دو ضمه تقدیری دریں‌جا چرا حذف کردید جواب ایں را حمل کردیم بر يَعِدُ تعریف حمل
گذشته است در میان اینها مناسبت چه است یک ماضی را مضارع اند سوال يَضَعُ يَدَعُ يَذَرُ اگرچه
دریں‌جا لازم آید خروج دو کسره تقدیری بسوئے دو ضمه تقدیری لازم نیاید خروج دو ضمه تقدیری بسوئے کسره حقیقی
دریں‌جا چرا حذف کردید جواب اصل آں نیز يَوْضِعُ يَوْدِعُ يَوْذِرُ بودند اگر واو را حذف نکنند تا لازم آید ثقل
مذکوره واو را حذف کرده يَضَعُ يَدَعُ يَذَرُ شدند عین کلمه را حرکت فتحه داده از برائے رعایت حرف
حلق سوال در يَذَرُ حرف حلق نیست دریں‌جا عین کلمه را چرا فتحه دادی جواب ایں را حمل کردند بر
يَدَعُ و حمل را تعریف گذشته است در میان اینها مناسبت چه است ماضی ایں و آں نیافته‌اند و بعض
از برائے حذف واو ایں دلیل دهند موافق واو حرکت ضمه است و مخالف او فتحه و کسره است چوں واو میاں
دو مخالف میاید لهذا متنفر شده ساقط گردد ایں وجه در همه صیغها یکساں است دریں مقام صاحب در

میگویند کہ اہل تصریف کہ از برائے حذف کردن واو دلیلہا میدہند این ثبوت نیست بلکہ برائے نگہ داشتن
قانون خود کردہ این سخن در خاطر فقیر خلجان (گردش) میشود وقتیکہ من بر کلام مولوی معزالدین صاحب کامی
مطلع شدم آن نوشتہ است کہ قانون صحیح این طور است ہر باب مثال واوی کہ مضارع آن بروزن
یَفْعِلُ باشد در مضارع معلوم آن فاکلمہ را حذف کنند مطلقاً مطلقاً را چہ معنے است خواہ در مقابلہ عین و لام
کلمہ او حرف حلق باشد یا نباشد مثال چون یَعِدُ یَرِدُ در اصل یَوْعِدُ یَوْرِدُ بودند درینجا مطلقاً فاکلمہ را
حذف کردن واجب است ہر باب مثال واوی کہ مضارع آن بروزن یَفْعَلُ باشد در مضارع معلوم آن
فاکلمہ او دران وقت حذف کردن واجب است کہ در مقابلہ عین و لام کلمہ او حرف حلق باشد مثال یَضَعُ یَدَعُ
درینجا فاکلمہ را حذف کردن واجب است کسے سوال کند کہ در یَدَعُ حرف حلق نیست جواب این اصل کرنہ یَدَعُ

قانون ہر باب مثال واوی از عَلِمَ یَعْلَمُ غیر محذوف الفا در مضارع معلوم آن
سوائے اصل سہ وجہ خواندن جائز است مثال در یَوْجَلُ یَاجَلُ یَیْجَلُ یِیْجَلُ خواندن جائز است

مطلب قانون چیست ہر باب مثال واوی کہ از عَلِمَ یَعْلَمُ غیر محذوف الفا باشد در مضارع
معلوم آن سہ وجہ خواندن جائز است در یَوْجَلُ یَاجَلُ یَیْجَلُ یِیْجَلُ خواندن جائز است ما گفتہ مثال واوی
باشد احتراز شد از مثال یائی چون یَقِظَ یَیْقَظُ درینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ مثال واوی باشد این
مثال یائی است ما گفتہ از عَلِمَ یَعْلَمُ باشد احتراز شد از غیر چون وَسُمَ یَوْسُمُ این جا قانون جاری نکنم چرا
ما گفتہ از عَلِمَ یَعْلَمُ باشد این از شَرُفَ یَشْرُفُ است ما گفتہ غیر محذوف الفا باشد احتراز شد از
محذوف الفا مثال وَسِعَ یَسَعُ درینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ کہ غیر محذوف الفا باشد این محذوف الفا است

تعلیل اُوَیْعِدٌ اُوَیْعِدَۃٌ در اصل وُوَیْعِدٌ وُوَیْعِدَۃٌ بودند دو واو متحرک در اول کلمہ
بہم آمدند اولی را بہمزہ بدل کردند اُوَیْعِدٌ اُوَیْعِدَۃٌ شدند یا کہ اُوَیْعِلٌ اُوَیْعِلَۃٌ در اصل
وُوَیْعِلٌ وُوَیْعِلَۃٌ بودند دو واو در یک کلمہ باہم آمدند ثانی از ایشان مدہ مبدلہ از حرف
زائدہ نبود اولی را بہمزہ بدل کردند اُوَیْعِلٌ اُوَیْعِلَۃٌ شدند **قانون** ہر دو واو متحرک
اگر جمع شوند در اول کلمہ واو اولی را بہمزہ بدل کنند وجوباً **مطلب** قانون چیست

ہر دو واو متحرک اگر جمع شوند در اول کلمہ واو اولی را بہمزہ بدل کردن واجب است مثال اُوَیْعِدٌ اُوَیْعِدَۃٌ
در اصل وُوَیْعِلٌ وُوَیْعِلَۃٌ بودند این ہر دو واو متحرک جمع شدہ اند در اول کلمہ اولی را بہمزہ بدل کردند
اُوَیْعِلٌ اُوَیْعِلَۃٌ شدند سوال کہ اُوْلٰی نزد بصریان وُوْلٰی است و نزد کوفیان وُءْلٰی است ہمزہ را بواو
بدل کردند وُوْلٰی شد این دو واو متحرک نیست اول را چرا با الف بدل کنید جواب این شاذ است یا حمل
است بر جمع خود کہ اُوَلٌ است ما گفتہ کہ ہر دو واو متحرک باشند احتراز شد از وُوْدِیَ درینجا واجب نیست
بلکہ جائز است ما گفتہ کہ جمع باشند احتراز شد از وَقَوَ درینجا قانون جاری نکنم ما گفتہ جمع باشند این متفرق اند
ما گفتہ در اول کلمہ باشند احتراز شد از وسط و آخیر چون اِحْوَوَا قُوُوَا درین جا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ در
اول باشند این در وسط و آخیر اند ما گفتہ در یک کلمہ باشند احتراز شد از دو کلمہ چون وَوَعَدَ قانون جاری
نکنم چرا ما گفتہ در یک کلمہ باشند این در دو کلمہ اند سوال این واو را بہمزہ چرا بدل کنید جواب جمع شدن دو حرف
از یک جنس در صدد ثقیل است خصوصاً دو حرف علت سیما دو واو کہ اثقل حروف علت است ازین وجہ
واو را بہمزہ بدل کنند سوال دیگر واو را بہمزہ چرا بدل نکردند جواب اگر ثانی را بہمزہ بدل کنند در اول واو
عطف یا قسم آید ثقل باقی مے ماند

تعلیل یُوْسِرُ در اصل یُیْسِرُ بود یا ساکن مظہر ما قبلش
مضموم آن یا را بواو بدل کنند وجوباً **قانون** ہر یا ساکن مظہر کہ غیر واقعہ شود در
مقابلہ فاکلمہ در باب اِفْتِعَالٌ و ما قبل او مضموم باشد آن یا را بواو بدل کنند وجوباً
بشرطیکہ فُعْلٰی صفتی و جمع اَفْعَلُ فُعَلَاءُ صفتی و در مقابلہ عین کلمہ اسم مفعول اجوف
یائی نباشد اگر یا باشد آن یا را ثابت گذارند و ضمہ ما قبلش را بکسرہ بدل کنند وجوباً

مطلب قانون چیست یا ساکن باشد مظہر باشد مقابلہ فاکلمہ باب اِفْتِعَالٌ نباشد فُعْلٰی صفتی
جمع اَفْعَلُ فُعَلَاءُ صفتی مقابلہ عین اسم مفعول اجوف نباشد ما قبل او مضموم باشد آن یا را بواو بدل کردن
واجب است مثال یُوْسِرُ در اصل یُیْسِرُ بود درینجا شروط موجود است آن یا را بواو بدل کردند
یُوْسِرُ شد ما گفتہ کہ یا ساکن باشد احتراز شد از عُیَیْبٌ غُیَیْبٌ ما گفتہ مظہر باشد احتراز شد کہ مظہر نباشد
چون ذُیِّنَ بُیِّنَ ما گفتہ در مقابلہ فاکلمہ باب اِفْتِعَالٌ نباشد احتراز شد از اِیْتِسَرُ ما گفتہ ما قبل او مضموم بود

احتراز شد از بَیْعًا بَیْع ما گفته که فُعْلٰی صفتی نباشد احتراز شد که باشد چوں حِیْکٰی ضِیْزٰی در اصل حُیْکٰی
وزن بناز خرامنده و شانه شانه را حرکت دهنده و ضُیْزٰی قِسْمَةٌ ضِیْزٰی اے تقسیم از انصاف دور شده
بودند این یا ساکن مظهر است در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال نیست فَعْلَاءُ صفتی هم نیست در مقابله عین
کلمه اسم مفعول اجوف یائی هم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفته که فُعْلٰی صفتی نباشد این فُعْلٰی صفتی است
یا را بر حال خود گذارند ضمه ما قبلش را بکسره بدل کنند حِیْکٰی ضِیْزٰی شده تد سوال فُعْلٰی صفتی کدام است
صفة بلا قید وقع شود ما گفته که جمع اَفْعَلُ و فَعْلَاءُ صفتی از آں فَعَلَ که مؤنث آں بروزن فَعْلَاءُ آید
نباشد احتراز شد که باشد مثال بِیْضٌ بِیْضَانٌ در اصل بُیْضٌ بُیْضَانٌ جمع اَبْیَضُ بودند این جا شروط
موجود اند لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفته جمع اَفْعَلُ فَعْلَاءُ نباشد این است و بعض گفته که جمع هر دو نباشد
احتراز شد که باشد مثال بِیْضٌ در اصل بُیْضٌ بود این جا شرائط موجود اند قانون جاری نکنیم چرا ما گفته که جمع فُعْلٌ
فَعْلَاءُ هر دو نباشد نیست گفته که در مقابله عین کلمه اسم مفعول اجوف یائی نباشد احتراز شد که باشد مثال مَبِیْعٌ در اصل مَبْیُوْعٌ بود ضمه یا نقل
بود نقل کرده بما قبل دادہ مَبُیْوْعٌ شد اینجا شروط موجود اند لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفته اسم مفعول اجوف یائی نباشد نیست اینجا
یا را بر حال خود گذارند و ضمه ما قبلش را بکسره بدل کنند پس التقاء ساکنین شد میان یا و واو بعض صرفیاں یا را حذف کنند
لِاَنَّ الْوَاوَ عَلَامَةٌ وَ الْعَلَامَةُ لَا تُحْذَفُ مَبُوْعٌ شد پس واو ساکن ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مَبِیْعٌ بر
وزن مَفِیْلٌ شد و بعض صرفیاں ثانی را حذف کنند لِاَنَّ هٰذَا زَائِدَةٌ وَ الزَّائِدَةُ اَحَقُّ بِالْحَذْفِ مَبِیْعٌ بروزن
مَفِعْلٌ شد سوال شما گفته که در فُعْلٰی صفتی یا را بواو بدل نه کنند و طُوْبٰی نام درخت در جنت مؤنث اَطْیَبُ است کُوْسٰی
از زیرک که مؤنث اَکْیَسُ است اینجا یا را چرا بواو بدل کنند جواب اینجا بغیر قید صفت واقعه شود و دیگر جواب که درینجا اسمیت
غالب است زیرا آنچه درینجا طُوْبٰی نام درخت است سوال که در فُعْلٰی اسمی یا را بواو بدل کنند و در فُعْلٰی صفتی یا را بواو بدل نه
کنند جواب این برائے فرق کردن میان فُعْلٰی اسمی و فُعْلٰی صفتی است سوال در عکس هم فرق میشود جواب صفت مثل فعل ثقیل
است باعتبار معنی و واو از یا نیز ثقیل است اگر یا را بواو بدل کنند ثقل لفظی و معنوی لازم آید این جائز نیست سوال چرا نگوئید
که حِیْکٰی بروزن فِعْلٰی بر اصل خود است چه این وزن هم در صفات موجود است مثل عِزْهٰی آنکه در لهو خوشی نیارد جواب این
وزن نادر است و فُعْلٰی بسیار است چوں حُبْلٰی و فُضْلٰی +

ابواب مثال واوی و یائی ثلاثی مجرد

باب اوّل ۔ مثال واوی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَعْدُ وَالْعِدَةُ وَالْمِیْعَادُ
وعده کردن وَعَدَ یَعِدُ وَعْدًا فَهُوَ وَاعِدٌ وَوُعِدَ یُوْعَدُ وَعْدًا فَذَاكَ مَوْعُوْدٌ لَمْ یَعِدْ لَمْ یُوْعَدْ
لَا یَعِدُ لَا یُوْعَدُ لَنْ یَعِدَ لَنْ یُوْعَدَ الْاَمْرُ مِنْهُ عِدْ الخ

باب دوئم مثال واوی از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْوَجَلُ ترسیدن وَجِلَ یَوْجَلُ
وَجَلًا فَهُوَ وَاجِلٌ وَوُجِلَ یُوْجَلُ وَجَلًا فَذَاكَ مَوْجُوْلٌ لَمْ یَوْجَلْ لَمْ یُوْجَلْ لَا یَوْجَلُ لَا یُوْجَلُ
لَنْ یَوْجَلَ لَنْ یُوْجَلَ الْاَمْرُ مِنْهُ اِیْجَلْ وَالنَّهْیُ عَنْهُ لَا تَوْجَلْ وَالظَّرْفُ مِنْهُ مَوْجَلٌ الخ

باب سیوم ۔ مثال واوی از باب فَعَلَ یَفْعَلُ چوں اَلْوَضْعُ نهادن وَضَعَ یَضَعُ
وَضْعًا فَهُوَ وَاضِعٌ وَوُضِعَ یُوْضَعُ وَضْعًا فَذَاكَ مَوْضُوْعٌ الخ

باب چهارم ۔ مثال واوی از باب فَعِلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَرَمُ آماسیدن
وَرِمَ یَرِمُ وَرَمًا فَهُوَ وَارِمٌ وَوُرِمَ یُوْرَمُ وَرَمًا فَذَاكَ مَوْرُوْمٌ لَمْ یَرِمْ لَمْ یُوْرَمْ لَا یَرِمُ لَا یُوْرَمُ
لَنْ یَرِمَ لَنْ یُوْرَمَ الْاَمْرُ مِنْهُ رِمْ وَالنَّهْیُ عَنْهُ لَا تَرِمْ وَالظَّرْفُ مِنْهُ مَوْرِمٌ مَوْرِمَانِ الخ

باب پنجم ۔ مثال واوی از باب فَعُلَ یَفْعُلُ چوں اَلْوَسْمُ وَالْوِسَامَةُ داغدار شدن و نیکو رو
شدن وَسُمَ یَوْسُمُ وَسْمًا فَهُوَ وَسِیْمٌ وَوُسِمَ یُوْسَمُ وَسْمًا فَذَاكَ مَوْسُوْمٌ لَمْ یَوْسُمْ الخ

باب اوّل ۔ از مثال یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْیُسْرُ وَالْمَیْسِرُ وَالْمَیْسِرَةُ
آسان شدن و قمار باختن یَسَرَ یَیْسِرُ یُسْرًا فَهُوَ یَاسِرٌ وَیُسِرَ یُوْسَرُ یُسْرًا فَذَاكَ مَیْسُوْرٌ
لَمْ یَیْسِرْ لَمْ یُوْسَرْ لَا یَیْسِرُ لَا یُوْسَرُ لَنْ یَیْسِرَ لَنْ یُوْسَرَ الخ

باب دوئم ۔ مثال یائی از فَعَلَ یَفْعَلُ چوں اَلْیَنْعُ میوه پخته شدن یَنَعَ یَیْنَعُ
یَنْعًا فَهُوَ یَانِعٌ الخ

باب سیوم - مثال یائی از فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْیُتْمُ یتیم شدن یَتِمَ یَیْتَمُ یُتْمًا فَهُوَ یَتِیْمٌ الخ
باب چهارم - مثال یائی از فَعُلَ یَفْعُلُ چوں اَلْیُقْظُ بیدار شدن یَقُظَ یَیْقُظُ یَقَظًا الخ

ابواب مثال واوی و یائی ثلاثی مزید فیه

باب اِفْعَال - اَوْقَدَ یُوْقِدُ اِیْقَادًا فَهُوَ مُوْقِدٌ وَاُوْقِدَ یُوْقَدُ اِیْقَادًا الخ

باب اِسْتِفْعَال - اِسْتَوْقَدَ یَسْتَوْقِدُ اِسْتِیْقَادًا فَهُوَ مُسْتَوْقِدٌ وَاُسْتُوْقِدَ الخ

باب اِفْتِعَال - اِتَّقَدَ یَتَّقِدُ اِتِّقَادًا فَهُوَ مُتَّقِدٌ وَاُتُّقِدَ یُتَّقَدُ اِتِّقَادًا الخ

باب اِفْعَال مثال یائی اَیْسَرَ یُوْسِرُ اِیْسَارًا الخ

باب اِسْتِفْعَال - مثال یائی - اِسْتَیْقَظَ یَسْتَیْقِظُ اِسْتِیْقَاظًا الخ

شروع قوانین و تعلیلات ابواب اجوف

تعلیل

قَالَ در اصل قَوَلَ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را بالف بدل کردند قَالَ شد
بَاعَ در اصل بَیَعَ بود یا متحرک قبلش مفتوح آں یا را بالف بدل کردند بَاعَ شد

قانون

هر واو و یا متحرک بحرکتِ لازمی ماقبل او مفتوح بود از آں کلمه آں واو و یا را بالف بدل کنند وجوبًا بشرطیکه مقابله فا کلمه و مقابله عین کلمه ناقص و در حکم عین کلمه ناقص و مابعد او مده زائده که لازم بود تحقق و سکون او سوائے مفید برائے معنی و مابعد او حرف تثنیه و یا مشدده و الف جمع مونث سالم و نون تاکید و آں کلمه بروزن فَعَلَانٌ و فَعَلٰی و معنی آں کلمه که در و تعلیل نیفتد نبود و در مقابله عین کلمه فعل غیر متصرفه و در مقابله عین کلمه ملحق و در مقابله عین کلمه بدل از حرف صحیح نبود اما قَوَدٌ و حَوَنَةٌ شاذ است

مطلب

قانون چیست واو و یا متحرک باشد بحرکت لازمی باشد ماقبل او مفتوح بود و از آں کلمه در مقابله فا کلمه و در مقابله عین کلمه ناقص و در حکم عین کلمه ناقص و بعد او مده زائده که لازم بود تحقق و سکون او سوائے مفید برائے معنی و باقی مانع شروط هم موجود نباشند آں واو و یا را بالف بدل کردن واجب است مثال مطابقی چوں قَالَ و بَاعَ در اصل قَوَلَ و بَیَعَ بودند ایں واو و یا متحرک است حرکتِ لازمی است ماقبل او مفتوح است از آں کلمه در مقابله فا کلمه هم نیست باقی مانده شروط هم نیست آں واو و یا را بالف بدل کردند قَالَ و بَاعَ شدند گفته واو و یا متحرک باشند احتراز شد از ساکن چوں قَوْلٌ و بَیْعٌ ماقبل ایں واو و یا متحرک است از آں کلمه در مقابله فا کلمه هم نیست باقی مانده شروط هم است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفته که قبل او متحرک باشد ایں ساکن است ما گفته که حرکت لازمی باشد احتراز شد از حرکت عارضی حرکت عارضی بر سه قسم است یا بسبب نقل باشد یا بسبب التقاء ساکنین باشند یا از برائے مطابقه دیگر کلمه مثال

آں چوں حَوْبٌ جَیَلٌ دراصل حَوْءَبٌ جَیْئَلٌ بودند حرکت ہمزہ را نقل کردہ ماقبل را دادہ ہمزہ را حذف کردند حَوَبٌ جَیَلٌ شدند مثال التقاساکنین لَوِ اسْتَطَعْنَا اخْشَیِ اللّٰہَ کہ دراصل لَوْ اِسْتَطَعْنَا اِخْشَیْ اللّٰہَ بودند ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاساکنین شد میان واو و سین و یا و لام آں واو و یا را حرکت کسرہ دادند لَوِ سْتَطَعْنَا اِخْشَیِ اللّٰہَ شدند مثال مطابعۃ دیگر کلمہ چوں جَوَزَاتٌ بَیَضَاتٌ دراصل جَوْزَاتٌ بَیْضَاتٌ بودند واو و یا را حرکت فتحہ دادہ از برائے مطابعۃ تمرات مطابعۃ چہ است کہ ہر دو را مفرد بروزن فَعْلَۃٌ است ایں قاعدہ است کہ ہر مفرد کہ بروزن فَعْلَۃٌ باشد جمع آں بروزن فَعَلَاتٌ می آید بغیر اجوف اجوف را بروزن فَعْلَاتٌ آمد ایں بروزن فَعَلَاتٌ بود از برائے تابعداری فَعَلَاتٌ شد ایں واو و یا متحرک اند ماقبلش ایں مفتوح است از آں کلمہ در مقابلہ فا کلمہ ہم نیست باقی ماندہ شروط ہم موجود است لیکن قانون را نکنیم چرا ما گفتہ کہ حرکت لازمی باشد اینجا عارضی است ما گفتہ ماقبل او مفتوح باشد احتراز شد از مضموم مکسور ساکن مثال چوں قُوِلَ بُیِعَ دَاعِوُوْنَ رَامِیُوْنَ یَقُوْلُ یَبِیْعُ ایں واو و یا متحرک است در آں کلمہ در مقابلہ فا کلمہ ہم نیست باقی مانع شرط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ ماقبل او مفتوح باشد ایں ماقبل مضموم مکسور ساکن است ما گفتہ ماقبل او مفتوح بود از آں کلمہ احتراز شد از آں کلمہ نبود چوں قَوَعَدَ لَیَقُوْلَنَّ ایں واو و یا متحرک است حرکت لازمی است در مقابلہ فا کلمہ ہم نیست باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ ماقبل او مفتوح باشد از آں کلمہ ایں ماقبل مفتوح از آں کلمہ نیست ما گفتہ در مقابلہ فا کلمہ نباشد احتراز شد کہ باشد مثال چوں تَوَعَّدَ تَیَسَّرَ ایں واو و یا متحرک است بحرکت لازمی ماقبل ایں مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در مقابلہ فا کلمہ نباشد ایں در مقابلہ فا کلمہ است ما گفتہ کہ در مقابلہ عین کلمہ ناقص نباشد احتراز شد کہ باشد عین کلمہ ناقص چیست در لفیف مقرون نباشد چوں قَوِیَ حَیِیَ ایں واو و یا متحرک بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در مقابلہ عین کلمہ ناقص نباشد و اینجا است ما گفتہ در حکم عین کلمہ ناقص نباشد حکم عین کلمہ ناقص چیست کہ در مقابلہ لام کلمہ باشد بسبب تکرار در وسط آمدہ باشد احتراز شد کہ باشد مثال چوں اِدْعَوَّا اِرْمَیَّ کہ دراصل اِدْعَوَوَ اِرْمَیَیَ بودند واو اول و یا ثانی را با الف بدل کردند اِدْعَوَا اِرْمَیَا شدند ایں واو و یا متحرک است بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح از آں کلمہ است باقی مانع شروط نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در حکم عین کلمہ

ناقص نباشد ایں در حکم عین ناقص است ما گفتہ مابعد او حرف تثنیہ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں عَصَوَانِ عَصَوَیْنِ رَحَیَانِ رَحَیَیْنِ ایں واو و یا متحرک است حرکت لازمی ست ماقبل او مفتوح از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ مابعد او حرف تثنیہ نباشد ایں مابعد حرف تثنیہ است ما گفتہ کہ مابعد او یا مشددہ نباشد احتراز شد کہ باشد مثال چوں عَصَوِیٌّ رَحَوِیٌّ عَصَوِیَّۃٌ رَحَوِیَّۃٌ ایں واو و یا متحرک است بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ مابعد او یا مشددہ نباشد ایں یا مشددہ است در عَصَوِیٌّ رَحَوِیٌّ از برائے نسبت است و در عَصَوِیَّۃٌ رَحَوِیَّۃٌ از برائے مصدریت و مبالغہ است ما گفتہ کہ مابعد او الف جمع مؤنث سالم نباشد احتراز شد کہ باشد چوں عَصَوَاتٌ رَحَیَاتٌ ایں واو و یا متحرک اند حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ مابعد او الف جمع مؤنث سالم نباشد ایں الف جمع مؤنث سالم است ما گفتہ کہ مابعد او نون تاکید نباشد احتراز شد کہ باشد مثال چوں تَدْعُوَنَّ اِخْشَیَنَّ ایں واو و یا متحرک است بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ مابعد او نون تاکید نباشد ایں نون تاکید است ما گفتہ کہ مابعد او مدہ زائدہ کہ لازم بود تحقق و سکون او سوائے مفید برائے معنی نباشد احتراز شد کہ باشد مثال چوں سَوَادٌ بَیَاضٌ طَوِیْلٌ غُیُوْرٌ واو و یا متحرک اند بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ مابعد او مدہ زائدہ کہ لازم بود تحقق و سکون آں سوائے مفید برائے معنی نباشد ایں سوائے مفید برائے معنی است اگر مفید برائے معنی باشد در اینجا قانون جاری کنیم مثال چوں تَدْعُوْنَ تَرْمِیْنَ دراصل تَدْعُوُوْنَ تَرْمِیِیْنَ بودند ایں واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ مابعد او مدہ زائدہ است لیکن در اینجا قانون جاری میکنیم چرا ما گفتہ سوائے مفید برائے معنی نباشد ایں مفید برائے معنی است واو و یا را با الف بدل کردند تَدْعَاوْنَ تَرْمَایْنَ شدند پس التقاساکنین شد میان الف و واو و الف و یا الف را حذف کردند تَدْعَوْنَ تَرْمَیْنَ شدند ما گفتہ آں کلمہ بروزن فَعَلَانٌ و فَعَلٰی نباشد احتراز شد کہ باشد چوں جَوَلَانٌ حَیَوَانٌ صَوَرٰی حَیَدٰی ایں واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ آں کلمہ بروزن فَعَلَانٌ و فَعَلٰی

نباشد این بروزن فَعَلَانٌ وَفَعَلٰی است ما گفته که بمعنی آن کلمه نباشد که در وتعلیل میفتد احتراز شد که باشد
مثال چون عَوِدَ وَصَیِدَ این واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه باقی
مانع شروط هم نیست لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفته که بمعنی آن کلمه نباشد که در وتعلیل نیفتد چون عَوِرَ
بمعنی اِعْوَرَّ وَصَیِدَ بمعنی اِصْیَدَّ عَوِدَ (کورچشم) صَیِدَ (کج گردن)۔ کسے سوال کند که عَوِرَ وَصَیِدَ
بمعنی اِعْوَرَّ اِصْیَدَّ چرا یکنی عَوِرَ وَصَیِدَ مجرد است واِعْوَرَّ اِصْیَدَّ مزید مجرد اصل است و مزید فرع
واصل را تابع فرع چرا کردی جواب از انجا که الوان وعیوب بیشتر خاصه از باب اِفْعِلَال و اِفْعِیْلَال می آیند
این باب در ینمعانی اصل آند و ابواب دیگر اگرچه مجرد باشند فرع این اند ما گفته که در مقابله عین کلمه فعل غیر متصرفه
نباشد احتراز شد که باشد مثال چون فَعُلَ وَبَیْعَ این واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح
است ازاں کلمه باقی مانع شروط هم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفته در عین کلمه فعل غیر متصرفه نباشد این در مقابله
عین کلمه فعل غیر متصرفه است اگر در مقابله لام کلمه فعل غیر متصرفه باشد درانجا قانون جاری مے کنیم مثال
مَا اَدْعَاهُ مَا اَدْمَاهُ در اصل مَا اَدْعَوَهُ مَا اَدْمَیَهُ بودند این واو و یا متحرک است بحرکت لازمی ماقبل او
مفتوح است ازاں کلمه این در فعل غیر متصرفه است لیکن درینجا قانون جاری میکنیم چرا ما گفته در مقابله عین کلمه
فعل غیر متصرفه نباشد این در مقابله لام کلمه فعل غیر متصرفه است آں واو و یا را با الف بدل کردند مَا اَدْعَاهُ
مَا اَدْمَاهُ شدند ما گفته در مقابله عین کلمه ملحق نباشد احتراز شد که باشد مثال چون قَوَلُولٌ بَیَعُوعٌ که ملحق
بعَسَلُوسٌ (گوشه زمین) اند این واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است باقی مانع
شروط هم نیست لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته در مقابله عین کلمه ملحق نباشد این در مقابله عین کلمه ملحق است
اگر در مقابله لام کلمه ملحق باشد درانجا قانون جاری کنیم مثال چون قَلْنَسٰی تَقَلْنَسٰی که ملحق اند بدَحْرَجَ و
تَدَحْرَجَ در اصل قَلْنَسَوَ تَقَلْنَسَوَ بودند این واو و یا در ملحق است لیکن درینجا قانون جاری میکنیم چرا ما گفته در
مقابله عین کلمه ملحق نباشد این در مقابله لام کلمه ملحق است این واو و یا را با الف بدل کردند قَلْنَسٰی تَقَلْنَسٰی
شدند ما گفته در مقابله عین کلمه بدل از حرف صحیح نباشد احتراز شد که باشد مثال شَیَرٌ در اصل شَجَرٌ بود
جیم را بیا بدل کردند شَیَرٌ شد این یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه

باقی مانع شروط هم نیست قانون جاری نے کنیم چرا ما گفته در مقابله عین کلمه بدل از حرف صحیح نباشد درینجا است
اگر در مقابله لام کلمه بدل از حرف صحیح باشد درانجا قانون جاری کنیم چراکه لام کلمه محل تغیر است مثال چون تَظَنّٰی
تَقَضّٰی در اصل تَظَنَّنَ تَقَضَّضَ بودند نون ثانی و ضاد ثانی را بیا بدل کنی تَظَنّٰی تَقَضّٰی شدند این یا متحرک است
حرکت لازمی است ازاں کلمه باقی مانع شروط هم نیست این یا بدل از حرف صحیح است لیکن قانون جاری کنیم
چرا ما گفته که در مقابله عین کلمه بدل از حرف صحیح نباشد این در مقابله لام کلمه بدل از حرف صحیح است تَظَنّٰی تَقَضّٰی
میخوانند **تعلیل** قُلْنَ در اصل قَوُلْنَ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را با الف بدل کردند
قَالْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و لام الف را حذف کردند قَلْنَ شد پس
فتحه فا کلمه را بالضمه بدل کردند قُلْنَ شد **قانون** التقاء ساکنین بر دو قسم است۔
عَلٰی حَدِّہٖ وَعَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ عَلٰی حَدِّہٖ آنست اول ساکن مده یا یاء تصغیر ثانی مدغم کلمه یک باشد
ماسوائے این عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ است حکم عَلٰی حَدِّہٖ آنست که خواندن او جائز است
مطلقاً حکم عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ آنست که خوانده شود در حالت وقف و نه خوانده شود در
حالت غیر وقف پس نظر کنند در حالت غیر وقف اگر اول ساکن مده یا نون خفیفه است
حذف کنند بالاتفاق سوائے سه جا مصدر باب اِفْعَال وَاِسْتِفْعَال واسم مفعول هر سه از
اجوف چراکه درینجا اختلاف است بعض اول را حذف کنند و بعض ثانی را اگر اول ساکن
مده یا نون خفیفه نباشد حرکت دهند آں ساکن را که در آخر کلمه باشد اگر در آخر کلمه نباشد تا
اولٰی را و کسره در حرکت دادن ساکن اصل است و غیر کسره بسبے عارضه **مطلب**
قانون معنی التقاء ساکنین چیست یک جا شدن دو ساکنین والتقاء ساکنین بر دو قسم است عَلٰی حَدِّہٖ وَعَلٰی غَیْرِ
حَدِّہٖ عَلٰی حَدِّہٖ آنست اول ساکن مده ثانی مدغم کلمه یک باشد یا اول ساکن یاء تصغیر ثانی مدغم کلمه یک باشد
ماسوائے این عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ است حرف مده سه اند واو و الف و یا مثال اِحْمَارَّ اُحْمُوْرَ سُیَیْرٌ در اصل اِحْمَارَرَ
اُحْمُوْرِرَ سُیَیْرِرٌ بودند دو حرف از یک جنس در یک کلمه باهم آمدند حرکت اولٰی را انداختند پس اول ساکن ثانی
متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِحْمَارَّ اُحْمُوْرَّ سُیَیْرٌ شدند پس التقاء ساکنین شد میان الف و را و واو و را

ویا او را این التقاء ساکنین علی حدہ است اول ساکن مدہ ثانی مدغم کلمہ یک است مثال یا تصغیر خُوَیْصَّۃٌ در
اصل خُوَیْصِصَۃٌ بود دو حرف از یک جنس در یک کلمہ باہم آمدند ہر دو متحرک حرکت اولی را انداختند پس اول ساکن
ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند خُوَیْصَّۃٌ شد این التقاء ساکنین علی حدہ است اول ساکن یا تصغیر
است ثانی مدغم کلمہ یک است ماسوائے این علی غیر حدہ است در آں ہفت صورت است چراکہ در علی
حدہ سہ شرط اند اگر یک شرط نہ باشد ہم علی غیر حدہ است اگر دو دو شرط نباشند ہم علی غیر حدہ
است اگر سہ شرط نباشند ہم غیر حدہ است مثال آنکہ ثانی مدغم باشد کلمہ یک باشد اول مدہ نباشد آں ہم علی
غیر حدہ است چوں یَخِصِّمُ در اصل یَخْتَصِمُ بود دو حرف از یک جنس در یک کلمہ ہم آمدند ہر دو متحرک
حرکت اولی را انداختند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند یَخَصِّمُ شد پس التقاء ساکنین شد میان حا و صاد
حا را حرکت کسرہ دادند یَخِصِّمُ شد مثال آں کہ ثانی مدغم نباشد مثال چوں قُلْنَ در اصل قُوْلْنَ بود واو متحرک ما قبلش
مفتوح آں واو را با الف بدل کردند قَالْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و لام این التقاء ساکنین علی غیر
حدہ است چراکہ اول ساکن مدہ است کلمہ یک است ثانی مدغم نیست مثال آں کہ یک کلمہ نباشد مثال چوں
اِضْرِبُنَّ در اصل اِضْرِبُوْا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد اِضْرِبُوْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان واو
و نون مدغمہ آں واو را حذف کردہ ضمہ ما قبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت واو اِضْرِبُنَّ شد
این التقاء ساکنین علی غیر حدہ است چراکہ اول ساکن مدہ است ثانی مدغم است لیکن کلمہ یک نیست
مثال آنکہ اول دو شرط نباشند چوں زَیْدٌ این التقاء ساکنین علی غیر حدہ است چراکہ اول ساکن مدہ نیست
ثانی مدغم نیست کلمہ یک است مثال آنکہ آخر دو شرط نباشند چوں اِضْرِبُوا الْقَوْمَ در اصل اِضْرِبُوْا الْقَوْمَ بود
ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان واو و لام این التقاء ساکنین علی غیر حدہ
است چراکہ اول ساکن مدہ است ثانی مدغم نیست کلمہ یک نیست اول ساکن مدہ بود آنرا حذف کردند اِضْرِبُ
الْقَوْمَ شد مثال آنکہ اول و اخیر دو شرط نباشند چوں لِتُدْعُوَنَّ در اصل لِتُدْعُوْ بود چوں نون تاکید
ثقیلہ بدو متصل شد لِتُدْعُوْنَّ شد این التقاء ساکنین علی غیر حدہ است چراکہ اول ساکن مدہ نیست
ثانی مدغم است واو را حرکت ضمہ دادہ لِتُدْعُوُنَّ شد مثال آنکہ ہر سہ شرط نباشند چوں قُلِ الْحَقَّ در اصل

قُلْ الْحَقَّ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان ہر دو لام اینجا التقاء ساکنین
علی غیر حدہ است چراکہ اول ساکن مدہ نیست ثانی مدغم نیست کلمہ یک نیست لام را حرکت کسرہ دادند
قُلِ الْحَقَّ شد حکم علی حدہ آنست کہ خواندن او جائز است مطلقاً معنی مطلقاً چیست خواہ در حالت وقف باشد
خواہ در حالت وصل مثال در حالت وقف چوں اِحْمَارَّ اُحْمُوْدَّ سِیْبَرَّ مثال در حالت وصل اِحْمَارَّ
زَیْدٌ اُحْمُوْدَّ زَیْدٌ سِیْبَرَّ زَیْدٌ حکم علی غیر حدہ آنست کہ خواندن او جائز است در حالت وقف در حالت
غیر وقف مثال حالت وقف اِنَّ اللّٰہَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ حَتّٰی اِلٰی حِیْنٍ این التقاء ساکنین علی غیر حدہ
است این در حالت وقف خواندہ نشود نہ در حالت غیر وقف سوال علی حدہ را علی حدہ چرا گویند جواب معنی
علی حدہ چیست بر حال خود باشد و ثقالت ہم بر حال خود باشد سوال علی غیر حدہ را علی غیر حدہ چرا
گویند جواب معنی علی غیر حدہ چیست کہ بر حال خود نباشد و ثقالت این ہم بر حال خود نباشد پس نظر کردہ شود
در حالت غیر وقف اگر اول ساکن مدہ یا نون خفیفہ باشد حذف شود بالاتفاق ماسوائے سہ جا مثال اول ساکن مدہ
چوں اِضْرِبُ الْقَوْمَ در اصل اِضْرِبُوْا الْقَوْمَ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان واو
و لام این التقاء ساکنین علی غیر حدہ است چراکہ اول ساکن مدہ است ثانی مدغم نیست کلمہ یک نیست حالت
وقف ہم نیست کہ خواندہ شود اول ساکن مدہ حذف شد اِضْرِبُ الْقَوْمَ شد مثال نون خفیفہ چوں لَا تُہِیْنَ الْفَقِیْرَ
در اصل لَا تُہِیْنَنْ الْفَقِیْرَ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان نون خفیفہ و لام این
التقاء ساکنین علی غیر حدہ است اول ساکن مدہ نیست ثانی مدغم نیست کلمہ یک نیست حالت وقف ہم نیست کہ خواندہ
شود اول نون خفیفہ بود آنرا حذف کردند لَا تُہِیْنَ الْفَقِیْرَ شد مثال سہ جا مصدر باب اِفْعَالٌ و اِسْتِفْعَالٌ
و اسم مفعول ہر سہ از اجوف مثال مصدر اِقَامَۃٌ اِسْتِقَامَۃٌ در اصل اِقْوَامًا اِسْتِقْوَامًا بودند واو متوسط مفتوح
ما قبل او حرف صحیح ساکن حرکت او را نقل کردہ ما قبل را دادہ آں واو را با الف بدل کردند پس التقاء ساکنین شد میان
ہر دو الف این التقاء ساکنین علی غیر حدہ است چراکہ اول ساکن مدہ است کلمہ یک است ثانی مدغم
نیست و وقف ہم نیست کہ خواندہ شود قیاس این بود کہ اول ساکن مدہ است حذف شود لیکن در اینجا اختلاف است
بعض اولی را حذف میکنند و بعض ثانی را آنکہ اولی را حذف میکنند این دلیل میدہند لِاَنَّ الثَّانِیَۃَ عَلَامَۃٌ

وَالْعَلَامَةُ لَاتُحْذَفُ عوض او تا بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردند اِقَامَةً اِسْتِقَامَةً بر وزن اِفَالَةً اِسْتِفَالَةً
شدند بعضے ثانی را حذف میکنند لِاَنَّهَا زَائِدَةٌ وَالزَّائِدَةُ اَحَقُّ بِالْحَذْفِ عوض او تا بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردند
اِقَامَةً اِسْتِقَامَةً بروزن اِفْعَلَةً اِسْتِفْعَلَةً شدند مثال اسم مفعول چوں مَقُوْلٌ در اصل مَقْوُوْلٌ
بود ضمہ بر واو ثقیل بود نقل کردہ ماقبل را دادہ التقاء ساکنین شد میان ہر دو واو ایں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ
است اول ساکن مدہ است کلمہ یک است ثانی مدغم نیست حالت وقف ہم نیست کہ خواندہ شود قیاس ایں بود کہ اول
ساکن مدہ است حذف شود لیکن درینجا اختلاف است بعضے واو اولی را حذف کنند بعضے ثانی را حذف کنند آنکہ اولی
را حذف کنند ایں دلیل دہند لِاَنَّ الثَّانِيَةَ عَلَامَةٌ وَالْعَلَامَةُ لَاتُحْذَفُ پس مَقُوْلٌ بروزن مَفُوْلٌ شد
بعضے ثانی را حذف کنند لِاَنَّهَا زَائِدَةٌ وَالزَّائِدَةُ اَحَقُّ بِالْحَذْفِ مَقُوْلٌ بروزن مَفُعْلٌ شد اگر اول ساکن
مدہ یا نون خفیفہ نباشد حرکت دہند آں ساکن را کہ در آخر کلمہ باشد آخر عام است خواہ در اول باشد خواہ در آخر مثال
آخر کہ در اول کلمہ باشد چوں قُلِ الْحَقَّ در اصل قُلْ اَلْحَقَّ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد التقاء ساکنین شد
میان ہر دو لام ایں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ است اول ساکن مدہ نیست ثانی مدغم نیست کلمہ یک نیست
حالت وقف ہم نیست کہ خواندہ شود اول ساکن مدہ یا نون خفیفہ ہم نیست کہ حذف شود لام را حرکت کسرہ دادند قُلِ
الْحَقَّ شد مثال آنکہ در آخر باشد چوں لَمْ یَخْضَرِّ در اصل یَخْضَرُّ بود چوں اول لَمْ جازمہ آمد لَمْ یَخْضَرْرْ شد ایں
التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ اول ساکن مدہ نیست ثانی مدغم نیست کلمہ یک است حالت وقف ہم نیست کہ خواندہ
شود اول ساکن مدہ نون خفیفہ ہم نیست کہ حذف نشود حرکت دہند آں ساکن را کہ در آخر کلمہ است آں را حرکت کسرہ دادند
چراکہ کسرہ اصل است و بعض فتحہ دہند چراکہ فتحہ خفیف است بعض فک ادغام میکنند لِاَنَّهَا الْاَصْلُ اگر در آخر باشد
تا اول یا چوں یَخِصِّمُ در اصل یَخْتَصِمُ بود حرکت اولی را انداختند و اولی را در ثانی ادغام کردند پس التقاء ساکنین شد
میان خا و صاد خا را حرکت کسرہ دادند یَخِصِّمُ شد و کسرہ در حرکت دادن ساکن اصل است چراکہ فتحہ خفیف است ضمہ ثقیل
است و ایں اوسط است حضرت رسول اکرم صلعم فرمودہ اند حدیث شریف خَیْرُ الْاُمُوْرِ اَوْسَطُهَا
و غیر کسرہ بکسے عارضہ مثال چوں الٓمّٓ اللّٰہُ در اصل الٓمٓ اللّٰہُ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس
التقاء ساکنین شد میان میم و لام میم را حرکت فتحہ دادند الٓمَّ اللّٰہُ شد سوال حرکت فتحہ چرا دہند حالانکہ کسرہ اصل

است جواب اگر حرکت کسرہ دہند لازم آید توالی کسرات و از فتحہ دادن مقصود من پُر کردن لام است اگر حرکت فتحہ
ندہند لام پُر نہ شود مثال ضمہ لَتُبْلَوُنَّ در اصل لَتُبْلَوُوْا بود چوں نون تاکید ثقیلہ متصل شد لَتُبْلَوُنَّ
شد پس التقاء ساکنین شد میان واو و نون مدغمہ عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ واو را حرکت ضمہ دادند لَتُبْلَوُنَّ
شد سوال او را حرکت ضمہ چرا دہند حالانکہ کسرہ اصل است جواب ہر جاکہ بصیغہ جمع مذکر نون تاکید متصل شود قبل او دائماً ضمہ باشد

قانون ہر واو غیر مکسور در ماضی معلوم ثلاثی مجرد اجوف الف شدہ بیفتد فا کلمہ او را
حرکت ضمہ دہند وجوباً **مطلب** قانون چنیست ہر واو غیر مکسور کہ واقعہ شود در ماضی ثلاثی مجرد
از اجوف الف شدہ بیفتد فا کلمہ او را حرکت ضمہ دادن واجب است مثال چوں قُلْنَ و طُلْنَ در اصل قَوَلْنَ و
طَوُلْنَ بودند واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را بالف بدل کردند قَالْنَ طَالْنَ شدند پس التقاء ساکنین شد
میان الف و لام الف را حذف کردند قَلْنَ طَلْنَ شدند ایں واو الف شدہ بیفتد در ماضی ثلاثی مجرد ہم است
در اجوف ہم است فا کلمہ را حرکت ضمہ دادند قُلْنَ طُلْنَ شدند ما گفتہ واو غیر مکسور باشد احتراز شد از مکسور حکم
آں پیش آید ما گفتہ در ماضی باشد احتراز شد از مضارع چوں یَخَفْنَ یُخَفْنَ در اصل یَخْوَفْنَ یُخْوَفْنَ بودند واو
متوسط مفتوح ماقبلش حرف صحیح ساکن فتحش نقل کردہ بماقبل را دادند آں واو را بالف بدل کردند التقاء ساکنین
شد میان الف و فا الف را حذف کردند یَخَفْنَ یُخَفْنَ شدند ایں واو الف شدہ بیفتد در ثلاثی مجرد اجوف
است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در ماضی باشد ایں در مضارع است ما گفتہ در ثلاثی مجرد باشد احتراز شد از
مزید چوں اَقَلْنَ در اصل اَقْوَلْنَ بود واو متوسط مفتوح ماقبلش حرف صحیح ساکن فتحش نقل کردہ بماقبل دادند آں
واو را بالف بدل کردند اَقَالْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و لام الف را حذف کردند اَقَلْنَ شد ایں واو
الف شدہ بیفتد در ماضی اجوف است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در ثلاثی مجرد باشد ایں در مزید است ما گفتہ
در اجوف باشد احتراز شد از غیر اجوف چوں دَعَتْ در اصل دَعَوَتْ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را بالف بدل
کردند دَعَاتْ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و تا الف را حذف کردند دَعَتْ شد ایں واو الف شدہ
بیفتد در ماضی ثلاثی مجرد است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ در اجوف باشد ایں در ناقص است۔

تعلیل خِفْنَ در اصل خَوِفْنَ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را بالف بدل

کردند خَافَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و فا الف را حذف کردند خَفَ
شد پس فتحہ فا کلمہ را بکسرہ بدل کردند تا کہ دلالت کند بر بنیۃ باب خِفتَ شد یَعنَ
در اصل بَیَعنَ بود یا متحرک ما قبلش مفتوح آں یا را بالف بدل کردند بَاعنَ شد پس التقا
ساکنین شد میان الف و عین الف را حذف کردند بَعنَ شد فتحہ فا کلمہ را بکسرہ بدل
کردند تا کہ دلالت کند بر حذفیت یا بِعنَ شد **قانون** ہر واو مکسور و یا مطلقاً در ماضی
ثلاثی مجرد از اجوف الف شدہ بیفتند فا کلمہ او را حرکت کسرہ دہند وجوباً **مطلب**
قانون چیست ہر واو مکسور و یا مطلقاً در ماضی ثلاثی مجرد از اجوف الف شدہ بیفتند فا کلمہ او را حرکت کسرہ دادن
واجب است معنی مطلقاً چیست خواہ مفتوح خواہ مکسور خواہ مضموم باشد مثال واو مکسور چوں خِفنَ در اصل خَوِفنَ
بود واو متحرک ما قبلش مفتوح آں واو را بالف بدل کردند خَافنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و فا الف را
حذف کردند خَفنَ شد ایں واو مکسور است در ماضی ثلاثی مجرد از اجوف الف شدہ بیفتند فا کلمہ را حرکت کسرہ دادن
واجب است تا کہ دلالت کند بر بنیۃ باب خِفنَ شد مثال یا مطلقاً بِعنَ هِبنَ هِأنَ در اصل بَیَعنَ هَیَبنَ
هَیُأنَ بودند یا متحرک ما قبلش مفتوح آں یا را بالف بدل کردند بَاعنَ هَابنَ هَاءنَ شدند پس التقا
ساکنین شد میان الف و عین و الف و با و الف و ہمزہ الف را حذف کردند بَعنَ هَبنَ هَأنَ
شدند ایں یا الف شدہ بیفتند در ماضی ثلاثی مجرد از اجوف است فا کلمہ را حرکت کسرہ دادند تا کہ دلالت کند بر
حذفیت یا بِعنَ هِبنَ هِأنَ شدند ما گفتہ واو مکسور باشد احتراز شد از غیر مکسور حکم آں گذشتہ است ما گفتہ در ماضی باشد
احتراز شد از مضارع یَهَبنَ یُهَبنَ در اصل یَهیَبنَ یُهیَبنَ بودند یا متحرک ما قبلش حرف صحیح ساکن حرکت نقل کردہ
بما قبل دادہ آں یا را بالف بدل کردند یَهَابنَ یُهَابنَ شدند پس التقاء ساکنین شد میان الف و یا الف را حذف
کردند یَهَبنَ یُهَبنَ شدند دریں جا یا الف شدہ بیفتد لیکن قانون جاری نمی کنم چرا ما گفتہ در ماضی باشد ایں در مضارع
است ما گفتہ در ثلاثی مجرد باشد احتراز شد از مزید چوں اَبَعنَ در اصل اَبیَعنَ بود یا متوسط مفتوح ما قبلش حرف صحیح ساکن
فتحش نقل کردہ بما قبل را دادند آں یا را بالف بدل کردند اَبَاعنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و عین الف کردند
را حذف اَبَعنَ شد ایں یا الف شدہ بیفتد در ماضی اجوف است لیکن قانون جاری نہ کنم چرا ما گفتہ در ثلاثی مجرد باشد

ایں در مزید است ما گفتہ در اجوف باشد احتراز شد از غیر اجوف چوں رَمَتْ در اصل رَمَیَتْ بود یا متحرک ما قبلش
مفتوح آں یا را بالف بدل کردند رَمَاتْ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و تا الف را حذف کردند رَمَتْ شد ایں یا
الف شدہ بیفتد در ثلاثی مجرد اجوف است قانون جاری نہ کنم ما گفتہ در اجوف باشد ایں در ناقص است ما گفتہ
الف شدہ بیفتد احتراز شد از غیر چوں لَسْنَ لَسْتَ در اصل لَیِسْنَ لَیِسْتَ بودند کسرہ بر یا ثقیل بود انداختند
خلاف قانون لَیْسْنَ لَیْسْتَ شدند پس التقاء ساکنین میان یا و سین یا را حذف کردند لَسْنَ لَسْتَ شدند
تعلیل قِیلَ در اصل قُوِلَ بود کسرہ بر واو ثقیل بود نقل کردہ بما قبل را دادند بعد
سلب حرکت ما قبل قِوْلَ شد واو ساکن ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند
قِیلَ شد بِیعَ در اصل بُیِعَ بود کسرہ بر یا ثقیل بود نقل کردہ بما قبل را دادند بعد سلب حرکت
ما قبل بِیعَ شد **قانون** ہر واو و یا مکسور کہ واقع شود بعد ضمہ کلمہ ماضی مجہول باشد
و در ماضی معلوم آں اعلال شدہ باشد جائز است حذف کردن کسرہ آں و نقل کردن
بسوئے ضمہ و اشمام ہم است **مطلب** قانون چیست واو و یا مکسور باشد ما قبل او مضموم
باشد کلمہ ماضی مجہول باشد در ماضی معلوم آں اعلال شدہ باشد دراں سہ وجہ روا است نقل حرکت و حذف و
اشمام مثال نقل قِیلَ بِیعَ اُختِیرَ اُنقِیدَ در اصل قُوِلَ بُیِعَ اُختُیِرَ اُنقُوِدَ بودند ایں واو و یا مکسور است
ما قبل مضموم است کلمہ ہم ماضی مجہول است ماضی معلوم آں اعلال شدہ است کسرہ بر واو و یا ثقیل بود نقل کردہ بما قبل
دادہ بعد سلب حرکت ما قبل قِوْلَ بِیْعَ اُختِیْرَ اُنقِوْدَ شدند واو ساکن ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند
قِیلَ بِیعَ اُختِیرَ اُنقِیدَ شدند ضمہ ہمزہ را بکسرہ بدل کنند اِختِیرَ اِنقِیدَ میخوانند از برائے مناسبت حرف ثالث کہ ایں قاعدہ است
کہ ہر ہمزہ کہ در ماضی مجہول باب اِفتِعَال و اِنفِعَال اجوف باشد آں تابع حرف ثالث باشد مثال حذف حرکت
قُوْلَ بُوْعَ اُختُوْرَ اُنقُوْدَ کہ در اصل قُوِلَ بُیِعَ اُختُیِرَ اُنقُوِدَ بودند کسرہ بر واو ثقیل بود انداختند قُوْلَ بُیْعَ
اُختُیْرَ اُنقُوْدَ شدند یا ساکن ما قبلش مضموم آں را بواو بدل کردند قُوْلَ بُوْعَ اُختُوْرَ اُنقُوْدَ
شدند از یں قانون مطلب چہ شد ہر فعل حقیقی یا حکمی کہ از اجوف باشد دراں سہ وجہ روا است نقل حرکت و حذف حرکت
و اشمام بہتر از یں نقل بعدہٗ اشمام و حذف را درجہ ثالث است اشمام چیست مائل کردن کسرہ بسوئے ضمہ و یائے

ساکن یَسُوءُ و او فُعِلَ حقیقی کدام است ماضی مجهول ثلاثی مجرد اجوف باشد فُعِلَ حکمی کدام است ماضی باب افتعال
و انفعال اجوف باشد ماگفته واو و یا مکسور باشند ماقبل او مضموم باشد احتراز شد ماقبل او مضموم نباشد مثال
اُقْوِلَ اُبْیِعَ اینجا قانون جاری نکنیم چرا ماگفته ماقبل او مضموم باشد این ساکن است ماگفته ماضی معلوم او
اعلال شده باشد احتراز شد که نباشد چون عَوِدَ صَیِدَ این واو و یا مکسور اند ماقبل او مضموم است لیکن قانون
جاری نکنیم چرا گفته در ماضی معلوم اعلال شده باشد در ماضی معلوم این اعلال نشده است

قانون هر واو و یا مضموم یا مکسور متوسط یا در حکم توسط بود و در اصل سلامت نه
مانده باشد و در ناقص ثلاثی مجرد مطلقاً واقع شود در فعل متصرف یا در متعلقات او سوائے
وزن فُعِلَ حقیقی و حکمی از اجوف سوا تَفَعَّلِیْنَ از ناقص و اسم مفعول از اجوف یائی حرکت
آن واو و یا را نقل کرده بماقبل دهند وجوباً بایں شرط که آن واو و یا بدل از همزه بابدال
جوازی و ضمه کسره آن منقول از همزه و ماقبل او مفتوح و الف نباشد و در وزن فُعِلَ
حقیقی یا حکمی اجوف سه وجه روا است نقل حرکت و حذف و اشمام و در تَفَعَّلِیْنَ
ناقص و اسم مفعول اجوف یائی دو وجه روا است نقل حرکت و اثبات

مطلب

قانون چیست هر واو و یا مضموم یا مکسور باشد متوسط یا در حکم متوسط باشد معنی متوسط چیست در مقابله فا و عین کلمه
باشد معنی حکم توسط چیست مقابله لام کلمه باشد باتصال ضمیر و علامت جمع در وسط واقع شود و در اصل سلامت
نه مانده باشد و در ناقص ثلاثی مجرد مطلقاً را چه معنی است خواه در اصل سلامت مانده باشد خواه نباشد
واقع شود در فعل متصرف یا در متعلقات فعل متصرف معنی فعل متصرف چیست که در تمام گردانها یافته شود و معنے
متعلقات او چیست مصدر و مشتق و هم وزن فعل باوزن عروضی سوائے وزن فُعِلَ حقیقی یا حکمی از اجوف سوائے
تَفَعَّلِیْنَ از ناقص و اسم مفعول از اجوف یائی آن واو و یا بدل از همزه به ابدال جوازی و ضمه کسره او منقول از همزه و
ماقبل او مفتوح و الف نباشد حرکت آن واو و یا را نقل کرده ماقبل را دادن واجب است مثال مطابقی متوسط یَقُوْلُ
یَبِیْعُ در اصل یَقْوُلُ یَبْیِعُ بودند این واو و یا مضموم یا مکسور است متوسط است در اصل سلامت نمانده
است واقع است در فعل متصرف باقی مانع شرائط هم نیست حرکت واو و یا را نقل کرده بماقبل را دادند یَقُوْلُ

یَبِیْعُ شدند مثال حکم متوسط چون دَاعُوْنَ رَامُوْنَ در اصل دَاعِوُوْنَ رَامِیُوْنَ بودند این واو و یا
مضموم مکسور است در حکم متوسط است در اصل سلامت نه مانده است واقع است در متعلقات فعل متصرف باقی
مانع شرائط هم نیست حرکت واو و یا را نقل کرده بماقبل را دادند پس یا ساکن نظر ماقبلش مضموم آن یا بواو بدل کردند پس التقا
ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف کردند دَاعُوْنَ رَامُوْنَ شدند در ناقص ثلاثی مجرد مطلقاً قانون جاری می
کنیم مثال چون دُعُوْ دُخُوْ خُشُوْ در اصل دُعِوُوْ دُخُوْوُ خُشِیُوْ بودند این واو و یا مضموم مکسور اند واقع شده
اند در فعل متصرف و در دُعُوْ در اصل سلامت نمانده است و در دُخُوْ خُشُوْ در اصل سلامت مانده است و اینجا
مطلقاً قانون جاری میکنیم حرکت این واو و یا را نقل کرده بماقبل را دادند پس یا ساکن نظر ماقبلش مضموم این یا را بواو بدل کردند
پس التقا ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف کردند دُعُوْ دُخُوْ خُشُوْ شدند مثال فعل متصرف مشتق گذشته
است مثال مصدر هم وزن فعل با وزن عروضی مَبِیْعٌ مَعُوْنٌ در اصل مَبْیُوْعٌ مَعْوُوْنٌ بروزن تَنْصُرُ بودند این واو
یا مضموم مکسور است واقع است در متعلقات فعل متصرف حرکت این واو و یا را نقل کرده بماقبل را دادند مَبِیْعٌ مَعُوْنٌ
شدند سوال فُعِلَ حقیقی یا حکمی از اجوف و تَفَعَّلِیْنَ از ناقص و اسم مفعول از اجوف یائی را چرا استثنا کرد جواب حکم این
قانون وجوبی است از برائے وجوب این را خارج کردند ماگفته واو و یا مضموم یا مکسور باشند احتراز شد از مفتوح
مثال چون یَقْوَلُ یُبْیَعُ این واو و یا متوسط است واقع شده است در فعل متصرف باقی مانع شرائط هم نیست لیکن
قانون جاری نکنیم چرا ماگفته واو و یا مضموم یا مکسور باشند این مفتوح است ماگفته متوسط باشد یا در حکم متوسط احتراز شد که
نباشد مثال چون اُنْوُعِدَ اُنْیُسِرَ یَدْعُوْ یَرْمِیْ این واو و یا مضموم مکسور است نه واقع شده است در فعل متصرف
باقی مانع شرائط هم نیست قانون جاری نکنیم چرا ماگفته متوسط باشد یا در حکم متوسط این در متوسط و حکم متوسط نیست ما
گفته در اصل سلامت نه مانده باشد احتراز شد که در اصل سلامت مانده باشد مثال چون یُعْوِرُ یُصْیِدُ این واو و یا
مضموم مکسور است و واقع شده است در فعل متصرف باقی مانع شرائط هم نیست لیکن قانون جاری نکنیم چرا ماگفته در
اصل سلامت نمانده باشد این است ماگفته در ناقص ثلاثی مجرد مطلقاً قانون جاری کنیم احتراز شد از ثلاثی مزید مثال
اُدْعُوْ وَ اُدْمِیُوْ در اصل اُدْعُوِوُوْا اُدْمِیُوْ بودند حرکت واو و یا ثانی را نقل کرده بماقبل داده پس یا ساکن ما
ماقبلش مضموم آن یا بواو بدل کردند پس التقا ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف کردند اُدْعُوْا اُدْمُوْا

شدند این واو و یا مضموم مکسور است درینجا قانون جاری نکنم چرا ماگفته در ناقص ثلاثی مجرد باشد و این در مزید است
و در مزید بآں وقت قانون جاری کنم که در اصل سلامت نمانده باشد این جا که واو و یا ثانی است در اصل سلامت
نیست ازیں وجه قانون جاری کردیم ماگفته که در فعل متصرف یا در متعلقات او واقعه شود احتراز شد که نه شود
مثال چوں اَقْوِلْ بِهٖ اَبْیِعْ بِهٖ ایں واو و یا مکسور است درینجا قانون جاری نکنم چرا ماگفته که واقعه شود در فعل متصرف
یا در متعلقات فعل متصرف ایں نیست ماگفته در تَفْعِلِیْنَ از ناقص نباشد احتراز شد که باشد مثال تَدْعِیْنَ و
تَنْهِیْنَ در اصل تَدْعُوِیْنَ تَنْهَیِیْنَ بودند ایں واو و یا مضموم مکسور است واقعه است در متعلقات فعل
متصرف اینجا قانون وجوباً جاری نکنم چرا ماگفته که تَفْعِلِیْنَ از ناقص نباشد ایں تَفْعِلِیْنَ از ناقص است درینجا
دو وجه روا است اگر نقل حرکت میکنیم هم جائز است حرکت واو و یا را نقل کرده بماقبل داده پس واو ساکن ماقبلش مکسور
آں واو را بیا بدل کردند پس التقاء ساکنین شد میان هر دو یا اولی را حذف کردند تَدْعِیْنَ تَنْهِیْنَ شدند
اثبات هم جائز است تَدْعُوِیْنَ تَنْهَیِیْنَ هم خواندن جائز است صاحب تغرک آورده که اشمام هم جائز است
ماگفته در اسم مفعول از اجوف یائی نباشد احتراز شد که باشد مثال چوں مَبِیْعٌ که در اصل مَبْیُوْعٌ بود ایں یا مضموم
است واقعه است در متعلقات فعل متصرف درین جا وجوباً قانون جاری نکنم چرا ماگفته در اسم مفعول از اجوف یائی
نباشد ایں در اسم مفعول اجوف یائی است درینجا دو وجه روا است نقل و اثبات مثال چوں مَبِیْعٌ که در اصل مَبْیُوْعٌ
بود ضمه بر یا ثقیل بود نقل کرده بماقبل را دادند پس یا را بر حال خود گذاشته ضمه ماقبلش را بکسره بدل کردند پس التقاء
ساکنین شد میان یا و واو بعض یا را حذف کنند لِاَنَّ الثَّانِیَةَ عَلَامَةٌ وَالْعَلَامَةُ لَا تُحْذَفُ پس واو
ساکن ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مَبِیْعٌ بروزن مَفِیْلٌ شد و بعض ثانی را حذف کنند لِاَنَّهَا
زَائِدَةٌ وَالزَّائِدَةُ اَحَقُّ بِالْحَذْفِ مَبِیْعٌ بروزن مَفِعْلٌ شد مثال اثبات مَبْیُوْعٌ خوانده کنم هم
جائز است ماگفته آں واو و یا بدل از همزه به ابدال جوازی نباشد احتراز شد که باشد مثال سُوْلَ مُسْتَهْزِیُوْنَ
که در اصل سُئِلَ مُسْتَهْزِءُوْنَ بودند همزه را بواو بدل کردند جواز اُسْوِلَ مُسْتَهْزِیُوْنَ شدند ایں
واو و یا مضموم مکسور واقعه شده اند در فعل متصرف و متعلقات فعل متصرف باقی مانع شرائط هم نیست قانون جاری
نکنم چرا ماگفته بدل از همزه به ابدال جوازی نباشد ایں است اگر ابدال وجوبی باشد در آنجا قانون جاری کنم وجوباً

مثال چوں جَائُوْنَ که در اصل جَایِئُوْنَ بود یا واقعه شد بعد الف فاعل آں را بهمزه بدل کردند جَاءِءُوْنَ شد
همزه ثانی را بیا بدل کردند جَاءِیُوْنَ شد ایں یا بدل از همزه است لیکن قانون جاری میکنم چرا که ایں یا بدل از همزه وجوباً
است ضمه بر یا ثقیل بود نقل کرده بماقبل را دادند پس یا ساکن ماقبلش مضموم آں یا را بواو بدل کردند جَاءُوْوْنَ شد پس
التقاء ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف کردند جَاءُوْنَ شد ماگفته ضمه کسره منقول از همزه نباشد احتراز شد که
باشد چوں یَجِیُوْنَ یَسُوْوْنَ که در اصل یَجِیْئُوْنَ یَسُوْءُوْنَ بودند حرکت همزه را نقل کرده بماقبل داده همزه
را حذف کردند یَجِیُوْنَ یَسُوُوْنَ شدند ایں واو و یا مضموم مکسور واقعه اند در فعل متصرف و متعلقات فعل متصرف باقی
مانع شرائط هم نیست قانون جاری نکنم چرا ماگفته ضمه و کسره منقول از همزه نباشد ایں نیست ماگفته ماقبل او مفتوح نباشد احتراز
شد که باشد چوں قَوِیَ حَیِیَ قانون جاری نکنم چرا ماگفته که ماقبل او مفتوح نباشد اینجا است ماگفته ماقبل او الف نباشد
احتراز شد که باشد چوں قَاوِلٌ بَایِعٌ اینجا قانون جاری نکنم چرا ماگفته ماقبل او الف نباشد ایں است

تعلیل

یَقُوْلُ تَقُوْلُ اَقُوْلُ نَقُوْلُ در اصل یَقْوُلُ تَقْوُلُ اَقْوُلُ نَقْوُلُ بودند ضمه بر واو ثقیل بود نقل کرده
بماقبل دادند یَقُوْلُ تَقُوْلُ اَقُوْلُ نَقُوْلُ شدند

تعلیل

یُقَالُ تُقَالُ اُقَالُ نُقَالُ در اصل
یُقْوَلُ تُقْوَلُ اُقْوَلُ نُقْوَلُ بودند واو متحرک ماقبلش حرف صحیح ساکن فتحش نقل کرده بماقبل
داده آں واو را بالف بدل کردند یُقَالُ تُقَالُ اُقَالُ نُقَالُ شدند

قانون

هر واو و یا متوسط
مفتوح در اصل به سلامت نمانده باشد و واقعه شود در فعل متصرف یا در متعلقات فعل متصرف
سوائے کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ ماقبل او حرف ساکن مظهر قابل حرکت باشد فتحه آں واو را نقل
کرده بماقبل دهند و آں واو و یا را بالف بدل کنند وجوباً بشرطیکه آں کلمه ملحق و معنی لَوْنٌ و
عَیْبٌ و صیغه اسم آلت نباشند

مطلب

قانون چیست واو و یا متوسط مفتوح باشد معنی متوسط چیست
مقابله عین کلمه باشد و در اصل سلامت نمانده باشد معنی اصل چیست اول صیغه ماضی معلوم باشد و واقعه شود در فعل
متصرف یا در متعلقات فعل متصرف معنی متصرف چیست که همه گردانها او یافته باشند معنی متعلقات فعل متصرف
چیست مصدر و مشتق و هم وزن فعل با وزن عروضی باشد و آں کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نباشد ماقبل او حرف صحیح
ساکن مظهر قابل حرکت باشد و آں کلمه ملحق و معنی لَوْنٌ و عَیْبٌ و صیغه اسم آلت نباشد مثال فعل متصرف یُقَالُ یُبَاعُ

کہ در اصل یَقْوُلُ یُبْیِعُ بودند ایں واو و یا متوسط مفتوح است واقعہ است در فعل متصرف و در اصل سلامت ماندہ
ہم نیست کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ ہم نیست باقی ہمہ شرائط موجود اند حرکت ایں واو و یا را نقل کردہ بماقبل را دادیم واو
و یا را بالف بدل کنند یَقَالُ یُبَاعُ شدند مثال متعلقات فعل متصرف مَقَالُ مَبَاعُ مُقَالُ مُبَاعُ
مُضَافٌ کہ در اصل مَقْوَلُ مَبْیَعُ مُقْوَلُ مُبْیَعُ مُضْیَفُ بودند ایں واو و یا متوسط اند و در اصل سلامت
نماندہ اند واقعہ شدہ اند در متعلقات فعل متصرف باقی ہمہ شرائط موجود اند فتحہ آں واو و یا را نقل کردہ بماقبل دادند
بعدہ واو و یا را بالف بدل کردند مَقَالُ مَبَاعُ مُقَالُ مُبَاعُ مُضَافٌ شدند ما گفتہ واو و یا متوسط باشد احتراز
شد از اُوْعِدَ اُنْیِسَرَ دَعْوَةٌ رَمْیَةٌ قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ متوسط باشد ایں متوسط نیست ما گفتہ مفتوح
باشد احتراز شد از مضموم مکسور چوں یَقُوْلُ یَبِیْعُ اینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ مفتوح باشد ایں مضموم مکسور
است ما گفتہ در اصل سلامت نماندہ باشد احتراز شد کہ باشد چوں یَعُوْدُ یَصِیْدُ ایں جا قانون جاری نکنم چرا
ما گفتہ در اصل سلامت نماندہ باشد ایں در اصل سلامت است ما گفتہ واقعہ شود در فعل متصرف یا در متعلقات فعل
متصرف احتراز شد از غیر متصرف چوں مَا اَقْوَلَہٗ مَا اَبْیَعَہٗ ایں جا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ در فعل متصرف باشد
ایں در غیر متصرف است ما گفتہ آں کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اَقْوَلُ اَبْیَعُ اینجا قانون
جاری نکنم چرا ما گفتہ آں کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نباشد ایں است اگر کلمہ فعل بروزن اَفْعَلُ باشد انجا قانون جاری
کنم چوں اَخَافَ اَھَابُ ما گفتہ ماقبل آں ساکن باشد احتراز شد از متحرک چوں قَوَلَ بَیَعَ ایں جا قانون جاری نکنم
چرا ما گفتہ ماقبل آں ساکن باشد ایں متحرک است ما گفتہ ماقبل آں مظہر باشد احتراز شد از مدغم چوں قَوَّلَ بَیَّعَ ایں
جا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ ماقبل آں مظہر باشد ایں مدغم است ما گفتہ ماقبل آں قابل حرکت باشد احتراز شد کہ قابل
آں قابل حرکت نباشد چوں قَاوَلَ بَایَعَ ایں جا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ ماقبل آں قابل حرکت باشد ایں قابل
حرکت نیست ما گفتہ آں کلمہ ملحق نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اِجْوَنْدَ کہ ملحق باِحْرَنْجَمَ است
قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ آں کلمہ ملحق نباشد ایں ملحق است ما گفتہ آں کلمہ بمعنی لون و عیب نباشد احتراز
شد کہ باشد چوں اِعْوَدَّ اِصْیَدَّ اِسْوَدَّ اِبْیَضَّ اینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ آں کلمہ بمعنی لون
و عیب نباشد ایں است ما گفتہ آں کلمہ صیغہ اسم آلت نباشد احتراز شد کہ باشد چوں مِقْوَلٌ مِبْیَعٌ اینجا

قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ آں کلمہ صیغہ اسم آلت نباشد ایں صیغہ آلت است

تعلیل قَائِلٌ و
بَائِعٌ در اصل قَاوِلٌ و بَایِعٌ بودند واو و یا واقعہ شدند بعد الف فاعل و در اصل سلامت
نماندہ اند آں واو و یا را بالف بدل کردند قَائِلٌ بَائِعٌ شدند قُوَیْئِلٌ و قُوَیْئِلَۃٌ و
بُوَیْئِعٌ و بُوَیْئِعَۃٌ در اصل قُوَیْوِلٌ و قُوَیْوِلَۃٌ بُوَیْیِعٌ و بُوَیْیِعَۃٌ بودند واو و یا واقعہ شدہ
اند بعد یائے تصغیر اسم فاعل و در اصل سلامت نماندہ اند آں واو و یا را بہمزہ بدل کردند
قُوَیْئِلٌ و قُوَیْئِلَۃٌ و بُوَیْئِعٌ و بُوَیْئِعَۃٌ شدند

قانون ہر واو و یا کہ واقعہ شود بعد
الف فاعل و یا بعد یائے تصغیر اسم فاعل در اصل سلامت نماندہ باشد یا اصل آں
نباشد آنرا بہمزہ بدل کنند وجوباً اما شَاکٍ شَاکٌ شاذ است

مطلب قانون
چیست ہر واو و یا کہ واقعہ شود بعد الف فاعل و یا بعد یائے تصغیر اسم فاعل و در اصل سلامت نماندہ باشد
یا اصل آں نباشد آنرا بہمزہ بدل کردن واجب است مثال اسم فاعل قَائِلٌ بَائِعٌ در اصل قَاوِلٌ بَایِعٌ بودند
ایں واو و یا واقعہ شدہ اند بعد الف فاعل و در اصل سلامت نماندہ اند ایں را بہمزہ بدل کردند قَائِلٌ بَائِعٌ شدند مثال
یائے تصغیر اسم فاعل قُوَیْئِلٌ قُوَیْئِلَۃٌ بُوَیْئِعٌ بُوَیْئِعَۃٌ در اصل قُوَیْوِلٌ قُوَیْوِلَۃٌ بُوَیْیِعٌ بُوَیْیِعَۃٌ بودند ایں
واو و یا واقعہ شدہ اند بعد یائے تصغیر اسم فاعل و در اصل سلامت نماندہ اند ایں را بہمزہ بدل کردند قُوَیْئِلٌ قُوَیْئِلَۃٌ
بُوَیْئِعٌ بُوَیْئِعَۃٌ شدند مثال آنکہ اصل او نباشد چوں سَائِفٌ (بمعنے صاحب سیف کہ ماخوذ است از سیف
بمعنے شمشیر) کہ در اصل سَایِفٌ بود ایں یا واقعہ شدہ است بعد الف فاعل و اصل آں نیست ایں را بہمزہ بدل کردند
سَائِفٌ شد اما شَاکٍ شَاکٌ شاذ است چراکہ در اصل شَاوِکٌ بود ایں واو واقعہ شد بعد الف فاعل در اصل سلامت نماندہ
است قیاس ایں بود کہ ایں را بہمزہ بدل کردن واجب شود لیکن ایں را بہمزہ بدل کردن جائز است شَائِکٌ خوانم ہم جائز است
اگر ہمزہ را حذف کنند شَاکٌ خوانم ہم جائز است اگر قلب مکانی کنند ہم جائز است اگر قلب مکانی کردند شَاکِوٌ شد واو
واقعہ شد در مقابلہ لام کلمہ ماقبل آں واو مکسور بود بیا بدل کردند شَاکِیٌ شد پس ضمہ بر یا ثقیل بود انداختند شَاکِیْنْ
شد پس التقائے ساکنین شد میان یا و نون یا را حذف کردند شَاکٍ شد ما گفتہ واو و یا واقعہ شود بعد الف فاعل
و یا بعد یائے تصغیر اسم فاعل و در اصل سلامت نماندہ باشد احتراز شد کہ در اصل سلامت ماندہ باشد چوں عَاوِدٌ صَایِدٌ

عُوَیْوِدٌ عُوَیْوِدَۃٌ صُوَیْیِدٌ صُوَیْیِدَۃٌ این واو و یا واقعه شده اند بعد الف فاعل و یا تصغیر اسم فاعل لیکن
قانون جاری نکنم چرا ما گفته که در اصل سلامت نمانده باشد این در اصل سلامت مانده اند **تعلیل** قِیَالٌ در
اصل قِوَالٌ بود واو واقعه شد در مقابله عین کلمه در جمع و در مفرد سلامت نمانده بود ماقبلش
مکسور آں واو را بیا بدل کردند قِیَالٌ شد قِیَامٌ در اصل قِوَامٌ بود واو واقعه شد بجای
عین کلمه در مصدر و در فعل سلامت نمانده بود ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند
قِیَامٌ شد **قانون** هر واو که واقعه شود مقابله عین کلمه در مصدر و جمع و در فعل و واحد
سلامت نمانده باشد یا در واحد ساکن و در جمع قبل الف باشد ماقبل آں مکسور باشد
آں واو را بیا بدل کنند وجوباً باین شرط که لام کلمه آں مُعَلَّل نباشد **مطلب** قانون
چیست هر واو که واقعه شود مقابله عین کلمه در مصدر یا در جمع اگر در مصدر باشد این شرط است که در فعل سلامت نمانده
باشد اگر در جمع باشد تا این شرط است که در واحد سلامت نمانده باشد یا در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف باشد
ماقبلش مکسور باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب است مثال واو که واقعه شود در مقابله عین کلمه در مصدر
چوں قِیَامٌ مصدر قَامَ در اصل قِوَامٌ بود این واو واقعه شد در مقابله عین کلمه در مصدر ماقبل این مکسور است
این واو را بیا بدل کردند قِیَامٌ شد مثال واو که واقعه شود در مقابله عین کلمه در جمع ماقبل این مکسور باشد چوں قِیَالٌ
جمع قَائِلٌ در اصل قِوَالٌ بود این واو واقعه شد در مقابله عین کلمه در جمع و ماقبل این مکسور است این واو را
بیا بدل کردند قِیَالٌ شد مثال آں که در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف باشد ماقبلش مکسور باشد
چوں حِیَاضٌ جمع حَوْضَۃٌ و رِیَاضٌ جمع رَوْضٌ و رَوْضَۃٌ در اصل حِوَاضٌ و رِوَاضٌ بودند این دو
واو واقعه شد در مقابله عین کلمه در جمع و در واحد ساکن است و در جمع قبل الف است ماقبلش مکسور است این واو را
بیا بدل کردند حِیَاضٌ و رِیَاضٌ شدند ما گفته ایم واو واقعه شود مقابله عین کلمه در مصدر یا در جمع احتراز شد از غیر
چوں عِوَضٌ این واو واقعه شد مقابله عین کلمه و ماقبل این مکسور است درینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفته
در مصدر باشد یا در جمع این نه در مصدر است و نه در جمع است ما گفته اگر در مصدر باشد تا این شرط است
که در فعل سلامت نمانده باشد احتراز شد که در اصل سلامت مانده باشد چوں قِوَامٌ مصدر قَاوَمَ درینجا

قانون جاری نکنم چرا ما گفته اگر در مصدر باشد تا این شرط است که در فعل سلامت نمانده باشد این در فعل
سلامت است ما گفته اگر در جمع باشد تا این شرط است که در واحد سلامت نمانده باشد احتراز شد که باشد
چوں عِوَادٌ جمع عَادِیٌ این واو واقعه شده است مقابله عین کلمه در جمع ماقبل این مکسور است لیکن قانون
نکنم چرا ما گفته اگر در جمع باشد تا این شرط است که در واحد سلامت نمانده باشد این در واحد سلامت مانده
است ما گفته که در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف باشد احتراز شد از غیر اینجا دو صورت است یک آنکه
در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف نباشد چوں عِوَدَۃٌ جمع عَوْدٌ (شتر پیر) این واو واقعه شد مقابله
عین کلمه و در واحد ساکن است لیکن قانون جاری نکنم چرا ما گفته در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف باشد
این در جمع قبل الف نیست ما گفته دیگر آنکه در جمع قبل الف باشد و در واحد ساکن نباشد چوں طِوَالٌ
جمع طَوِیْلٌ است این واو واقعه شده است مقابله عین کلمه در جمع و در جمع قبل الف است ماقبل این
مکسور است لام کلمه این مُعَلَّل هم نیست لیکن درینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفته در واحد ساکن باشد
این در واحد ساکن نیست ما گفته ماقبل این مکسور باشد احتراز شد از مفتوح مضموم چوں دَوَامٌ دِوَارٌ
دُوَامٌ دُوَارٌ این جا قانون جاری نکنم چرا ما گفته ماقبل این مکسور باشد این مفتوح مضموم است ما گفته
لام کلمه آں مُعَلَّل نباشد احتراز شد که باشد چوں رِوَاءٌ جمع رَیَّانٌ اصله رِوْیَانٌ بود همزه را بواو بدل
کردند رِوْیَانٌ شد واو و یا در یک کلمه بهم آمدند واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند رِیَّانٌ شد واقعه
شد واو آخر اسم متمکن ماقبلش مضموم ضمه ماقبلش را بکسره بدل کردند رِیَّانٌ شد این واو واقعه شده است در مقابله
عین کلمه در جمع ماقبل این مکسور است لیکن قانون جاری نکنم چرا ما گفته لام کلمه آں مُعَلَّل نباشد این است این
قید که لام کلمه آں مُعَلَّل نباشد بجمع متصل شود بعضے از شارحین بمصدر متصل کنند تا که ازین قید اِتِّوَاءٌ و اِسْتِوَاءٌ
خارج شوند حالانکه اینها قبل ازین خارج شده اند چرا که ما گفته در فعل سلامت نمانده باشد و اینها در فعل اِلْتَوَیٰ و
اِسْتَوَیٰ سلامت مانده اند **تعلیل** سَیِّدٌ در اصل سَیْوِدٌ بود واو و یا در یک کلمه بهم آمدند
نخستین ازیشاں ساکن بدل از حرفے نبود آں واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند
سَیِّدٌ شد **قانون** هر واو و یا اگر جمع شوند در یک کلمه یا در حکم یک کلمه سوائے

کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ اوّل ایشاں ساکن لازم غیر بدل بود یا مطلقاً واو ثانی لام
کلمه باشد آں واو را یا کنند بعدهٗ یا را در یا ادغام کنند وجوباً سوا واو عین کلمه بعد یائے تصغیر
در مکبّر متحرک که آں واو را بیا بدل کنند جوازاً ورنه وجوباً **مطلب** قانون چیست واو و یا
جمع شوند در یک کلمه یا در حکم یک کلمه معنے حکم یک کلمه چیست صیغه جمع مذکر سالم که مضاف شود بسوئے یائے متکلم
مثال یک کلمه چوں سَیِّدٌ در اصل سَیْوِدٌ بود ایں واو و یا جمع شده اند در یک کلمه کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ
نیست اوّل ایشاں ساکن هم است سکون هم لازمی است بدل از چیزے نیست ایں واو را یا کرده یا را در یا
ادغام کردند سَیِّدٌ شد مثال حکم یک کلمه چوں مُسْلِمِيَّ در اصل مُسْلِمُوْنَ بود وقتیکه ایں را بسوئے یائے متکلم
مضاف کردند نون باضافت ساقط شد مُسْلِمُوْيَ شد پس واو و یا در یک کلمه باهم آمدند نخستین از ایشاں ساکن
بدل از چیزے نبود آں واو را یا کرده یا در یا ادغام کردند مُسْلِمُيَّ شد پس یا مشدّد واقع شد در آخر اسم متمکن ما قبل
ایں مضموم است ضمه ما قبلش را بکسره بدل کردند تا مُسْلِمِيَّ شد یا مطلقاً واو ثانی مقابله لام کلمه باشد مطلقاً
را چه معنے است خواه بدل شده باشد یا نه شده باشد در انجا مطلقاً قانون جاری کنم چوں مَدْعِيٌّ در اصل
مَدْعِوْوٌ بود واو ساکن مظهر ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مَدْعِيْوٌ شد ایں واو و یا جمع شده
اند در یک کلمه کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نیست اوّل ایشاں ساکن است لازم است بدل هم است لیکن واو ثانی لام
کلمه است آں واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند مَدْعِيٌّ شد سوا واو عین کلمه بعد یائے تصغیر در مکبّر متحرک که آں
واو را بیا بدل کنند جوازاً ورنه وجوباً المطلب چیست واو واقعه شود مقابله عین کلمه بعد یائے تصغیر و در مکبّر متحرک باشد آں
واو را بیا بدل کنند جوازاً بعدهٗ یا در یا ادغام کنند وجوباً مثال چوں مُقَیِّلٌ تصغیر مِقْوَلٌ و مِقْوَلَةٌ است در اصل
مُقَیْوِلٌ بود ایں واو واقعه شده است مقابله عین کلمه بعد یائے تصغیر و در مکبّر متحرک است ایں واو را یا کرده یا در یا
ادغام کردند مُقَیِّلٌ شد ورنه وجوباً در اینجا دو صورت اند یک اینست که در مکبّر هرگز نباشد دیگر آنست که در مکبّر باشد
لیکن ساکن باشد مثال آں که در مکبّر هرگز نباشد چوں مُقَیِّلٌ تصغیر مَقَالٌ در اصل مُقَیْوِلٌ بود ایں واو واقع
شده است بعد یائے تصغیر و در مکبّر متحرک نیست ایں واو را بیا بدل کنند وجوباً بعده یا در یا ادغام کنند وجوباً مُقَیِّلٌ
خواندن واجب است مثال آں که در مکبّر باشد لیکن ساکن باشد چوں مُقَیِّلٌ تصغیر مَقْوُلٌ که در اصل مَقْوُوْلٌ

بود ضمه بر واو ثقیل بود نقل کرده بما قبل دادند مَقُوْوْلٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان هر دو واو بعض اوّلی
را حذف کنند اگر اوّلی را حذف کنند تاهم واجب است چراکه در مکبّر هرگز نیست اگر ثانی را حذف کنند هم واجب
است چراکه در مکبّر هست لیکن ساکن است ایں جا هم واجب است ما گفته واو و یا جمع شوند احتراز شد از غیر
چوں اُدْوِيٌ ایں واو و یا در یک کلمه اند کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نیست اوّل ساکن است لازم هم است بدل از
چیزے نیست لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته جمع شوند ایں متفرق اند ما گفته در یک کلمه باشند یا در حکم یک
کلمه احتراز شد از غیر چوں اَبُوْ یَعْقُوْبَ ایں واو و یا جمع اند کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نیست اوّل ساکن است لازم
هم است بدل از چیزے نیست لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته در یک کلمه یا در حکم یک کلمه باشد ایں
هر دو نیست ما گفته کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نباشد احتراز شد که باشد چوں اَیْوَمُ ایں واو و یا جمع شده اند
در یک کلمه اول ایشاں ساکن لازم غیر بدل است لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ
نباشد ایں است ما گفته اول ساکن باشد احتراز شد که اول ساکن نباشد چوں قَوِيَ ایں واو و یا
جمع شده اند در یک کلمه کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نیست سکون لازم است بدل از چیزے نیست لیکن
قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته اوّل ساکن باشد ایں ساکن نیست ما گفته سکون لازمی باشد احتراز شد
از عارضی چوں قَوْيٌ ایں واو و یا جمع شده اند در یک کلمه کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نیست اول ایشاں
ساکن است بدل از چیزے نیست لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته سکون او لازمی باشد ایں عارضی است
ما گفته بدل از چیزے نباشد احتراز شد که باشد چوں بُوْيِعَ دِیْوَانٌ ایں جا قانون
جاری نه کنیم چرا ما گفته بدل از چیزے نباشد ایں است ما گفته واو ثانی
مطلقاً لام کلمه باشد احتراز شد از یا مطلقاً چوں دُوَیَّکَ در اصل
دُوَیْکَ بود اینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته واو مطلق
باشد ایں یا مطلق ۔

است

شروع ابواب اجوف واوی و یائی ثلاثی مجرد

باب اوّل

اجوف واوی از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چون اَلْقَوْلُ وَالْمَقَالُ وَالْمَقَالَةُ وَ
اَلْقِیْلُ وَالْقَالُ گفتن قَالَ یَقُوْلُ قَوْلًا فَهُوَ قَائِلٌ وَقِیْلَ یُقَالُ قَوْلًا فَذَاکَ مَقُوْلٌ
لَمْ یَقُلْ لَمْ یُقَلْ لَا یَقُوْلُ لَا یُقَالُ الخ

باب دوئم اجوف واوی از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چون اَلْخَوْفُ وَالْمَخَافَةُ ترسیدن
خَافَ یَخَافُ خَوْفًا فَهُوَ خَائِفٌ وَخِیْفَ یُخَافُ خَوْفًا فَذَاکَ مَخُوْفٌ لَمْ یَخَفْ الخ

باب سوئم اجوف واوی از باب فَعُلَ یَفْعُلُ چون اَلطُّوْلُ وَالطَّوَالَةُ دراز شدن
طَالَ یَطُوْلُ طُوْلًا فَهُوَ طَوِیْلٌ وَطِیْلَ یُطَالُ طُوْلًا فَذَاکَ مَطُوْلٌ لَمْ یَطُلْ لَمْ یُطَلْ الخ

باب اوّل اجوف یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چون اَلْبَیْعُ وَالْبَیْعَةُ
خریدن و فروختن بَاعَ یَبِیْعُ بَیْعًا فَهُوَ بَائِعٌ وَبِیْعَ یُبَاعُ بَیْعًا فَذَاکَ مَبِیْعٌ لَمْ یَبِعْ
لَمْ یُبَعْ لَا یَبِیْعُ لَا یُبَاعُ الخ

باب دوئم اجوف یائی از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چون اَلْهَیْبَةُ وَالْمَهَابَةُ
ترسیدن هَابَ یَهَابُ هَیْبَةً الخ

ابواب اجوف واوی و یائی از ثلاثی مزید فیه

اجوف واوی از باب اِفْعَال چون اَلْاِقَامَةُ بپا کردن اَقَامَ یُقِیْمُ

اِقَامَةً فَهُوَ مُقِیْمٌ وَاُقِیْمَ یُقَامُ اِقَامَةً الخ

اجوف واوی از باب تَفْعِیْل چون اَلتَّحْوِیْلُ گردانیدن حَوَّلَ یُحَوِّلُ
تَحْوِیْلًا فَهُوَ مُحَوِّلٌ وَحُوِّلَ یُحَوَّلُ تَحْوِیْلًا فَذَاکَ مُحَوَّلٌ الخ

اجوف واوی از باب اِفْتِعَال چون اَلْاِجْتِیَابُ قطع بیابان کردن اِجْتَابَ
یَجْتَابُ اِجْتِیَابًا الخ

اجوف یائی از باب اِفْعَال چون اَلْاِطَارَةُ پرانیدن اَطَارَ یُطِیْرُ اِطَارَةً الخ

اجوف یائی از باب تَفْعِیْل چون اَلتَّضْیِیْعُ ضائع کردن ضَیَّعَ
یُضَیِّعُ تَضْیِیْعًا الخ

اجوف یائی از باب اِفْتِعَال اِخْتَارَ یَخْتَارُ اِخْتِیَارًا الخ

شروع قوانین و تعلیلات ابواب ناقص

تعلیل

دُعَاءٌ در اصل دُعَاوٌ بود واو واقع شد بعد الف زائده بر طرف آں واو را بہمزہ بدل کردند دُعَاءٌ شد اِدِّعَاءٌ مِدْعَاءَانِ در اصل اِدِّعَاوٌ مِدْعَاوَانِ بودند واو واقع شد بعد الف زائده در حکم طرف آں واو را بہمزہ بدل کردند اِدِّعَاءٌ مِدْعَاءَانِ شدند **قانون** ہر حرف علت کہ واقع شود بعد الف زائده بر طرف یا در حکم بر طرف آنرا بہمزہ بدل کنند وجوباً **مطلب** قانون چیست ہر حرف علت کہ واقع شود بعد الف زائده بر طرف یا در حکم طرف بر طرف را چہ معنے است در آخر کلمہ باشد و حکم طرف را چہ معنے است کہ در مقابلہ لام کلمہ باشد بسبب متصل شدن حرف غیر لازم در وسط آید و غیر لازم را چہ معنے است اگر آں زیادتی را دور کنند بعدہٗ آں صیغہ بر معنے خود ماند مثل تا عارضی و علامت تثنیہ و جمع مثال واو و یا کہ واقع شوند بعد الف زائده بر طرف چوں دُعَاءٌ رِضَاءٌ در اصل دُعَاوٌ رِضَايٌ بودند ایں واو و یا واقع شدند بعد الف زائده بر طرف ایں را بہمزہ بدل کردند دُعَاءٌ رِضَاءٌ شدند مثال واو و یا کہ واقع شوند بعد الف زائده در حکم طرف چوں اِدِّعَاءٌ مِدْعَاءَانِ شَكَّاءٌ مِرْمَاءَانِ در اصل اِدِّعَاوٌ مِدْعَاوَانِ شَكَّايَةٌ مِرْمَايَانِ بودند ایں واو و یا واقع شدند بعد الف زائده در حکم طرف ایں را بہمزہ بدل کردند اِدِّعَاءٌ مِدْعَاءَانِ شَكَّاءٌ مِرْمَاءَانِ شدند مثال الف کہ واقع شود بعد الف زائده بر طرف چوں صَحْرَاءُ در اصل صَحْرَا بود میان الف و را دیگر الف زائده کردند از برائے امتداد صوت صَحْرَاا شد دیگر الف واقع شد بعد الف زائده بر طرف آں را بہمزہ بدل کردند صَحْرَاءُ شد سوال ثَنَايَانِ کہ دریں حرف علت واقع شد بعد الف زائده در حکم طرف ایں را بہمزہ چرا بدل نکنند جواب ما گفتہ کہ بعد او حرف زائده غیر لازم باشد ایں زائده با ایں کلمہ لازم است چرا کہ ثَنَايَانِ دو تار تافتہ حبل را گویند مفرد ایں ثِنْيَةٌ در کلام عرب

مستعمل نیست ما گفتہ کہ حرف علت واقع شود بعد الف زائده احتراز شد از اصلی مثال آں رَايٌ ثَايٌ کہ در اصل رَوْيٌ ثَوْيٌ بودند واو را خلاف القیاس بالف بدل کردند رَايٌ ثَايٌ شدند ایں حرف علت واقع شد بعد الف بر طرف قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ بعد الف زائده باشد ایں اصلی است ما گفتہ بر طرف باشد یا در حکم طرف باشد احتراز شد از غیر مثال آں شَقَاوَةٌ هِدَايَةٌ دِرَايَةٌ ایں حرف علت واقع شد بعد الف زائده لیکن قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ کہ بر طرف باشد یا در حکم طرف ایں بر طرف و حکم طرف ہر دو نیست **تعلیل** دُعِيَ در اصل دُعِوَ بود واو واقع شد مقابلہ لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دُعِيَ شد **قانون** ہر واو کہ واقع شود مقابلہ لام ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کنند وجوباً **مطلب** قانون چیست ہر واو کہ واقع شود مقابلہ لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردن واجب است چوں دُعِيَ دَاعِيَةٌ در اصل دُعِوَ دَاعِوَةٌ بودند ایں واو واقع شد مقابلہ لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دُعِيَ دَاعِيَةٌ شدند ما گفتہ کہ واو واقع شود مقابلہ لام کلمہ احتراز شد از فا و عین چوں بِوَعْدٍ عِوَضٌ ماقبل واو مکسور است لیکن قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ در مقابلہ لام کلمہ باشد ایں در فا و عین است ما گفتہ ماقبل او مکسور باشد احتراز شد از مفتوح مضموم ساکن چوں عَصَوْا دَلْوٌ يَدْعُوْ دریں جا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ ماقبل او مکسور باشد دریں جا مکسور نیست **قانون** ہر یا کہ واقع شود در آخر فعل بفتحہ غیر اعرابی ماقبلش مکسور باشد کسرہ ماقبل آں بفتحہ بدل کنند جوازاً بعدہٗ یا را بالف بدل کنند وجوباً بر لغت بنی طے **مطلب** قانون چیست ہر یا کہ واقع شود در آخر فعل بفتحہ غیر اعرابی ماقبل او مکسور باشد کسرہ ماقبل آں بفتحہ بدل کنند جوازاً بعدہٗ یا را بالف بدل کردن واجب است چوں دُعِيَ بَقِيَ ایں یا واقع شد در آخر فعل بفتحہ غیر اعرابی ماقبل ایں مکسور است کسرہ ماقبل را بفتحہ بدل کردن جائز است بعدہٗ یا را بالف بدل کردن واجب است بر لغت بنی طے در دُعِيَ وَبَقِيَ دُعَا وَبَقَا خواندن جائز است بعض گویند کہ ایں قانون مختص بہ فعل است کہ در قَاضِيَ قَاضَا کسے نخوانده و بعض گفتند کہ جاری شود در ماضی ثلاثی مجرد و یا آں اسم کہ بر وزن فَاعِلَةٌ باشد چوں دُعِيَ دُعَا وَبَقِيَ بَقَا و دَاعِيَةٌ دَاعَاةٌ و بَاقِيَةٌ بَاقَاةٌ و بعض گویند مختص بآں جمع است کہ بر وزن مَفَاعِلُ باشد چوں مَصَابِيَ مَصَابَا و صَحَارِيَ

وصحاری از یں قانون چہ مطلب است در ماضی ثلاثی مجرد قیاسی است و در اں اسم کہ بروزن فَاعِلَةٌ و
آں جمع کہ بروزن مَفَاعِلُ باشد غیر قیاسی و قلیل است ما گفتہ در آخر فعل باشد احتراز شد از اسم چوں
هِيَ دریں جا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ در آخر فعل باشد ایں در آخر اسم است ما گفتہ یا واقعہ شود در فعل بفتحہ
غیر اعرابی احتراز شد از اعرابی چوں لَنْ تَرْجِيَ ایں یا واقعہ شد در آخر فعل لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ فتحہ
آخیر غیر اعرابی باشد ایں اعرابی است **تعلیل** يَدْعُوْنَ تَدْعُوْنَ اُدْعُوْا اُدْعُوْنَ اُدْعُوْا در اصل يَدْعُوُ
نَ تَدْعُوُوْا اُدْعُوُوْنَ اُدْعُوُوْا بودند ضمہ بر واو ثقیل دانستہ انداختند يَدْعُوْنَ تَدْعُوْا اُدْعُوْنَ اُدْعُوْا
شدند **قانون** ہر واو و یا مضموم یا مکسور کہ واقعہ شود مقابلہ لام کلمہ بعد ضمہ یا
کسرہ بود حرکت آں دور کنند بہ نقل اگر قبل ضمہ کسرہ بود و بعد آں واو مدہ و یا قبل کسرہ
ضمہ باشد و بعد آں یا مدہ ورنہ ماسوائے نقل بایں شرط کہ واو و یا بدل از ہمزہ بہ ابدال
جوازی و ضمہ کسرہ منقول از ہمزہ نباشد **مطلب** قانون چیست ہر واو و یا مضموم یا مکسور باشد
واقعہ شود در مقابلہ لام کلمہ ماقبلش مضموم یا مکسور باشد حرکت آں دور کنند بہ نقل اگر قبل ضمہ کسرہ باشد بعد آں واو
مدہ آنرا حرکت دور کنند بہ نقل اگر قبل کسرہ ضمہ باشد بعد آں یا مدہ آنرا حرکت دور کنند بہ نقل مثال واو و یا مضموم کہ قبل
آں مکسور باشد و بعد آں واو مدہ باشد چوں دَاعُوْنَ رَامُوْنَ در اصل دَاعِوُوْنَ رَامِيُوْنَ بودند ایں واو و یا
مضموم ماقبل ایں مکسور است بعد آں واو مدہ است حرکت ایں واو و یا نقل کنند بما قبل دہند یا ساکن مظہر ماقبلش مضموم
آں یا را بواو بدل کنند دَاعُوُوْنَ رَامُوُوْنَ شدند پس التقاء ساکنین شد میان ہر دو واو واو اولی را حذف
کردند دَاعُوْنَ رَامُوْنَ شدند مثال واو و یا مکسور کہ قبل آں مضموم باشد و بعد آں یا مدہ بود چوں تَدْعِيْنَ
تَنْهِيْنَ در اصل تَدْعُوِيْنَ تَنْهُيِيْنَ بودند ایں واو و یا مکسور است ماقبل ایں مضموم است بعد آں یا مدہ
است حرکت ایں واو و یا را نقل کردہ بما قبل دادند پس واو ساکن مظہر ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند پس التقاء ساکنین
شد میان ہر دو یا یا اولی را حذف کردند تَدْعِيْنَ تَنْهِيْنَ شدند ورنہ ماسوائے نقل اینجا شش صورت اند مثال
یا مضموم کہ قبل آں مکسور و بعد آں واو مدہ نباشد چوں يَرْمِيُ تَرْمِيُ اَرْمِيُ نَرْمِيُ در اصل يَرْمِيُ تَرْمِيُ اَرْمِيُ نَرْمِيُ
بودند ایں یا مضموم است ماقبل ایں مکسور است بعد آں واو مدہ نیست حرکت ایں را حذف کردند يَرْمِيْ تَرْمِيْ اَرْمِيْ نَرْمِيْ

شدند مثال واو مضموم کہ بعد آں واو مدہ باشد قبل آں مکسور نباشد چوں يَدْعُوْنَ تَدْعُوْنَ کہ در
اصل يَدْعُوُوْنَ تَدْعُوُوْنَ بودند ایں واو مضموم است بعد آں واو مدہ است لیکن قبل واو مکسور نیست
حرکت ایں را حذف کردند پس التقاء ساکنین شد میان ہر دو واو واو اولی را حذف کردند يَدْعُوْنَ تَدْعُوْنَ
شدند مثال واو مضموم کہ قبل آں مکسور نباشد و بعد آں واو مدہ ہم نباشد چوں يَدْعُوْ تَدْعُوْ اَدْعُوْ نَدْعُوْ
کہ در اصل يَدْعُوُ تَدْعُوُ اَدْعُوُ نَدْعُوُ بودند ایں واو مضموم است لیکن ماقبل ایں مکسور نیست و بعد
آں واو مدہ ہم نیست حرکت ایں واو را حذف کنند يَدْعُوْ تَدْعُوْ اَدْعُوْ نَدْعُوْ شدند مثال یا مکسور کہ قبل
آں مضموم باشد و بعد آں یا مدہ نباشد چوں بِتَرَامِيْ کہ در اصل بِتَرَامُيِ بود ایں یا مکسور است و قبل ایں مضموم
است لیکن یا مدہ نیست حرکت ایں را حذف کنند پس یا مخفف واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبلش مضموم ضمہ ماقبلش
را بکسرہ بدل کردند بِتَرَامِيْ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون تنوین یا را حذف کردند بِتَرَامٍ شد
مثال یا مکسور کہ بعد آں یا مدہ باشد لیکن ماقبل او مضموم نباشد چوں تَرْمِيْنَ کہ در اصل تَرْمِيِيْنَ بود ایں یا مکسور
است بعد ایں یا مدہ است لیکن ماقبل ایں مضموم نیست حرکت ایں را حذف کنند پس التقاء ساکنین شد میان
ہر دو یا یا اولی را حذف کردند تَرْمِيْنَ شد مثال یا مکسور کہ قبل آں مضموم نباشد و بعد آں یا مدہ ہم نباشد چوں
بِرَامِيْ کہ در اصل بِرَامِيِ بود ایں یا مکسور است و ماقبل ایں مضموم نیست و بعد آں یا مدہ نیست حرکت ایں را حذف کنند
بِرَامِيْ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند بِرَامٍ شد ما گفتہ واو و یا مضموم یا مکسور
باشد احتراز شد کہ واو و یا مضموم مکسور نباشند چوں لَنْ يَدْعُوَ لَنْ يَرْمِيَ ایں واو و یا واقعہ شدہ است در مقابلہ
لام کلمہ ماقبل ایں مضموم مکسور است لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ واو و یا مضموم یا مکسور باشند ایں مفتوح اند
ما گفتہ در مقابلہ لام کلمہ باشند احتراز شد از فا و عین چوں بِوَعَادٍ بِوَعُوْدٍ قُوُوْلٌ سُيُوْلٌ ایں واو و یا مضموم
مکسور اند ماقبل ایں ہم مضموم مکسور است بدل از ہمزہ بہ ابدال جوازی نیست ضمہ کسرہ منقول از ہمزہ نیست لیکن قانون
جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ در مقابلہ لام کلمہ باشند ایں در مقابلہ فا و عین اند ما گفتہ ماقبل ایں مضموم مکسور باشد احتراز شد
از غیر چوں عَصَوُوْا دَلْوُهُ ظَبْيٌ بِعَصَوِيْدٍ لَوْ يَرْحِيْ بِظَبْيٍ ایں واو و یا مضموم مکسور اند واقعہ شدہ اند در مقابلہ
لام کلمہ بدل از ہمزہ بہ ابدال جوازی نیست و ضمہ کسرہ منقول از ہمزہ ہم نیست لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ قبل

او مضموم مکسور باشد اینجا مفتوح و ساکن است ماگفته واو و یا بدل از همزه به ابدال جوازی نباشد احتراز شد
که باشد چوں قَارِئٌ مُسْتَهْزِئٌ قَارِئُوْنَ مُسْتَهْزِئُوْنَ که دراصل قَارِءٌ مُسْتَهْزِءٌ قَارِءُوْنَ
مُسْتَهْزِءُوْنَ بودند همزه را به موافق حرکت ماقبل بدل کردند قَارِئٌ مُسْتَهْزِئٌ قَارِئُوْنَ مُسْتَهْزِئُوْنَ
شدند این واو و یا مضموم مکسور اند و واقع شده اند در مقابله لام کلمه ماقبل این مضموم مکسور است ضمه کسره
منقول از همزه نیست لیکن قانون جاری نکنیم چرا ماگفته واو و یا بدل از همزه به ابدال جوازی نباشند این است
ابدال جوازی گفت احتراز شد از ابدال وجوبی چوں جَاءٍ جَاءُوْنَ که دراصل جَايِئٌ جَايِئُوْنَ بودند یاو
شد بعد الف فاعل آن را به همزه بدل کردند جَاءِءٌ جَاءِءُوْنَ شدند همزه ثانی را بیا بدل کردند جَاءِيٌ
جَاءِيُوْنَ شدند ضمه بر یا ثقیل بود انداختند جَاءِيْنْ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون تنوین یا را
حذف کردند جَاءٍ شد و در جَاءِيُوْنَ ضمه بر یا ثقیل بود نقل کرده بماقبل دادند پس یا ساکن ماقبلش
مضموم آن یا را بواو بدل کردند جَاءُوْوْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف
کردند جَاءُوْنَ شد ماگفته ضمه کسره منقول از همزه نباشد احتراز شد که باشد چوں يَجِيُوْنَ يَسُوْؤُوْنَ که در
اصل يَجِيْئُوْنَ يَسُوْءُوْنَ بودند ضمه همزه را نقل کرده بماقبل داده همزه را حذف کردند يَجِيُوْنَ يَسُوْؤُوْنَ شدند
این واو و یا مضموم مکسور اند و واقعه شده اند در مقابله لام کلمه ماقبل این مضموم مکسور است واو و یا بدل از همزه به
ابدال جوازی نیست لیکن قانون جاری نکنیم چرا ماگفته ضمه کسره منقول از همزه نباشد این است

تعلیل يُدْعَيَانِ تُدْعَيَانِ دراصل يُدْعَوَانِ تُدْعَوَانِ بودند واوے بود در موضع ثالث
اکنوں صاعد گشت حرکت ماقبل مخالف او شد آں واو را بیا بدل کردند يُدْعَيَانِ
تُدْعَيَانِ شدند

قانون هر واو که واقعه شود در سیوم جا هر گاه که صاعد گردد حرکت
ماقبل مخالف او باشد آن واو را بیا بدل کنند وجوبا

مطلب قانون چیست واو دراصل
سیوم جا باشد مراد از اصل چیست اوّل صیغه ماضی معلوم یا مصدر سه حرفی باشد هر گاه که صاعد گردد حرکت
ماقبل مخالف او باشد آن واو را بیا بدل کردن واجب است مثال چهارم جا يُدْعَيَانِ تُدْعَيَانِ که دراصل
يُدْعَوَانِ تُدْعَوَانِ بودند واو واقعه شده در موضع ثالث اکنوں صاعد گشت حرکت ماقبل مخالف

او شد يُدْعَيَانِ تُدْعَيَانِ شدند مثال پنجم و ششم جا اِدَّعٰى اِسْتَدْعٰى که دراصل اِدَّعَوَ اِسْتَدْعَوَ
بودند واو دراصل سوم جا بود اکنوں صاعد گشت حرکت ماقبل مخالف او شد آن واو را بیا بدل کردند اِدَّعَيَ
اِسْتَدْعَيَ شدند پس یا متحرک ماقبلش مفتوح آن یا را بالف بدل کردند اِدَّعٰى اِسْتَدْعٰى شدند مثال هفتم جا
اِسْتِدْعَاءٌ که دراصل اِسْتِدْعَاوٌ بود این واو دراصل سوم جا بود اکنوں صاعد گشت لیکن این قانون اینجا
جاری نکنیم چرا ماگفته حرکت ماقبل مخالف او باشد اینجا حرکت نیست بعض قید اینچنیں کرده اند که بعد ضمه واو
مده نباشد این بعد ضمه واو مده نیست این واو را بیا بدل کردند اِسْتِدْعَايٌ شد پس یا واقعه شد بعد الف زائده
آن یا را بهمزه بدل کردند اِسْتِدْعَاءٌ شد محققین این طور گفته اند اگر آن واو بالف بدل شود آن را بیا بدل
نکنند چوں يُدْعٰى تُدْعٰى اِدَّعٰى اِسْتَدْعٰى و در اِسْتِدْعَاءٌ واو را بیا بدل کردند اِسْتِدْعَايٌ
شد پس یا واقعه شد بعد الف زائده آن یا را بهمزه بدل کردند اِسْتِدْعَاءٌ شد ماگفته که واو واقعه شود در
اصل سیوم جا هر گاه که صاعد گردد حرکت ماقبل مخالف او باشد احتراز شد از موافق چوں يَدْعُوْ اینجا قانون
جاری نکنیم چرا ماگفته حرکت ماقبل مخالف او باشد اینجا موافق است ماگفته بعد ضمه واو ساکن نباشد
احتراز شد از غیر چوں يَدْعُوْ مَدْعُوٌّ اینجا قانون جاری نکنیم چرا ماگفته بعد ضمه واو ساکن نباشد این است

تعلیل دُعَاةٌ دراصل دَعَوَةٌ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آن واو را بالف بدل کردند
دَعَاةٌ شد پس فتحه فاء کلمه را بالضمه بدل کردند تا که ملتبس نشود به صَلٰوةٌ و زَكٰوةٌ و قَنٰوةٌ که
ایشاں مفرد اند دُعَاةٌ شد

قانون هر جمع ناقص که بروزن فَعَلَةٌ باشد فاء کلمه
او را حرکت ضمه دهند وجوبا

مطلب قانون چیست هر جمع ناقص که بروزن فَعَلَةٌ باشد فاء کلمه
او را حرکت ضمه دادن واجب است مثال دُعَاةٌ رُمَاةٌ دراصل دَعَوَةٌ رَمَيَةٌ بودند واو و یا متحرک ماقبل مفتوح
آن واو و یا را بالف بدل کردند دَعَاةٌ رَمَاةٌ شدند پس فتحه فاء کلمه را بضمه بدل کردند دُعَاةٌ رُمَاةٌ شدند
ماگفته که جمع ناقص باشد احتراز شد از غیر ناقص چوں ضَرَبَةٌ وَعَدَةٌ قَالَةٌ این جمع بروزن فَعَلَةٌ است
لیکن قانون جاری نکنیم چرا ماگفته جمع ناقص باشد این ناقص نیست

تعلیل دِعِيٌّ دراصل دُعُوْوٌ
بود واو واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبلش واو مده زائده در جمع آن واو را بیا بدل کردند

دُعُوِیٌ شد پس واو و یا در یک کلمہ بہم آمدند نخستین از ایشاں ساکن بدل از چیزے
نبود آں واو را یا کردہ یا را در یا ادغام کردند دُعُیٌّ شد پس یا مشدد واقعہ شد در آخر
اسم متمکن ماقبلش مضموم ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردند دُعِیٌّ شد پس ضمہ اولیٰ را نیز
بکسرہ بدل کردند از برائے مناسبت یا ثانی دِعِیٌّ شد **قانون** ہر واو لازم غیر بدل
از ہمزہ کہ واقعہ شود در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم باشد یا واو مدہ زائدہ در جمع آں واو
را بیا بدل کنند وجوباً و در مفرد مانع وجوب اعلال است آں واو مدہ زائدہ مگر کہ
ماقبل او واوے دیگر متحرک باشد **مطلب** قانون چیست واو لازم باشد غیر بدل از ہمزہ باشد واقعہ
شود در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم باشد یا واو مدہ زائدہ اگر در جمع باشد ماقبلش مضموم باشد آں واو را بیا بدل
کردن واجب است اگر در جمع باشد ماقبل او واو مدہ زائدہ باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب است اگر در مفرد
باشد ماقبل او مضموم باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب اگر در مفرد باشد ماقبل او واو مدہ زائدہ باشد آں واو
را بیا بدل کردن واجب نیست بلکہ جائز است اگر ماقبل آں دیگر واو متحرک باشد در انجا واجب است مثال واو لازم
کہ واقعہ شود در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم باشد در جمع چوں دُعِیٌّ کہ در اصل دُعُوْوٌ بود ایں واو لازم است
بدل از ہمزہ نیست واقعہ شدہ است در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است در جمع است ایں واو را بیا بدل کردند
دُعُوْیٌ شد پس واو و یا در یک کلمہ باہم آمدند آں واو را یا کردہ یا در یا ادغام کردند دُعُیٌّ شد پس یا مشدد واقعہ
شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردند دُعِیٌّ شد پس ضمہ اولیٰ را نیز بکسرہ بدل
کردند از برائے مناسبت یا ثانی و اَدْلِیٍ جمع دَلْوٌ کہ در اصل اَدْلُوٌ بود واو واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم
است در جمع ایں واو را بیا بدل کردند اَدْلُیٌ شد پس یا مخفف واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است ضمہ
ماقبلش را بکسرہ بدل کردند اَدْلِیٌ شد ضمہ بر یا ثقیل بود انداختند اَدْلِیْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و
تنوین یا را حذف کردند اَدْلٍ شد مثال واو کہ واقعہ شود در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مدہ زائدہ باشد در جمع مثال واو
لازم کہ واقعہ شود در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم باشد در مفرد آں واو را بیا بدل کردن واجبست چوں تَبَغٍّ کہ در
اصل تَبَغُّوٌ بود واو واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است در مفرد آں واو را بیا بدل کردند تَبَغُّیٌ شد

پس یا مخفف واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردند تَبَغِّیٌ شد پس ضمہ
بر یا ثقیل بود انداختند تَبَغِّیْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون تنوین یا را حذف کردند تَبَغٍّ شد مثال
واو کہ واقعہ شود در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مدہ زائدہ باشد در مفرد چوں مَدْعِیٌّ کہ در اصل مَدْعُوْوٌ بود
واو واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مدہ زائدہ است ایں واو را بیا بدل کردند مَدْعُوْیٌ شد پس واو
و یا در یک کلمہ باہم آمدند آں واو را یا کردہ یا در یا ادغام کردند مَدْعُیٌّ شد یا واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او
مضموم است ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردند مَدْعِیٌّ شد اینجا جائز است اگر قبل آں دیگر واو متحرک باشد
آنجا واجبست چوں مَقْوِیٌّ کہ در اصل مَقْوُوْوٌ بود ایں واو واقعہ شدہ است در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مدہ
زائدہ است ماقبل ایں واو متحرک است ایں واو را بیا بدل کردند مَقْوُوْیٌ شد پس واو و یا در یک کلمہ بہم آمدند
واو را یا کردہ یا در یا ادغام کردند مَقْوُیٌّ شد پس یا مشدد واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم ضمہ ماقبلش را
بکسرہ بدل کردند مَقْوِیٌّ شد ما گفتہ کہ واو لازم باشد احتراز شد از غیر لازم چوں دُفْو ایں جا قانون جاری نہ
کنم چرا گفتہ آں واو لازم باشد ایں عارضی است ما گفتہ بدل از ہمزہ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں کُفُوٌّ کہ
در اصل کُفُوْءٌ بود ہمزہ را بواو بدل کردند کُفُوٌّ شد اینجا قانون جاری نہ کنم چرا گفتہ بدل از ہمزہ نباشد ایں
است ما گفتہ کہ واو واقعہ شود در آخر اسم احتراز شد از فعل چوں یَدْعُوْ اینجا قانون جاری نہ کنم چرا گفتہ در اسم
باشد ایں در فعل است ما گفتہ کہ متمکن باشد احتراز شد از غیر متمکن چوں ہُوَ دریں جا قانون نہ کنم چرا گفتہ در
آخر متمکن باشد ایں در آخر مبنی است از آخر گفتن احتراز شد از وسط چوں قُعُوْدٌ ما گفتہ کہ ماقبل او مضموم
یا واو مدہ زائدہ باشد احتراز شد کہ نباشد چوں عَصَوٌ دَلْوٌ دَاعِوٌ اینجا قانون جاری نہ کنم چرا گفتہ ماقبل او
واو مدہ زائدہ یا واو مضموم باشد ایں نیست **قانون** ہر یا مشدد یا مخفف کہ واقعہ شود در آخر
اسم متمکن ماقبل او اگر یک حرف مضموم باشد ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کنند وجوباً
و اگر دو حرف مضموم باشند ثانی را وجوباً اول را جوازاً **مطلب** قانون چیست ہر یا
مشدد یا مخفف کہ واقعہ شود در آخر اسم متمکن و ماقبل او اگر یک حرف مضموم بود ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردن واجب
است اگر دو حرف مضموم باشند ضمہ متصل را بکسرہ بدل کردن واجبست اولیٰ را جوازاً بشرطیکہ آں ضمہ در اول کلمہ

باشند مثال آنکه ماقبل او یک حرف مضموم باشد چوں مَرْمِيٌّ که در اصل مَرْمُوْيٌ بود واو و یا در یک کلمه باهم آمدند واو
را یا کرده یا در یا ادغام کردند مَرْمُيٌّ شد پس یا مشدد واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبل او یک حرف مضموم است ضمه
را بکسره بدل کردند مَرْمِيٌّ شد مثال یا مشدد که واقعه شود در آخر اسم متمکن ماقبل او دو حرف مضموم باشند چوں
دُعِيٌّ که در اصل دُعُوْوٌ بود واو واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مده زائده است آں واو را بیا بدل کردند
دُعُوْيٌ پس واو و یا در یک کلمه باهم آمدند واو را یا کرده یا در یا ادغام کردند دُعُيٌّ پس یا مشدد واقعه شده در
آخر اسم متمکن ماقبل او دو حرف مضموم است ضمه متصل ثانی را بکسره بدل کردند وجوباً و اولی را جوازاً یا مخفف که
واقعه شود در آخر اسم متمکن ماقبل او یک حرف مضموم باشد چوں تَبَنٍّ در اصل تَبَنُّيٌ بود یا مخفف واقعه شد در آخر
اسم متمکن ماقبل او یک حرف مضموم است ضمه ماقبلش را بکسره بدل کردند تَبَنِّيٌ شد پس ضمه بر یا ثقیل بود انداختند
تَبَنِّيْنٌ پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون تنوین یا را حذف کردند تَبَنٍّ شد مثال یا مخفف که واقعه شود در
آخر اسم متمکن ماقبل او دو حرف مضموم باشند چوں دُخِيٌّ که در اصل دُخُوٌّ بود واو واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبل او دو
حرف مضموم ضمه ثانی را بکسره بدل کردن واجب است اولی را نزد کتابهائے صرف جائز نیست ولیکن کهیولی
گفته است وَاللّٰهُ اَعْلَمُ **تعلیل** دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوُ بود واو واقعه شد در مقابله
لام کلمه ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دَوَاعِيُ شد پس ضمه بر یا ثقیل بود انداختند
دَوَاعِيْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند دَوَاعٍ شد یا که
دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوُ بود واو واقعه شد در مقابله لام کلمه ماقبلش مکسور آں واو را بیا
بدل کردند دَوَاعِيُ شد پس ضمه بر یا ثقیل بود انداختند عوضش تنوین در آخرش در
آوردند دَوَاعِيْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند دَوَاعٍ
شد یا که دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوُ بود واو واقعه شد در مقابله لام کلمه ماقبلش مکسور آں
واو را بیا بدل کردند دَوَاعِيُ شد ضمه بر یا ثقیل بود انداختند یا را نیز انداخته عوض یا
محذوفه تنوین در آوردند دَوَاعٍ شد یا که دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوُ بود واو واقعه شد در آخر
مفاعل حالی در حالت رفع آں یا را بمع حرکت انداختند عوضش تنوین در آخرش در

آوردند دَوَاعٍ شد **قانون** هر یا که واقعه شود در آخر غیر منصرف در حالت رفع یا جر
آں یا را حذف کنند و عوضش تنوین در آخرش در آورند وجوباً **مطلب** قانون چیست
هر یا که واقعه شود در آخر غیر منصرف در حالت رفع یا جر آں یا را حذف کنند و عوضش تنوین در آخرش در آوردن
واجب است چوں دَوَاعٍ و دَوَاهٍ که در اصل دَوَاعِوُ دَوَاهِيُ بودند واو واقعه شد در مقابله لام کلمه
ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دَوَاعِيُ دَوَاهِيُ شدند پس یا واقعه شد در آخر غیر منصرف در حالت رفع
آں یا را حذف کنند عوضش تنوین در آخرش در آوردند دَوَاعٍ دَوَاهٍ شدند ما گفتند که یا واقعه شود در آخر غیر منصرف
احتراز شد از وسط چوں مَبَايِعُ ایں یا واقعه شد در غیر منصرف لیکن اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتند در آخر
باشد ایں در وسط است ما گفتند که در حالت رفع یا جر باشد احتراز شد از نصب چوں رَأَيْتُ صَحَارِيَ
و رَأَيْتُ جَوَارِيَ ایں یا واقعه شد در آخر غیر منصرف لیکن اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفته در حالت رفع
یا جر باشد ایں در حالت نصب است **تعلیل** لَمْ يَدْعُ لَمْ يَدْعُ الخ را از يَدْعُوْ
يَدْعُ الخ بنا کردند چوں لَمْ جازمه جحدیه در اول اینها در آوردند آخر اینها را جزم
کرد علامت جزمی سقوط حرف علت شد در پنج پنج صیغه و سقوط نونات اعرابی
شد در هفت هفت صیغه و سقوط چیزے نشد در دو دو صیغه زیرا آنچه مبنی اند المبنی
مالا يتغير آخره بدخول العوامل المختلفة عليه لَمْ يَدْعُ لَمْ يَدْعُ الخ شدند
قانون هر حرف علت ساکن غیر بدل از همزه که واقعه شود در آخر فعل مضارع
وقت دخول جوازم و بناء امر حاضر معلوم حذف شود وجوباً و در حالت وقف جوازاً بوقت
لحوق شدن ضمیر فاعل و نون تاکید عود کند بر جائے خود وجوباً **مطلب** قانون
چیست هر حرف علت ساکن باشد بدل از همزه نباشد واقعه شود در آخر فعل مضارع وقت دخول جوازم و بنا
کردن امر حاضر معلوم حذف شود وجوباً مثال جازم چوں لَمْ يَدْعُ لَمْ يَرْمِ لَمْ يَخْشَ که در اصل يَدْعُوْ
يَرْمِيْ يَخْشٰى بودند ایں حرف علت ساکن است بدل از همزه نیست واقعه شده است در آخر فعل
مضارع وقتیکه در اول اینها لَمْ آمد حرف علت ساقط شد لَمْ يَدْعُ لَمْ يَرْمِ لَمْ يَخْشَ شدند

مثال امر حاضر معلوم اُدْعُ اِرْمِ اِخْشَ که در اصل تَدْعُوْ تَرْمِيْ تَخْشٰى بودند تا حرف مضارعت
را حذف کرده مابعدش ساکن ماند چوں ابتدا بساکن محال بود در اولش همزه وصلی در آوردند حرف علت
ساقط شد اُدْعُ اِرْمِ اِخْشَ شدند ودر حالت وقف جواز اَمثال وَاللَّيْلِ اِذَا يَسْرِ در اصل يَسْرِيْ
بود ایں حرف علت ساکن است بدل از همزه نیست واقعه شده است در آخر فعل مضارع وقتیکه
اینجا وقف کردند حرف علت ساقط شد وَاللَّيْلِ اِذَا يَسْرِ میخوانند گاهے در حالت غیر وقف ساقط
شود چوں مَا كُنَّا نَبْغِ در اصل نَبْغِيْ بود ایں حرف علت را ساقط کردند ودر حالت غیر وقف مَا كُنَّا
نَبْغِ شده ودر وقت لحوق شدن ضمیر فاعل ونون تاکید عود کند بر جائے خود وجوبا را چه مطلب است وقتیکه
ضمیر فاعل ونون تاکید لحوق شود حرف علت عود کند چوں لَمْ يَدْعُوْا لَمْ يَرْمِيَا لَمْ يَخْشَيَا
اُدْعُوْا اِرْمِيَا اِخْشَيَا در اصل لَمْ يَدْعُ لَمْ يَرْمِ لَمْ يَخْشَ اُدْعُ اِرْمِ اِخْشَ بودند وقتیکه
ضمیر فاعل بدینها متصل شد حرف علت عود کرد لَمْ يَدْعُوْا لَمْ يَرْمِيَا لَمْ يَخْشَيَا اُدْعُوْا
اِرْمِيَا اِخْشَيَا شدند مثال نون تاکید اُدْعُوَنَّ اِرْمِيَنَّ اِخْشَيَنَّ که در اصل اُدْعُ اِرْمِ اِخْشَ
بودند چوں نون تاکید بدینها متصل شد حرف علت عود کرد اُدْعُوَنَّ اِرْمِيَنَّ اِخْشَيَنَّ شدند ما گفته
حرف علت ساکن باشد احتراز شد از متحرک چوں لَنْ يَدْعُوَ لَنْ يَرْمِيَ ایں حرف علت بدل از همزه
نیست واقعه شده است در آخر فعل مضارع لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته که ساکن باشد ایں متحرک است
ما گفته بدل از همزه نباشد احتراز شد که باشد چوں يَجْرُؤُ تَجْرُؤُ اَجْرُؤُ نَجْرُؤُ که در اصل يَجْرُءُ تَجْرُءُ اَجْرُءُ
نَجْرُءُ بودند همزه را بحرف علت بدل کردند يَجْرُؤُ تَجْرُؤُ اَجْرُؤُ نَجْرُؤُ شدند ایں حرف علت ساکن
واقعه شده است در آخر فعل مضارع لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته بدل از همزه نباشد
ایں است ما گفته که واقعه شود در آخر فعل مضارع احتراز شد از وسط چوں يَقُوْلُ يَبِيْعُ اینجا قانون جاری
نه کنیم چرا ما گفته واقعه شود در آخر فعل مضارع وایں در وسط است کسے سوال کند که در لَمْ يَقُلْ و لَمْ يَبِعْ
چرا حذف کردند جواب اینجا بسبب التقاء ساکنین حذف شده است **تعلیل** لَتَدْعُنَّ که در اصل
لَتَدْعُوْا بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد لَتَدْعُوْنَّ شد پس التقاء ساکنین

شد میان واو ونون مدغمه عَلٰى غَيْرِ حَدِّهٖ چوں التقاء ساکنین عَلٰى غَيْرِ حَدِّهٖ
جائز نبود واول ایشاں ساکن غیر مده واو جمع بود بنا براں واو را حرکت ضمه دادند
لَتَدْعُوُنَّ شد لَتَدْعِنَّ که در اصل لَتَدْعِيْ بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل
شد لَتَدْعِيْنَّ شد پس التقاء ساکنین میان یا ونون مدغمه عَلٰى غَيْرِ حَدِّهٖ چوں
التقاء ساکنین عَلٰى غَيْرِ حَدِّهٖ جائز نبود بنا براں یا را حرکت کسره دادند لِاَنَّ
السَّاكِنَ اِذَا حُرِّكَ حُرِّكَ بِالْكَسْرِ لَتَدْعِيِنَّ شد **قانون** هر جا التقاء ساکنین
عَلٰى غَيْرِ حَدِّهٖ اول ساکن غیر مده واو جمع باشد آں را حرکت ضمه دهند غالبا
مطلب قانون چیست هر جا که التقاء ساکنین عَلٰى غَيْرِ حَدِّهٖ باشد اول ساکن غیر مده واو
جمع باشد آں را حرکت ضمه دادن غالبا است مثال لَتَدْعُوُنَّ که در اصل لَتَدْعُوْا بود چوں نون تاکید
ثقیله بدو متصل شد لَتَدْعُوْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان واو ونون مدغمه عَلٰى غَيْرِ حَدِّهٖ ایں
التقاء ساکنین عَلٰى غَيْرِ حَدِّهٖ است ایں را حرکت ضمه دادند لَتَدْعُوُنَّ شد وغالبا را چه معنی است
که واو را حرکت ضمه دادن اکثر است لَتَدْعُوُنَّ خواندن اکثر است لَتَدْعُوِنَّ خواندن قلیل است از
برائے تابعداری واو لَوْ و گاهے در واو لَوْ ضمه خوانده کنند مثال لَوُ اسْتَطَعْنَا خواندن اقل است درمیان
واو لَوْ و درمیان واو لَتَدْعُوُنَّ چه مناسبت است آں غیر مده است وایں هم غیر مده است ما گفته که غیر
مده باشد احتراز شد از مده چوں اِضْرِبُنَّ که در اصل اِضْرِبُوْا بود چوں نون تاکید ثقیله بدو متصل شد
اِضْرِبُوْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان واو ونون مدغم لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته غیر مده باشد
ایں مده است ما گفته که واو جمع باشد احتراز شد از غیر چوں لَوِ اسْتَطَعْنَا در اصل لَوْ اسْتَطَعْنَا بود اینجا
التقاء ساکنین عَلٰى غَيْرِ حَدِّهٖ لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته واو جمع باشد ایں غیر جمع است
تعلیل دُعْيٰى در اصل دُعْوٰى بود واو واقعه شد بجائے لام کلمه در فُعْلٰى
اسمی آں واو را بیا بدل کردند دُعْيٰى شد **قانون** هر فُعْلٰى اسمی واو لام کلمه
آں یا شود وجوبا و فُعْلٰى اسمی عکس آں **مطلب** قانون چیست که واو واقعه شود بجائے

لام کلمہ در فُعْلیٰ اسمی آں واو را بیا بدل کردن واجب است چوں دُعْیَا و عُلْیَا و دُنْیَا کہ در اصل دُعْوٰی
عُلْوٰی دُنْوٰی بودند ایں واو واقعہ شدہ است بجائے لام کلمہ در فُعْلیٰ اسمی ایں را بیا بدل کردند
دُعْیَا عُلْیَا دُنْیَا شدند و فَعْلیٰ اسمی عکس آں ایں را بچہ مطلب است اگر ایں طور یا واقعہ شود بجائے
لام کلمہ در فَعْلیٰ اسمی آنرا بواو بدل کردن واجب است چوں تَقْوٰی بَقْوٰی کہ در اصل تَقْیَا بَقْیَا بود
ایں یا واقعہ شد بجائے لام کلمہ در فَعْلیٰ اسمی ایں را بواو بدل کردند تَقْوٰی بَقْوٰی شدند ما گفتہ کہ واو واقعہ
شود بجائے لام کلمہ احتراز شد از غیر چوں وُعْدٰی و قُوْلیٰ ایں جا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در
مقابلے لام کلمہ باشد ایں در رفا و علین است ما گفتہ در فُعْلیٰ اسمی باشد احتراز شد از غیر چوں غُزْوٰی
(زن غزا کنندہ) اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در فُعْلیٰ اسمی باشد ایں در فُعْلیٰ صفتی است ما گفتہ
فَعْلیٰ اسمی باشد احتراز شد از فَعْلیٰ صفتی چوں صَدْیَا (زن تشنہ) اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ
در فَعْلیٰ اسمی باشد ایں فَعْلیٰ صفتی است **تعلیل** دَمُوَ در اصل دَمُیَ بود یا واقعہ شد در آخر
فعل بعد ضمہ آں یا را بواو بدل کردند دَمُوَ شد **قانون** ہر یا کہ واقعہ شود در آخر
فعل بعد ضمہ آں یا واو شود وجوباً **مطلب** قانون چیست ہر یا کہ واقعہ شود در آخر فعل بعد
ضمہ آں را بواو بدل کردن واجب است مثال دَمُوَ کہ در اصل دَمُیَ بود ایں یا واقعہ شدہ است در آخر
فعل بعد ضمہ ایں را بواو بدل کردند دَمُوَ شد ما گفتہ کہ یا واقعہ شود در آخر فعل احتراز شد از وسط چوں یُبِیْعُ
اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در آخر باشد ایں در وسط است ما گفتہ در آخر فعل باشد احتراز شد
از اسم چوں تَرَامٍ کہ در اصل تَرَامُیٌ بود یا مخفف واقعہ شد در آخر اسم متمکن ما قبل او یک حرف مضموم
است ضمہ ما قبلش را بکسرہ بدل کردند تَرَامِیٌ شد ضمہ بر یا ثقیل بود انداختند تَرَامِیْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد
میان یا و تنوین یا را حذف کردند تَرَامٍ شد اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در آخر فعل باشد ایں در آخر اسم
است ما گفتہ بعد ضمہ باشد احتراز شد از غیر چوں رُمِیَ و خُشِیَ ایں یا واقعہ شدہ است در آخر فعل لیکن قانون
جاری نکنیم چرا ما گفتہ بعد ضمہ باشد ایں بعد ضمہ نیست **تعلیل** رَخَایَا را از رَخِیَّۃٌ بنا کردند
رد کردند بسوئے اصلش کہ اصل او رَخِیْوَۃٌ بود حرف اول را بر حال خود گذاشتہ

ثانی را فتحہ دادہ سیوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ ما بعد الف
علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ تاو حدۃ و تنوین تمکن را حذف کردند رَخَایِوُ
شد پس یا واقعہ شد بعد الف مَفَاعِل آں یا را بہمزہ بدل کردند رَخَاءِوُ شد پس
واو واقعہ شد بجائے لام کلمہ ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند رَخَاءِیُ شد پس
ہمزہ واقعہ شد بعد الف مَفَاعِل قبل یا و در مفرد قبل یا نبود آں ہمزہ را بیا مفتوحہ
بدل کردند رَخَایَیُ شد یا متحرک ما قبلش مفتوح آں یا را با الف بدل کردند رَخَایَا شد
قانون ہر ہمزہ کہ واقعہ شود بعد الف مَفَاعِل قبل یا و در مفرد قبل یا نبود آں ہمزہ
را بیا مفتوحہ بدل کنند وجوباً مگر کہ واو واقعہ شود در مفرد بعد الف چہارم جا چرا کہ آں ہمزہ
را بواو مفتوحہ بدل کنند وجوباً اَدَاوٰی اَشَاوٰی جمع اَشْیَاءٌ و ہَدَاوٰی جمع ہَدِیَّۃٌ
شاذ است **مطلب** قانون چیست ہر ہمزہ کہ واقعہ شود بعد الف مَفَاعِل قبل یا و در مفرد قبل
یا نبود آنرا بہمزہ بدل کردن واجب است چوں رَخَایَا جمع رَخِیَّۃٌ و خَطَایَا جمع خَطِیْئَۃٌ رَخِیَّۃٌ
را جمع اقصیٰ بنا کردند رد کردند بسوئے اصلش کہ در اصل رَخِیْوَۃٌ بود حرف اول را بر حال خود گذاشتہ ثانی را
فتحہ دادہ سیوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ ما بعد الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ
دادہ رَخَایِوُ شد یا واقعہ شد بعد الف مَفَاعِل آں یا را بہمزہ بدل کردند رَخَاءِوُ شد واو واقعہ شد
بجائے لام کلمہ ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند رَخَائِیُ شد خَطِیْئَۃٌ را جمع اقصیٰ بنا کردند حرف اول
را بر حال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سیوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ ما بعد الف علامت
جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ تاو احدہ و تنوین تمکن را حذف کردند خَطَایِئُ شد یا واقعہ شد بعد الف مَفَاعِل
آں یا را بہمزہ بدل کردند خَطَاءِءُ شد دو ہمزہ در یک کلمہ بہم آمدند یکے از ایشاں مکسور بود ثانی را بیا بدل کنند
خَطَائِیُ شد ایں ہمزہ واقعہ شد بعد الف مَفَاعِل قبل یا و در مفرد قبل یا نبود آں ہمزہ را بیا مفتوحہ بدل کنند
رَخَایَیُ و خَطَایَیُ شدند یا متحرک ما قبلش مفتوح آں یا را با الف بدل کردند رَخَایَا و خَطَایَا شدند ایں طور
ہمزہ واقعہ شود بعد الف مَفَاعِل قبل یا و در مفرد قبل یا نبود بلکہ واو واقعہ شود در مفرد بعد الف چہارم جا چرا کہ آں

همزه را بواو مفتوحه بدل کردن واجب است مثال چون اَدَاوِیٌ جمع اِدَاوَةٌ وهَرَاوِیٌ جمع هِرَاوَةٌ
اِدَاوَةٌ هِرَاوَةٌ را جمع اقصی بنا کردند حرف اوّل را فتحه داده ثانی را برحال خود گذاشته سیوم جا الف
علامت جمع اقصی در آورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا بهمزه بدل کرده وکسره داده تا
واحده وتنوین تمکن را حذف کردند اَدَائِوُ وهَرَائِوُ شدند واو واقع شد بجائے لام کلمه ماقبلش مکسور آن واو
را بیا بدل کردند اَدَائِیُ وهَرَائِیُ شدند این همزه واقع شد بعد الف مَفَاعِلُ قبل یا و در مفرد قبل یا نبود
لیکن واو واقع شد در مفرد بعد الف چهارم جا چرا که آن همزه را بواو مفتوحه بدل کردن واجب است این همزه
را بواو مفتوحه بدل کردند اَدَاوَیُ هَرَاوَیُ شدند یا متحرک ماقبلش مفتوح آنها را با الف بدل کردند اَدَاوَی
هَرَاوَی شدند امّا اَشَاوَی جمع اَشْیَاءُ وهَدَاوَی جمع هَدِیَّةٌ شاذ است اشیاء را
جمع اقصی بنا کردند حرف اوّل را برحال خود گذاشته ثانی را فتحه داده سیوم جا الف علامت جمع اقصی در
آورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا کسره داده بعده الف آمد ماقبلش مکسور آنرا بیا بدل
کردند اَشَایِیُّ شد همزه را جنس ماقبل کرده جنس را در جنس ادغام کردند اَشَایِیُّ
شد یا مدغم را حذف کردند اَشَایِئُ شد یا واقع شد بعد الف مَفَاعِلُ آنرا بهمزه بدل کردند اَشَائِیُ شد
هَدِیَّةٌ را جمع اقصی بنا کردند حرف اوّل را برحال خود گذاشته ثانی را فتحه داده سیوم جا الف علامت
اقصی در آورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا کسره داده تا واحده وتنوین تمکن را حذف
کردند هَدَایِئُ شد یا واقع شد بعد الف مَفَاعِلُ آنرا بهمزه بدل کردند هَدَائِئُ شد دو همزه
در یک کلمه باهم آمدند یکے ازیشاں مکسور بود ثانی را بیا بدل کردند اَشَائِیُ وهَدَائِیُ شدند این همزه واقع
شد بعد الف مفاعل قبل یا و در مفرد یا نبود قیاس این بود که این را بیا مفتوحه بدل کنند چرا که واو در مفرد بعد الف
چهارم جا واقع نشد لیکن این همزه را بواو مفتوحه بدل کردن شاذ است ما گفته که همزه واقع شود
بعد الف مفاعل قبل یا احتراز شد که قبل یا نبود چون شَرَائِفُ جمع شَرِیفَةٌ این را جمع اقصی بنا
کردند حرف اوّل را برحال خود گذاشته ثانی را فتحه داده سیوم جا الف علامت جمع اقصی در آورده حرفیکه
مابعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا کسره داده تنوین تمکن را حذف کردند شَرَائِفُ شد این یا واقع

شد بعد الف مفاعل این یا را بهمزه بدل کردند شَرَائِفُ شد این همزه واقع شد بعد الف مفاعل لیکن
قانون جاری نکنیم چرا ما گفته قبل یا باشد این قبل یا نیست ما گفته که در مفرد قبل یا نباشد احتراز شد که باشد چون
جَوَائِی جمع جَائِیَةٌ این را جمع اقصی بنا کردند حرف اوّل را برحال خود گذاشته ثانی که مده بود آنرا بواو مفتوحه
بدل کردند سیوم جا الف علامت جمع اقصی در آورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا کسره داده
تا واحده وتنوین تمکن را حذف کردند جَوَائِیُ شد این همزه واقع شد بعد الف مفاعل قبل یا لیکن اینجا قانون جاری
نکنیم چرا ما گفته در مفرد قبل یا نباشد این است **تعلیل** رُخَیٌّ ورُخَیَّةٌ را از رَخِیٌّ ورَخِیَّةٌ بنا کردند و
کردند بسوئے اصلش که اصل او رُخَیْوٌ ورُخَیْوَةٌ بودند حرف اوّل را ضمه داده ثانی را
فتحه داده سیوم جا یای علامت تصغیر در آورده حرفیکه مابعد یای تصغیر شد آنرا کسره داده رُخَیْیِوٌ و
رُخَیْیِوَةٌ شدند دو حرف از یک جنس در یک کلمه باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک
اوّل را در ثانی ادغام کردند رُخَیِّوٌ رُخَیِّوَةٌ شدند پس واو واقع شد بجائے لام کلمه ماقبلش
مکسور آن واو را بیا بدل کردند رُخَیِّیٌ ورُخَیِّیَةٌ شدند پس اجتماع ثلثه یاءات شد در
یک کلمه اوّل مدغم در ثانی ثالث مقابله لام کلمه بود ثالث را حذف کردند نَسْیًا مَنْسِیًّا
رُخَیٌّ ورُخَیَّةٌ شدند **قانون** هر جا سه یا اگر جمع شوند در یک کلمه اوّل مدغم در ثانی و
ثالث مقابله لام کلمه باشد ثالث را حذف کنند نسیا منسیا باین شرط که در فعل وجاری
مجری فعل نباشد **مطلب** قانون چیست هر جا که سه یا جمع شوند در یک کلمه اوّل مدغم در ثانی
ثالث مقابله لام کلمه باشد ثالث را نسیا منسیا حذف کنند باین طور که در فعل وجاری مجری فعل نباشد چون
رُخَیٌّ ورُخَیَّةٌ که در اصل رُخَیْوٌ رُخَیْوَةٌ بودند واو واقع شد بجائے لام کلمه ماقبلش مکسور آن واو را بیا بدل
کردند رُخَیِّیٌ ورُخَیِّیَةٌ شدند پس اجتماع ثلثه یاءات شد در یک کلمه اوّل مدغم در ثانی ثالث مقابله
لام کلمه بود ثالث را حذف کردند نسیا منسیا رُخَیٌّ ورُخَیَّةٌ شدند ما گفته که اوّل مدغم در ثانی باشد احتراز
شد از غیر چون ظَبْیِیٌّ اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفته اوّل مدغم در ثانی باشد اینجا ثانی مدغم در ثالث
است ما گفته که سیوم مقابله لام کلمه باشد احتراز شد از غیر چون مُقَیْتِیلٌ ومُقَیْتِیلَةٌ اینجا قانون جاری

نه کنیم چرا ما گفته تا لست مقابله لام کلمه باشد این نیست ما گفته در فعل و جاری مجری افعل نباشد احتراز شد
که باشد چون مُحَیِّیٌ مُحَیٌّ این که در اصل مُحَیِّیٌ مُحَیِّیٌ بودند اینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته در فعل
و جاری مجری افعل نباشد این است **قانون** هر دو یا مشدد که واقعه شوند در آخر اسم
متمکن حذف کنند مشدد ثانی را نُسَیًّا اُنَیْسِیًّا بایں شرط که مشدد ثانی از برائے
نسبت و مصدریت و مبالغه نباشند **مطلب** قانون چیست دو یا مشدد که واقعه
شوند در آخر اسم متمکن حذف کنند مشدد ثانی را اُنَیْسِیًّا تُنَیْسِیًّا بایں شرط که مشدد ثانی از برائے نسبت و مصدریت
و مبالغه نباشد چون مُطَیٌّ تصغیر مِطْوَاءٌ که در اصل مِطْوَایٌ بود ایں را تصغیر بنا کردند حرف اول را
ضمه داده ثانی را فتحه داده سوم جا یا علامت تصغیر در آورده حرفیکه مابعد یا علامت تصغیر شد آنرا کسره داده بعده
الف آمد ما قبلش مکسور آنرا بیا بدل کردند مُطَیْوِیٌّ شد دو حرف از یک جنس در یک کلمه باہم آمدند
اول را در ثانی ادغام کردند مُطَیْوِیٌّ شد پس واو و یا در یک کلمه بهم آمدند نخستین از ایشاں ساکن بدل از
چیزے نبود واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند مُطَیِّیٌّ شد ایں دو یا مشدد واقعه شده اند در آخر اسم
متمکن ثانی را حذف کردند نُسَیًّا عُنَیْسِیًّا چرا که مشدد ثانی از برائے نسبت و مصدریت و مبالغه نیست ما گفته
مشدد ثانی از برائے نسبت و مصدریت و مبالغه نباشند احتراز شد که باشد چون غَزَبِیٌّ و غَزَبِیَّةٌ
اینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته که مشدد ثانی از برائے نسبت و مصدریت و مبالغه نباشد ایں است
قانون هر واو که واقعه شود در مقابله لام کلمه اسم مفعول آں باب که ماضی آں مکسور
العین باشد آں واو را بیا بدل کنند وجوبا اَمَّا رَاضِیَةٌ و مَرْضُوَّةٌ شاذ است
مطلب قانون چیست هر واو که واقعه شود بجائے لام کلمه اسم مفعول آں باب که ماضی آں مکسور
العین باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب است مثال مَرْضِیٌّ که در اصل مَرْضُوْوٌ بود آں
واو را بیا بدل کردند مَرْضُوْیٌ شد پس واو و یا در یک کلمه باہم آمدند نخستین از ایشاں ساکن بدل از چیزے
نبود آں واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند مَرْضُیٌّ شد پس یا مشدد واقعه شد در آخر اسم متمکن ما قبل او
مضموم است ضمه ما قبلش را بکسره بدل کردند مَرْضِیٌّ شد ما گفته که واو واقعه شود مقابله لام کلمه احتراز

شد از فاء و عین چون مَخُوْفٌ و مَوْجُوْلٌ ما گفته که واو واقعه شود بجائے لام کلمه اسم مفعول آں باب که
ماضی آں مکسور العین باشد احتراز شد از مَغْزُوٌّ اَمَّا رَاضِیَةٌ و مَرْضُوَّةٌ شاذ است
قانون هر واو و یا که واقعه شود قبل تا تانیث یا زیادت فُعُلَانٌ ما قبل او واو
مضموم باشد ضمه ما قبلش را بکسره بدل کنند وجوبا و اگر غیر واو باشد تا آں یا را
بواو بدل کنند وجوبا و واو بر حال ماند **مطلب** قانون چیست هر واو و یا واقعه شوند قبل
تا تانیث یا زیادت فُعُلَانٌ بعد ازاں نظر کنند اگر ما قبل اینها واو مضموم باشد تا ضمه ما قبلش را بکسره
بدل کردن واجب است و اگر سوا واو باشد تا آں یا را بواو بدل کردن واجب است مثال واو
و یا که واقعه شوند قبل تا تانیث یا زیادت فُعُلَانٌ و ما قبل اینها واو مضموم باشد چون قُوِیَةٌ و
قُوِیَانٌ و طُوِیَةٌ و طُوِیَانٌ که در اصل قُوُوَةٌ و قُوُوَانٌ طُوُیَةٌ و طُوُیَانٌ بود تا ضمه را
بکسره بدل کردند قُوِیَةٌ و قُوِیَانٌ و طُوِیَةٌ طُوِیَانٌ شد ایں مذهب بسیاری از نحاة و اخفش و
مبرد است اما سیبویه قُوُوَانٌ بدون ابدال و ادغام میخوانند و ابو الفتح قُوَّانٌ بالادغام گفته
است مثال یا که واقعه شود قبل تا تانیث و زیادت فُعُلَانٌ و ما قبل آں مضموم غیر واو باشد چون
رَمُوَةٌ و رَمُوَانٌ که در اصل رَمُیَةٌ رَمُیَانٌ بود تا ایں یا واقعه شد قبل تا تانیث و زیادت فُعُلَانٌ
و ما قبل ایں واو مضموم نیست ایں یا را بواو بدل کردن واجب است رَمُوَةٌ رَمُوَانٌ خواندن واجب
است مثال واو که واقعه شود قبل تا تانیث یا زیادت فُعُلَانٌ چون
رَخُوَةٌ رَخُوَانٌ ایں واو بر حال خود ماند ۔

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِکَاتِبِهٖ وَلِوَالِدَیْهِ وَلِاُسْتَاذِیْهِ وَلِمَنْ سَعٰی فِیْهِ

شروع ابوابِ ناقص واوی و یائی

باب اوّل ناقص واوی از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلدُّعَاءُ وَالدَّعْوَةُ خواندن دَعَا یَدْعُوْ دُعَاءً فَهُوَ دَاعٍ وَدُعِيَ یُدْعٰی دُعَاءً فَذَاكَ مَدْعُوٌّ لَمْ یَدْعُ الخ

باب دوئم ناقص واوی از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلرِّضَاءُ وَالرِّضْوَانُ خوشنود شدن رَضِيَ یَرْضٰی رِضَاءً فَهُوَ رَاضٍ وَرُضِيَ یُرْضٰی رِضَاءً فَذَاكَ مَرْضِيٌّ لَمْ یَرْضَ الٰی آخرہ

باب سیوم ناقص واوی از باب فَعُلَ یَفْعُلُ چوں اَلرِّخْوَةُ نرم شدن رَخُوَ یَرْخُوْ رَخَاءً وَرَخَاوَةً فَهُوَ رَخِيٌّ وَرُخِيَ یُرْخٰی رَخَاءً رَخَاوَةً فَذَاكَ مَرْخُوٌّ لَمْ یَرْخُ لَمْ یُرْخَ الخ

باب اوّل ناقص یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلرَّمْيُ وَالرَّمْيَةُ تیر انداختن رَمٰی یَرْمِيْ رَمْیًا فَهُوَ رَامٍ وَرُمِيَ یُرْمٰی رَمْیًا فَذَاكَ مَرْمِيٌّ لَمْ یَرْمِ لَمْ یُرْمَ لَا یَرْمِيْ لَا یُرْمٰی لَنْ یَرْمِيَ لَنْ یُرْمٰی اَلْاَمْرُ مِنْهُ اِرْمِ الٰی آخرہ

باب دوم ناقص یائی از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْخَشْيُ وَالْخَشْیَةُ ترسیدن خَشِيَ یَخْشٰی خَشْیًا وَخَشْیَةً فَهُوَ خَاشٍ وَخُشِيَ یُخْشٰی خَشْیًا فَذَاكَ مَخْشِيٌّ لَمْ یَخْشَ لَمْ یُخْشَ لَا یَخْشٰی لَا یُخْشٰی الخ

باب اِفعال ناقص واوی چوں اَلْاِعْطَاءُ دادن اَعْطٰی یُعْطِيْ اِعْطَاءً فَهُوَ مُعْطٍ وَاُعْطِيَ یُعْطٰی اِعْطَاءً فَذَاكَ مُعْطًی لَمْ یُعْطِ لَمْ یُعْطَ لَا یُعْطِيْ لَا یُعْطٰی لَنْ یُعْطِيَ لَنْ یُعْطٰی اَلْاَمْرُ مِنْهُ اَعْطِ

باب تفعیل ناقص یائی چوں اَلتَّسْمِیَةُ نامیدن سَمّٰی یُسَمِّيْ تَسْمِیَةً فَهُوَ مُسَمٍّ وَسُمِّيَ یُسَمّٰی تَسْمِیَةً فَذَاكَ مُسَمًّی لَمْ یُسَمِّ لَمْ یُسَمَّ لَا یُسَمِّيْ لَا یُسَمّٰی لَنْ یُسَمِّيَ لَنْ یُسَمّٰی اَلْاَمْرُ مِنْهُ سَمِّ الخ

باب افتعال ناقص یائی چوں اَلْاِجْتِبَاءُ برگزیدن اِجْتَبٰی یَجْتَبِيْ اِجْتِبَاءً فَهُوَ مُجْتَبٍ وَاُجْتُبِيَ یُجْتَبٰی اِجْتِبَاءً فَذَاكَ مُجْتَبًی الخ

باب انفعال ناقص یائی چوں اَلْاِنْمِحَاءُ محو شدن اِنْمَحٰی یَنْمَحِيْ اِنْمِحَاءً فَهُوَ مُنْمَحٍ وَاُنْمُحِيَ یُنْمَحٰی اِنْمِحَاءً فَذَاكَ مُنْمَحًی الخ

~~~~~~~~~~

شروع ابوابِ لفیف

باب اوّل لفیف مفروق از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَقْيُ وَالْوِقَایَةُ نگاہداشتن وَقٰی یَقِيْ وَقْیًا فَهُوَ وَاقٍ وَوُقِيَ یُوْقٰی وَقْیًا فَذَاكَ مَوْقِيٌّ لَمْ یَقِ لَمْ یُوْقَ اَلْاَمْرُ مِنْهُ قِ لِیُوْقَ الخ

باب دوئم لفیف مفروق از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْوَجٰی سوده شدن سم ستور وَجِيَ یَوْجٰی وَجًی فَهُوَ وَاجٍ وَوُجِيَ یُوْجٰی وَجًی فَذَاكَ مَوْجِيٌّ لَمْ یَوْجَ لَمْ یُوْجَ لَا یَوْجٰی لَا یُوْجٰی لَنْ یَوْجٰی لَنْ یُوْجٰی الخ

باب سیوم لفیف مفروق از باب فَعِلَ یَفْعِلُ چوں اَلْوَلْيُ وَالْوِلَایَةُ نزدیک شدن وَلِيَ یَلِيْ وَلْیًا فَهُوَ وَالٍ وَوُلِيَ یُوْلٰی وَلْیًا فَذَاكَ مَوْلِيٌّ لَمْ یَلِ لَمْ یُوْلَ الخ

باب اوّل لفیف مقرون از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلطَّيُّ نوردیدن
~~~~~~~~~~

طَوٰی یَطْوِیْ طَیًّا فَھُوَطَاوٍ وَطُوِیَ یُطْوٰی طَیًّا فَذٰاکَ مَطْوِیٌّ لَمْ یَطْوِ لَمْ یُطْوَ لَا یَطْوِیْ لَا یُطْوٰی الخ

باب دوم لفیف مقرون از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْقُوَّۃُ توانا شدن قَوِیَ یَقْوٰی قُوَّۃً فَھُوَ قَاوٍ وَقُوِیَ یُقْوٰی قُوَّۃً فَذٰاکَ مَقْوِیٌّ لَمْ یَقْوَ لَمْ یُقْوَ لَا یَقْوٰی لَا یُقْوٰی الخ

باب اِفْعَالٌ **از لفیف مفروق** اَوْفٰی یُوْفِیْ اِیْفَاءً فَھُوَ مُوْفٍ وَاُوْفِیَ یُوْفٰی اِیْفَاءً فَذٰاکَ مُوْفًی لَمْ یُوْفِ لَمْ یُوْفَ الخ

باب تَفْعِیْلٌ **از لفیف مفروق** چوں اَلتَّوْلِیَۃُ ولی ساختن وَلّٰی یُوَلِّیْ تَوْلِیَۃً الخ چوں سَمّٰی یُسَمِّیْ تَسْمِیَۃً

باب اِفْتِعَالٌ چوں اَلْاِتِّقَاءُ پرہیز کردن اِتَّقٰی یَتَّقِیْ اِتِّقَاءً الخ

باب اِفْتِعَالٌ اِسْتَوٰی یَسْتَوِیْ اِسْتِوَاءً الخ

باب اِسْتِفْعَالٌ اِسْتَحْیٰی یَسْتَحْیِیْ اِسْتِحْیَاءً الخ اِسْتَحْیِ الخ

~~~~~~~~

شروع قوانین ابواب مہموز

قانون ہر ہمزہ ساکن مظہر کہ ماقبل او متحرک باشد ہمزہ در دوم کلمہ اگر غیر از ہمزہ باشد تا مطلقًا آں ہمزہ ساکن را بوفق حرکت ماقبل بدل کنند جوازًا باایں شرط کہ باعث تحریک موجود نباشد **مطلب** قانون چیست ہر ہمزہ ساکن مظہر کہ ماقبل او متحرک باشد اگر ماقبل او ہمزہ متحرک باشد تا ایں شرط است کہ در دوم کلمہ باشد

اگر ماقبل او متحرک غیر از ہمزہ باشد تا مطلقًا مطلقًا را چہ معنی است ماقبل آں ہمزہ متحرک باشد خواہ دریک کلمہ باشد خواہ در دوم کلمہ باعث تحریک ہم موجود نباشد آں ہمزہ ساکن را بحرف علت بدل کردن جائز است مثال ہمزہ ساکن کہ ماقبل او متحرک ہمزہ در دوم کلمہ باشد چوں یَقْرَءُ عُزَیْرٌ لَنْ یَقْرَءَ زَیْدُ بِقَارِءِ زَیْدٍ کہ در اصل یَقْرَءُ اِعْزِیْرٌ لَنْ یَقْرَءَ اِعْزِیْرٌ بِقَارِءِ اِعْزِیْرٍ بودند ہمزہ در درج کلام ساقط شد یَقْرَءُ عُزَیْرٌ لَنْ یَقْرَءَ عُزَیْرٌ بِقَارِءِ عُزَیْرٍ شدند ایں ہمزہ ساکن مظہر است ماقبل او متحرک است و در دوم کلمہ ہم است باعث تحریک ہم موجود نیست ایں ہمزہ ساکن بوفق حرکت ماقبل بدل کردن جائز است یَقْرَءُ وْ زَیْدٌ لَنْ یَقْرَءَ اٰزَیْدُ بِقَارِءِیْ زَیْدٍ خواندن جائز است مثال ہمزہ ساکن مظہر کہ ماقبل او متحرک غیر ہمزہ دریک کلمہ باشد چوں یَأْخُذُ یُأْخَذُ مَأْخَذٌ ایں ہمزہ ساکن مظہر است ماقبل او متحرک است غیر ہمزہ ایں را بوفق حرکت ماقبل بدل کردند یَاخُذُ یُوْخَذُ مَاخَذٌ خواندن جائز است مثال ہمزہ ساکن مظہر کہ ماقبل او متحرک غیر از ہمزہ در دوم کلمہ باشد چوں وَاِلَی الْھُدَی ائْتِنَا وَالَّذِی اؤْتُمِنَ وَیَقُوْلُ ائْذَنْ لِّیْ کہ در اصل اِلَی الْھُدٰی اِئْتِنَا وَالَّذِی اُؤْتُمِنَ وَیَقُوْلُ اِئْذَنْ لِّیْ بودند ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و ہمزہ والف و یا اول ساکن مدہ بود دائرا حذف کردند اِلَی الْھُدَی ئْتِنَا وَالَّذِ ؤْتُمِنَ وَیَقُوْلُ ئْذَنْ لِّیْ شدند ایں ہمزہ ساکن مظہر است ماقبل او متحرک است غیر ہمزہ در دوم کلمہ و باعث تحریک ہم موجود نیست ایں ہمزہ ساکن را بحرف علت بروفق حرکت ماقبل بدل کردن جائز است اِلَی الْھُدَی یْتِنَا وَالَّذِ یُوْتُمِنَ وَیَقُوْلُ وْذَنْ لِّیْ خواندن جائز است ماگفتہ کہ ہمزہ ساکن باشد احتراز شد از متحرک چوں سَئَلَ ایں ہمزہ مظہر است ماقبل او متحرک است کلمہ یک است باعث تحریک ہم موجود نیست لیکن درینجا قانون جاری نمیکنم زیرا آنچہ ماگفتہ ہمزہ ساکن بود ایں متحرک است ماگفتہ مظہر باشد احتراز آمد از مدغم چوں سَئَّلَ یُسَئِّلُ ایں ہمزہ ساکن است ماقبل او متحرک است کلمہ یک است باعث تحریک ہم موجود نیست لیکن درینجا قانون جاری نمیکنم زیرا آنچہ ماگفتہ مظہر بود ایں مدغم است ماگفتہ اگر آں ہمزہ متحرک باشد تا ایں شرط است کہ ہمزہ در دیگر کلمہ باشد احتراز شد از یک کلمہ چوں اٰمَنَ اُوْمِنَ اِیْمَانًا ایں ہمزہ ساکن مظہر است کلمہ ہم یک است ماقبل ہم متحرک است باعث تحریک ہم موجود نیست لیکن درینجا قانون
~~~~~~~~

جاری نمیکنیم زیر آنچه ما گفته اگر ماقبل او همزه متحرک باشد تا این شرط است که همزه متحرک در دوم کلمه باشد
این در یک کلمه است ما گفته باعث تحریک موجود نباشد احتراز شد که باشد چون أَءُمُّ أَءُوْسٌ که در اصل
أَأْمُمُ أَأْوُسٌ بودند این همزه ساکن مظهر است ماقبل او متحرک است کلمه یک است لیکن قانون جاری
نمیکنیم چرا ما گفته که باعث تحریک موجود نباشد در اینجا است و در أَأْمُمُ دو حرف از یک جنس در یک کلمه
بهم آمدند حرکت اولی را نقل کرده بما قبل داده اول را در ثانی ادغام کردند أَؤُمُّ شد و در أَأْوُسٌ ضمه
بر واو ثقیل بود نقل کرده بما قبل داده أَءُوْسٌ شد **قانون** هر همزه ساکن مظهر که ماقبل
او دیگر همزه متحرک باشد در آں کلمه آں همزه ساکن را بدل کنند بحرف علت بر
وفق حرکت ماقبل وجوبًا باین شرط که باعث تحریک موجود نباشد **مطلب**
قانون چیست همزه ساکن مظهر باشد ماقبل او دیگر همزه متحرک در آں کلمه بشرطیکه باعث تحریک
موجود نباشد آں همزه ساکن را بحرف علت بر وفق حرکت قبل بدل کردن واجب است مثال آمَنَ
أُومِنُ إِيمَانًا که در اصل أَأْمَنَ أُؤْمِنُ إِئْمَانًا بودند این جا همه شرائط موجود اند این همزه
ساکن را بر وفق حرکت ماقبل بدل کردن واجب است آمَنَ أُومِنُ إِيمَانًا خواندن واجب
است ساکن گفته احتراز شد از متحرک چون جَاءٍ مظهر گفته احتراز شد از مدغم چون أُئِّيَ
ما گفته که ماقبل او دیگر همزه متحرک باشد احتراز شد که نباشد مثال چون يَأْخُذُ مِأْخَذٌ ما گفته که قبل
او دیگر همزه متحرک باشد در آں کلمه احتراز شد از دیگر کلمه چون يَقْرَءُ عُزَيْزٌ لَمْ يَقْرَءْ عُزَيْزٌ بِقَارِءٍ
زماگفته که باعث تحریک موجود نباشد احتراز شد که باشد چون أَءُمُّ أَءُوْسٌ که در اصل أَأْمُمُ
وأَأْوُسٌ بودند **قانون** هر همزه مفتوح که ماقبل او همزه مضموم یا مکسور در دیگر
کلمه باشد و سوائے همزه مطلقًا آں همزه مفتوح را بحرف علت بدل کنند بر وفق حرکت
ماقبل جوازًا **مطلب** قانون چیست همزه مفتوح باشد ماقبل آں همزه دیگر مضموم یا مکسور باشد
پس نظر کنند اگر همزه باشد تا این شرط است که در دیگر کلمه باشد اگر غیر همزه است تا مطلقًا را چه
معنے است خواه یک کلمه باشد یا دو کلمه باشند آں همزه مفتوحه را بحرف علت بدل کردن بر وفق حرکت

ماقبل جائز است مثال همزه مفتوح که ماقبل آں همزه مضموم یا مکسور در دیگر کلمه باشد چون يَقْرَءُ أَبُوكَ
بِقَارِءِ أَبِيكَ مثال همزه مفتوح که ماقبل آں مضموم یا مکسور غیر همزه در یک کلمه باشد چون
سُؤَالٌ و مِئَرٌ و یا در دو کلمه باشند چون يَضْرِبُ أَبُوكَ بِضَارِبِ أَبِيكَ
ما گفته که همزه مفتوح باشد احتراز شد از مضموم و مکسور و ساکن چون سُئِلَ
مُسْتَهْزِءُونَ رُءُوسٌ مُسْتَهْزِئُونَ يَأْخُذُ مِئْخَذٌ ما گفته که ماقبل او مضموم یا مکسور باشد
احتراز شد از مفتوح و ساکن چون سَأَلَ يَسْأَلُ ما گفته که اگر همزه باشد تا دو کلمه باشند احتراز
شد از یک کلمه چون جَاءٍ أُءَيْدِمُ **قانون** اگر هر دو همزه متحرک جمع شوند در یک
کلمه و یکے از ایشاں مکسور باشد دوم را بیا بدل کنند وجوبًا سوا أَئِمَّةٌ چراکه این جا
جائز است اگر یکے از ایشاں مکسور نباشد تا دوم را بواو بدل کنند وجوبًا باین
شرط که اول همزه متکلم نباشد چراکه در اینجا جائز است أَمَّا أُكْرِمُ وأُءْخِلُ
است **مطلب** قانون چیست دو همزه متحرک باشند و جمع شوند در یک کلمه و اول از ایشاں
همزه متکلم نباشد پس نظر کنند اگر یک از ایشاں مکسور باشد دوم را بیا بدل کردن واجب است اگر
مکسور نباشد تا دوم را بواو بدل کردن واجب است مثال دو همزه متحرک که جمع شوند در یک کلمه و
یکے از ایشاں مکسور باشد چون جَاءٍ که در اصل جَاءِءٌ بود مثال که یکے از ایشاں مکسور نباشد
چون أَوَادِمُ أُوَيْدِمُ که در اصل أَءَادِمُ أُءَيْدِمُ بودند سوائے أَئِمَّةٌ چراکه اینجا جائز است این دو
همزه متحرک اند و مجتمع شده اند و در یک کلمه اند و اول از ایشاں همزه متکلم هم نیست و یکے از ایشاں
مکسور هم است قیاس این بود که همزه ثانی را بیا بدل کردن واجب میباشد لیکن در اینجا واجب نیست
بلکه جائز است و سه وجه خواندن جائز است (۱) أَئِمَّةٌ بر حال خواندن جائز است (۲) بیا بدل کنند
أَيِمَّةٌ هم جائز است (۳) بین بین خواندن هم جائز است بین بین دو قسم است بین بین قریب بین
بین بعید بین بین قریب آنست که خواندن همزه درمیان همزه و حرفیکه وفق حرکت همزه بود چون سُئِلَ
در اینجا وفق حرکت همزه کسره است و مجانس کسره حرف یا است این طور خوانده میشود که نه خالص همزه خوانده

شود ونہ کسرہ و این را بین بین مشہور ہم گویند بین بین بعید آنست کہ خواندن ہمزہ درمیان ہمزہ وحرفیکہ وفق حرکت ماقبل ہمزہ بود چوں سُئِلَ اینجا وفق حرکت ماقبل ہمزہ ضمہ است ومجانس ضمہ حرف واو است این طور خواندہ میشود کہ نہ خالص ضمہ خواندہ میشود ونہ خالص واو این را بین بین غیر مشہور ہم گویند این شرط کہ اول ہمزہ متکلم نباشد چراکہ اینجا جائز است مثال اَءُمِّرَ اَئِنَّ این دو ہمزہ متحرک اند مجتمع شدہ اند دریک کلمہ اول ہمزہ متکلم است ثانی را بواو ویا بدل کردن واجب نیست بلکہ جائز است اُوَمِّرَ اَیِنُّ خواندن جائز است لیکن اُکْرِمُ وَاُخِذُ شاذ است اُکْرِمُ چرا شاذ است کہ دراصل اُءَکْرِمُ بود این دو ہمزہ متحرک اند مجتمع شدہ اند دریک کلمہ واول ہمزہ متکلم است قیاس این بود کہ ہمزہ ثانی برحال خواندہ شود یا بدل شود لیکن ساقط کردن و اُکْرِمُ خواندن شاذ است و اُخِذُ ہم شاذ است این دو ہمزہ متحرک اند مجتمع شدہ اند دریک کلمہ اوّل ہمزہ متکلم است قیاس این بود کہ ہمزہ ثانی را بواو بدل کردن واجب باشد لیکن بدل کردن این شاذ است دو ہمزہ متحرک گفتہ احتراز آمد از ساکن چوں آءْمَنَ اُءْمِنَ اِءْمَانًا مجتمع گفتہ احتراز آمد از غیر مجتمع چوں اِقْرَءْ اَوَائِلُ یک کلمہ گفتہ احتراز آمد از دو کلمہ چوں یَقْرَءُ اَبُوْكَ بِقَاءِ اَبِیْكَ

قانون ہر ہمزہ کہ متحرک باشد وماقبل او حرف ساکن مظہر قابل حرکت باشد سوا یاء تصغیر ونون انفعال وواو ویا مدہ زائدہ دریک کلمہ وحرکت آں ہمزہ را نقل کردہ بماقبل دہند جوازًا وآں ہمزہ را حذف کنند ووجوبًا ودر مضارع وجحد ونفی ونہی وامر بالام ودرباب رَاٰی یَرٰی ودرہمہ گردانہا اَرٰی یُرِیْ نقل وحذف ہر دو وجوبًا اَمَّا مَرَاٰہٗ وکَمَاٰۃٌ شاذ است۔

مطلب قانون چیست ہر ہمزہ متحرک باشد ماقبل او ساکن مظہر قابل حرکت باشد و یاء تصغیر ونون انفعال ہم نباشد وواو ویا مدہ زایدہ دریک کلمہ نباشد وماسوا این واو ویا مدہ زائدہ عام است خواہ یک کلمہ باشد خواہ دو کلمہ مثال یک کلمہ چوں یَسْئَلُ یُسْئِلُ مَسْئُوْلٌ مثال دو کلمہ چوں قَدْ اَفْلَحَ حرکت ہمزہ را نقل کردہ بماقبل دادند وہمزہ را حذف کردند یَسَلُ یُسِلُ مَسُوْلٌ قَدَ فْلَحَ شدند ہمزہ متحرک ماقبل او حرف ساکن باشد احتراز آمد از متحرک چوں سَئَلَ ساکن مظہر گفتہ احتراز آمد از مدغم

چوں سَئَّلَ قابل حرکت گفتہ احتراز آمد کہ قابل حرکت نباشد چوں تَسَاءُلًا ماگفتہ کہ یاء تصغیر نباشد احتراز آمد کہ باشد چوں سُوَیْئِلٌ اگر یاء تصغیر نباشد درانجا قانون جاری کنیم چوں شَیْءٌ ماگفتہ کہ نون انفعال نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اِنْاَطَرَ (کج شد) ونزد بعض نَطَرَ اِنْطَرَ ہم جائز است ماگفتہ کہ واو ویا مدہ زایدہ دریک کلمہ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں مَقْرُوْءَۃٌ وخَطِیْئَۃٌ اگر واو ویا مدہ زایدہ برائے الحاق باشد درانجا قانون ہم جاری کنند چوں جَیَلٌ حَوَبٌ دراصل جَیْأَلٌ حَوْأَبٌ بود حرکت ہمزہ را نقل کردہ ماقبل را دادند ہمزہ را حذف کردند جَیَلٌ (کفتار) حَوَبٌ (رود فراخ چشمہ) شدند اگر واو ویا اصلی باشند درانجا ہم قانون جاری کنند چوں سُوْءٌ سِیْءٌ دراصل سُوْءٌ سِیْئَتْ بودند اگر واو ویا مدہ زایدہ دریک کلمہ نباشد بلکہ در دو کلمہ باشند درانجا ہم قانون جاری کنیم چوں بَاعُوْ مُوَالَہُمْ (فروختند آنہا مالہائے خود) کہ دراصل بَاعُوْا اَمْوَالَہُمْ بود حرکت ہمزہ نقل کردہ بواو دادہ ہمزہ را حذف کردند ودر مضارع وجحد ونفی ونہی وامر بالام ودرباب رَاٰی یَرٰی ودرہمہ گردانہا اَرٰی یُرِیْ نقل وحذف واجب است اَمَّا مَرَاٰۃٌ وکَمَاٰۃٌ شاذ است چراکہ دراصل مَرْءَۃٌ کَمْءَۃٌ بودند قیاس این بود کہ حرکت ہمزہ نقل کردہ بماقبل دہند وہمزہ را حذف کنند لیکن ہمزہ را باالف بدل کردند مَرَاۃٌ کَمَاۃٌ خواندن شاذ است

قانون اگر دو ہمزہ جمع شوند درکلمہ غیر موضوع علی التضعیف اوّل ساکن ثانی متحرک بود ثانی را بیا بدل کنند وجوبًا

مطلب قانون چیست دو ہمزہ جمع شوند درکلمہ غیر موضوع علی التضعیف وغیر موضوع علی التضعیف را چہ معنے کلمہ مشدد الوضع نباشد اوّل ساکن ثانی متحرک باشد ثانی را بیا بدل کردن واجب است چوں قِرْءٰی کہ دراصل قِرْءَءٌ بود این ہمزہ اوّل ساکن ثانی متحرک است ثانی را بیا بدل کردند قِرْءٰی شد ماگفتہ کہ دو ہمزہ جمع شوند احتراز آمد از متفرق چوں لُؤْلُؤٌ دریک کلمہ گفتہ احتراز شد از دو کلمہ چوں یَقْرَءُ اِذْ بِقَارِءِ اِذْ ماگفتہ کلمہ موضوع علی التضعیف نباشد احتراز شد کہ باشد چوں سَئَّلَ ماگفتہ کہ اوّل ساکن ثانی متحرک باشد احتراز شد کہ اوّل متحرک ثانی ساکن باشد چوں اٰءْمَنَ اُءْمِنَ اِءْمَانًا

قانون ہر ہمزہ متحرک کہ ماقبل او ہم متحرک باشد باں حرکت آں ہمزہ را بوفق حرکت ماقبل بدل کنند جوازًا

مطلب قانون

چیست ہر ہمزہ متحرک باشد و قبل او ہم متحرک باشد باں حرکت آنہمزہ را بحرف علت بدل کردن بوفق حرکت ماقبل جائز است مثال سَئَلَ دُعُوْسٌ مُسْتَهْزِءِيْنَ ایں ہمزہ متحرک است ماقبلش ہم متحرک باں حرکت است آنہمزہ را بحرف علت بدل کردند بروفق حرکت ماقبل پس التقاء ساکنین شد میان دو واو و دو یا آوّل ساکن مدہ بود ازا حذف کردند سال رُؤُسٌ مُسْتَهْزِيْنَ شدند ما گفتہ کہ ہمزہ متحرک باشد احتراز آمد از ساکن چوں یَأْخُذُ یَاخُذُ مُتَّخِذٌ ما گفتہ کہ قبل او متحرک باشد احتراز آمد از ساکن چوں یَسْئَلُ یَسْئَلُ مَسْئُوْلٌ ما گفتہ باں حرکت متحرک باشد احتراز آمد کہ نباشد چوں سَئِمَ سُئِلَ لَئِيْمٌ مُسْتَهْزِؤُوْنَ **قانون** ہر ہمزہ وصلی مفتوح کہ برابر ہمزہ استفہام آید آں ہمزہ وصلی مفتوح را با لف بدل کنند وجوباً مع باقی داشتن التقاء ساکنین **مطلب** قانون چیست ہمزہ وصلی مفتوح باشد و در اول او ہمزہ استفہام آید آنہمزہ وصلی مفتوح را با لف بدل کردن واجب است چوں آلْحَسَنُ عِنْدَكَ وَآيْمُنُ اللّٰهِ کہ در اصل ءَالْحَسَنُ و ءَايْمُنُ اللّٰهِ بودند در اوّل ہمزہ مفتوح وصلی ہمزہ استفہام آمد آنرا با لف بدل کردند آلْحَسَنُ عِنْدَكَ (آیا حسن است نزد تو) وآيْمُنُ اللّٰهِ شدند وصلی گفتہ احتراز آمد از قطعی چوں ءَاَنْذَرْتَهُمْ ہمزہ مفتوح گفتہ احتراز آمد از مضموم و مکسور چوں اُكْتُسِبَ اَلتَّنْسِيْبُ کہ در اصل اِكْتَسَبَ اُكْتُسِبَ بودند چوں در اوّل ایں ہمزہ استفہام آمد ہمزہ وصلی ساقط شد اَكْتَسَبَ اُكْتُسِبَ شدند ما گفتہ کہ در اوّل او ہمزہ استفہام آید احتراز شد کہ نباشد چوں جَاءَ الْحَسَنُ کہ در اصل جَاءَ الْحَسَنُ بود ہمزہ وصلی ساقط شد جَاءَ الْحَسَنُ شد **قانون** ہر ہمزہ منفردہ مکسورہ بعد ضمہ واو شود و مضمومہ بعد کسرہ یا شود جوازاً نزد اخفش **مطلب** قانون چیست ہمزہ مکسور باشد ماقبل او مضموم سوائے ہمزہ باشد ماسوائے آں عام است خواہ یک کلمہ باشد یا دو کلمہ باشند آنہمزہ مکسور را بواو بدل کردن جائز است بایں طور کہ ہمزہ مضموم باشد ماقبلش مکسور سوائے ہمزہ باشد ماسوائے آں عام است یک کلمہ باشد یا دو کلمہ باشند آنہمزہ مضموم را بیا بدل کردن جائز است مثال ہمزہ مکسور کہ ماقبل آں مضموم باشد غیر ہمزہ سُئِلَ غُلَامُ اِبْرَاهِيْمَ يَجْبَلُ اَحَدٌ مثال ہمزہ مضموم کہ ماقبل آں مکسور غیر ہمزہ باشد چوں مُسْتَهْزِؤُوْنَ يَجْبَلُ اَحَدٌ ما گفتہ ہمزہ مکسورہ باشد احتراز آمد از مفتوح و مضموم و ساکن چوں

سُئُوَالٌ رُءُوْسٌ يَتَّخِذُ ما گفتہ کہ ماقبل آں مضموم باشد احتراز آمد از مفتوح و مکسور و ساکن چوں سَئِمَ مُسْتَهْزِءِيْنَ يُذْءِرُ ما گفتہ کہ ماقبل آں غیر ہمزہ باشد احتراز شد از ہمزہ چوں اُءِيْبُ ہمزہ مضمومہ گفتہ احتراز شد از مفتوح و مکسور و ساکن چوں جِئْنٰكُمْ مُسْتَهْزِءِيْنَ مِتَّخِذٌ ماقبل مکسور گفتہ احتراز شد از مضموم و مفتوح و ساکن چوں لَمْ يُؤْمَرْ رُءُوْسٌ يَلُؤْمُ ماقبل غیر ہمزہ گفتہ احتراز آمد از ہمزہ چوں جَاءِءٌ

~~~~~~~~~~~~

ابواب مہموز

باب اوّل مہموز الفا از باب فَعَلَ يَفْعُلُ چوں اَلْاَمْرُ فرمودن کارے

اَمَرَ يَاْمُرُ اَمْرًا فَهُوَ آمِرٌ وَاُمِرَ يُؤْمَرُ اَمْرًا فَذَاكَ مَاْمُوْرٌ لَمْ يَاْمُرْ لَمْ يُؤْمَرْ الخ

باب دوم مہموز الفا از باب فَعِلَ يَفْعَلُ چوں اَلْاِذْنُ اذن دادن

اَذِنَ يَاْذَنُ اِذْنًا فَهُوَ اٰذِنٌ وَاُذِنَ يُؤْذَنُ اِذْنًا فَذَاكَ مَاْذُوْنٌ لَمْ يَاْذَنْ لَمْ يُؤْذَنْ الخ

باب سوم مہموز الفا از باب فَعُلَ يَفْعُلُ چوں اَلْاَدَبُ ادیب شدن

اَدُبَ يَاْدُبُ اَدَبًا الخ

باب مہموز الفا از باب اِفْعَالٌ چوں اَلْاِيْمَانُ گرویدن و بے بیم گردانیدن

اٰمَنَ يُؤْمِنُ اِيْمَانًا الخ

باب مہموز الفا از باب تَفْعِيْلٌ چوں اَلتَّاْدِيْبُ ادب آموختن اَدَّبَ يُؤَدِّبُ تَاْدِيْبًا الخ

باب مہموز الفا از باب اِفْتِعَالٌ چوں اَلْاِئْتِمَانُ امانت نہادن اِئْتَمَنَ
~~~~~~~~~~~~

يأتمنُ ائتماناً الخ

باب اول مهموز العين از باب فَعَلَ يَفْعَلُ چوں السُّؤالُ خواستن والسُّؤلُ والمسئلةُ پرسیدن سَأَلَ يَسْأَلُ سُؤالاً فهو سائلٌ وسُئِلَ يُسْئَلُ سُؤالاً فذاك مسئولٌ الخ

باب دوم مهموز العين از باب فَعَلَ يَفْعُلُ چوں الزَّأْرُ بانگ کردن شیر از سینه زَأَرَ يَزْأُرُ زَأْراً فهو زائرٌ وزُئِرَ يُزْأَرُ زَأْراً فذاك مزءورٌ لم يَزْأَرْ الخ

باب مهموز العين از باب إفعال چوں الإشآمُ بشام رفتن أشأمَ يُشْئِمُ إشآماً الخ

باب مهموز العين از باب مُفاعَلة چوں المُسائلةُ بایکدیگر سوال کردن سائَلَ يُسائِلُ مُسائلةً الخ

باب اول مهموز اللام از باب فَعَلَ يَفْعَلُ چوں القَرْءُ والقِرْءَةُ والقرآن خواندن قَرَأَ يَقْرَأُ قَرْءاً فهو قارئٌ وقُرِئَ يُقْرَأُ قَرْءاً فذاك مقروءٌ لم يَقْرَأْ الخ

باب دوم مهموز اللام از باب فَعَلَ يَفْعِلُ چوں الهَنْءُ گواریدن طعام درمعده هَنَأَ يَهْنِئُ هَنْأً فهو هانئٌ وهُنِئَ يُهْنَأُ هَنْأً فذاك مهنوءٌ لم يَهْنِئْ لم يُهْنَأْ الخ

باب مهموز اللام از باب إفعال چوں الإبراءُ ساختن أبرأَ يُبْرِئُ إبراءً الخ

باب مهموز اللام از باب افتعال چوں الاجتراءُ دلیر شدن اجترأَ يَجْتَرِئُ اجتراءً الخ

اللهم اغفر لكاتبه ولوالديه ولاستاذيه

شروع قوانین ابواب مضاعف

قانون

هر دو حرف متجانسین اگر جمع شوند در اوّل کلمه ثلاثی مجرد ورباعی ادغام منع است ودر اول کلمه ثلاثی مزید جائز است مطلقاً سوا مضارع ودراں ناجائز است که حاجت بسوئے همزه وصل نیفتد اگر آں متجانسین در اول کلمه نباشند واول ساکن ثانی متحرک بود ادغام واجب است باوجود پنج شرائط اول آنکه آں متجانسین دو همزه در کلمه غیر موضوع علی التضعیف نباشند چوں قَرَّءَ که دراصل قَرْأَءَ بود دوم آنکه اوّل متجانسین ما وقف نباشد چوں اُغْزُهْ هِلالاً سوم آنکه اول متجانسین مده مبدله ابدالاً جوازاً نباشد چوں رِيْيَا ورُوْوِيٌ که دراصل رِئْيَا ورُؤْوِيٌ بودند چهارم آنکه اوّل متجانسین مده در آخر کلمه نباشد چوں فِي يَوْمٍ وقالُوا وَاللهِ پنجم آنکه اوّل ادغام باعث التباس یک وزن قیاسی بدیگر وزن قیاسی نباشد چوں قُوْوِلَ وتُقُوْوِلَ که التباس میاید به قُوِّلَ وتُقُوِّلَ واگر آں متجانسین هر دو متحرک باشند ادغام واجب است بوجود نه شرائط اوّل آنکه اول متجانسین مدغم فیه نباشد چوں حَبَّبَ ورَدَّدَ دوم آنکه حرفے از متجانسین زائده برائے الحاق نباشد چوں جَلْبَبَ وشَمْلَلَ سوم آنکه اول متجانسین تا افتعال نباشد چوں اِقْتَتَلَ چهارم آنکه آں متجانسین دو واو در باب افعلال نباشد چوں اِجْوَوَى که دراصل اِجْوَوَوَ بود پنجم آنکه دراں متجانسین مقتضی اعلال نباشد چوں قَوِيَ که دراصل قَوِوَ بود ششم آنکه حرکت ثانی عارضی نباشد چوں اُرْدُدِ القَوْمَ هفتم آنکه آں متجانسین در دو کلمه نباشد چوں مَكَّنَنِي هشتم آنکه آں متجانسین دو یا نباشند چوں حَيِيَ ومُحْيِيَانِ نهم

آنکہ متجانسین در اسم ہر یکے ازیں پنج اوزان فَعَلٌ فِعِلٌ فُعُلٌ فِعَلٌ فُعَلٌ نباشند چوں
سَبَبٌ رِدِدٌ سُرُرٌ عِلَلٌ دُرَرٌ **مطلب** قانون چیست ہر دو حرف متجانسین اگر جمع شوند در اول کلمہ ثلاثی یا رباعی
مطلقاً مطلقاً را چہ معنی است خواہ رباعی مجرد یا رباعی مزید باشد چوں ضَضْرَبَ وَتَتَنَ حَحَجَ ایں دو حرف از یک جنس در یک کلمہ
جمع شد لیکن قانون جاری نکنیم چراکہ ما گفتہ در اول کلمہ ثلاثی مجرد و رباعی مزید نباشند و دریں جا ہستند و در اول کلمہ ثلاثی مزید مطلقاً جا
است مطلقاً را چہ معنی است خواہ حاجت بسوئے ہمزہ وصل باشد یا نباشد مثال دو حرف یک جنس کہ جمع شوند در اول کلمہ ثلاثی مزید
حاجت بسوئے ہمزہ وصل نیفتد چوں فَتَصَرَّفَ فَتَصَارَفَ تا را صاد کردہ صاد را در صاد ادغام کردند فَصَّرَّفَ فَصَّارَفَ شد
مثال آنکہ حاجت بسوئے ہمزہ وصل بیفتد چوں تَصَرَّفَ تَصَارَفَ تا را صاد کردہ صاد را در صاد ادغام کردند و ابتدا بساکن لازم آمد
اولش ہمزہ وصل مکسورہ آوردند اِصَّرَّفَ اِصَّارَفَ شدند سوا مضارع و در آں جائز است کہ حاجت بسوئے ہمزہ وصل نیفتد مثال دو
حرف یک جنس کہ جمع شوند در کلمہ ثلاثی مزید مضارع اگر ادغام کنند حاجت بسوئے ہمزہ وصل نیفتد چوں فَتَتَصَرَّفُ فَتَتَصَارَفُ ایں دو
حرف یک جنس جمع شدند در کلمہ ثلاثی مزید مضارع و اگر ادغام کنند حاجت بسوئے ہمزہ وصل نیفتد حرکت اول تا انداختہ اول را در ثانی
ادغام کردند فَتَّصَرَّفُ فَتَّصَارَفُ شدند مثال آنکہ حاجت بسوئے ہمزہ وصل بیفتد چوں تَتَصَرَّفُ وَتَتَصَارَفُ ایں دو حرف یک
جنس جمع اند در کلمہ ثلاثی مزید مضارع لیکن قانون جاری نکنیم چراکہ ما گفتہ در کلمہ ثلاثی مزید مضارع تا جائز است کہ حاجت بسوئے ہمزہ
وصل نیفتد دریں جا حاجت بیفتد اگر آں متجانسین ہم اول کلمہ نباشند و اول ساکن ثانی متحرک باشند ادغام واجب است با وجود پنج شرائط
اول آنکہ متجانسین دو ہمزہ در کلمہ غیر موضوع علی التضعیف نباشند چوں قَرَءٌ کہ در اصل قَرْءْءٌ بود ایں دو ہمزہ جمع
اند در کلمہ غیر موضوع علی التضعیف لیکن قانون جاری نکنیم چراکہ ما گفتہ در کلمہ غیر موضوع علی التضعیف نباشند اینجا ہستند اگر یک کلمہ [illegible]
تاہم قانون جاری کنیم چوں کَمْ یَقْرَءْ اَلْوَاٰءَ اگر کلمہ موضوع علی التضعیف باشد تاہم قانون جاری کنیم چوں سَئَّلَ دوم آنکہ اول
متجانسین ہائے وقف نباشد چوں اُغْزُہْ ہِلَالًا اگر ہائے وقف نباشد دریں جا قانون جاری کنیم چوں اِجْبَہْ ہَادِیًا سوم آنکہ
اول متجانسین مدہ مبدلہ از ابدال اجوازی نباشد چوں دِیْیَا و یُوْوِیْ کہ در اصل دِئْیَا و یُؤْوِیْ بودند ایں ہمزہ را بواو و یا بدل کردند دِیْیَا و
یُوْوِیْ شدند ایں دو حرف متجانسین جمع اند در اول کلمہ نیستند و اول ساکن ثانی متحرک است لیکن قانون جاری نکنیم چراکہ ما گفتہ با ابدال جوازی
نباشد اینجا است اگر اول متجانسین مدہ باشد تاہم قانون جاری کنیم مثال آں حمی پس اَوْوَیْ نُوْوِیْ ہُمْ اگر مدہ باشد مبدلہ نباشد تاہم قانون جاری کنیم
چوں مَدٌّ عَدُوٌّ اگر مدہ مبدلہ با ابدال وجوبی باشد در آنجا ہم قانون جاری کنیم چوں اُوْتِیَ چہارم آنکہ اول متجانسین بحرف آخر کلمہ نباشد چوں

فِی یَوْمٍ وَقَالُوْا وَاللّٰہُ اگر مدہ نباشد تاہم قانون جاری کنیم چوں اَوَّ ذُلُّوْ ہُمْ اگر مدہ باشد لیکن در آخر کلمہ نباشد تاہم قانون
جاری کنیم چوں مَدٌّ عَدُوٌّ پنجم آنکہ اول ادغام باعث التباس یک وزن قیاسی بدیگر وزن قیاسی نباشد چوں
قُوْوِلَ وَتُقُوْوِلَ کہ التباس میاید بہ قُوِّلَ وَتُقُوِّلَ و اگر آں متجانسین ہر دو متحرک باشند ادغام
واجب است بوجود نہ شرائط اول آنکہ اول متجانسین مدغم فیہ نباشد چوں حَبَبَ وَدَدَدَ دوم آنکہ حرفے
از متجانسین زائدہ برائے الحاق نباشد چوں جَلْبَبَ کہ ملحق بہ دَحْرَجَ است اگر ادغام کنند بر صورت
الحاق باقی نماند سوم آنکہ اول متجانسین تا افتعال نباشد چوں اِقْتَتَلَ کہ دریں جا ادغام و اظہار ہر دو
جائز اند چہارم آنکہ آں متجانسین دو واو در باب افعلال نباشند چوں اِجْوَوَّیَ کہ در اصل اِجْوَوَوَ بود
دریں جا ادغام ہم نہ شد است پنجم آنکہ در آں متجانسین مقتضی اعلال نباشد چوں قَوِیَ کہ در اصل قَوِوَ بود
ششم آنکہ حرکت ثانی عارضی نباشد چوں اُرْدُدِ الْقَوْمَ ایں شرط نزدیک اہل حجاز است و بنو تمیم ادغام
میکنند وجوباً ہفتم آنکہ آں متجانسین در دو کلمہ نباشند چوں مَکَّنَنِیْ ایں یک کلمہ نیست چراکہ نون ثانی نون
وقایہ است و اگر در دو کلمہ باشند و دو ہمزہ نباشند چوں قَرَءَ اٰیَۃً پس نظر کنند اگر ما قبل متحرک یا لین غیر
مدغم است تا ادغام جائز و رنہ ممتنع است ہشتم آنکہ آں متجانسین دو یا نباشند چوں حَیِیَ و حُیَیَّانِ
اگر دو یا باشند پس نظر کنند اگر حرکت یائے ثانیہ بسبب تائے تانیث و الف و نون مزیدتین و عامل ناصب پس ادغام
ممتنع است و الا جائز نہم آنکہ آں متجانسین در اسم ہر یکے ازیں پنج اوزان فَعَلٌ فِعِلٌ فُعُلٌ فِعَلٌ
فُعَلٌ نباشند چوں سَبَبٌ رِدِدٌ سُرُرٌ عِلَلٌ دُرَرٌ و در وقت ادغام کردن متحرک اگر ما قبل آں
متحرک یا لین زائدہ باشد تا حرکت آں حذف کنند و رنہ نقل و نقل حرکت بسوئے متحرک قلیل است
قانون ہر اسم کہ بروزن فِعَّالٌ سوا مصدر باشد اول حرف تضعیف آنرا
بیا بدل کنند وجوباً چوں دِیْنَارٌ و شِیْرَازٌ کہ در اصل دِنَّارٌ و شِرَّازٌ بودند
مطلب قانون چیست ہر اسم کہ بروزن فِعَّالٌ سوا مصدر باشد اول حرف تضعیف آنرا بیا بدل
کردن واجب است چوں دِیْنَارٌ و شِیْرَازٌ کہ در اصل دِنَّارٌ و شِرَّازٌ بودند حرف اول متجانسین
را یا کردہ دِیْنَارٌ و شِیْرَازٌ شدند ما گفتہ کہ سوا مصدر باشد احتراز شد از کِذَّابٌ دریں جا قانون

جاری نکنیم چرا کہ ما گفتہ سوا مصدر باشد این در مصدر است بروزن فِعَّال گفتہ احتراز آمد از فُعَّال چون عُفَّار **قانون** ہر جاکہ دو حرف متجانسین بہم آیند در یک کلمہ واوّل آنہا متحرک وثانی ساکن بسکون لازمی بود ادغام ممتنع است و در فعل تعجب بالاتفاق ہم ممتنع واگر بسکون عارضی باشد ادغام واظہار ہر دو جائز اند واگر ثانی ساکن شود بوقف در آنجا ادغام اشہر است و یکے را حذف کردن اقل **مطلب** قانون

چیست ہر جاکہ دو حرف متجانسین بہم آیند در یک کلمہ واوّل آنہا متحرک وثانی ساکن بسکون لازمی بود چون مَدَدْنَ ومَدَدْتَ درینجا ادغام ممتنع است لیکن در بعض لغات شاذہ بنی بکر بن وائل ادغام میکنند اوّل را ساکن کردہ در ثانی ادغام کنند وثانی را فتح دہند چون مَدَّنَ وبعضے بعد حرف ثانی الف افزایند چون مَدَّانَ وبعضے نون چون مُدَّنَّ ودر فعل تعجب بالاتفاق ممتنع است چون اَشْدِدْ بِہٖ واَمْدِدْ بِہٖ واگر بسکون عارضی بود ادغام واظہار ہر دو جائز اند ادغام بفتحہ وکسرہ ثانی عموماً وبضمہ اتباعاً للعین چون لَمْ یَمُدَّ لَمْ یَمُدِّ لَمْ یَمُدُّ ومُدَّ مُدِّ مُدُّ اُمْدُدْ واگر ثانی ساکن شود بوقف در آنجا ادغام اشہر است چون یَفِرُّ بِہٖ واگر یکے را حذف کنند این کمتر است چون یَفِرْ۔

شروع ابوابُ مضاعف

باب اوّل مضاعف ثلاثی مجرّد از باب فَعَلَ یَفْعُلُ

چون اَلْمَدُّ وَالْمَدَدُ کشیدن مَدَّ یَمُدُّ مَدًّا فَهُوَ مَادٌّ ومُدَّ یُمَدُّ مَدًّا فذاک مَمْدُوْدٌ لَمْ یَمُدَّ لَمْ یَمُدِّ لَمْ یَمُدُّ لَمْ یَمْدُدْ لَمْ یُمَدَّ لَمْ یُمَدِّ لَمْ یُمَدُّ لَمْ یُمْدَدْ الخ

باب دوم مضاعف ثلاثی مجرّد از باب فَعَلَ یَفْعِلُ

چون اَلْفَرُّ وَالْفِرَارُ گریختن فَرَّ یَفِرُّ فَرًّا فَهُوَ فَارٌّ وفُرَّ یُفَرُّ فَرًّا فذاک مَفْرُوْرٌ لَمْ یَفِرَّ لَمْ یَفِرِّ لَمْ یَفِرُّ الخ

باب سیوم مضاعف ثلاثی مجرّد از باب فَعِلَ یَفْعَلُ

چون اَلْعَضُّ گزیدن عَضَّ یَعَضُّ عَضًّا فَهُوَ عَاضٌّ وعُضَّ یُعَضُّ عَضًّا فذاک مَعْضُوْضٌ لَمْ یَعَضَّ الخ

ابواب مضاعف ثلاثی مزید فیہ

باب مضاعف از باب اِفْعَال چون اَلْاِمْدَادُ مدد کردن اَمَدَّ یُمِدُّ اِمْدَادًا الخ

باب مضاعف از باب تَفْعِیل چون اَلتَّقْلِیْلُ اندک نمودن قَلَّلَ یُقَلِّلُ تَقْلِیْلًا الخ

باب مضاعف از باب اِفْتِعَال چون اَلْاِمْتِدَادُ کشیدن اِمْتَدَّ یَمْتَدُّ اِمْتِدَادًا الخ

باب مضاعف از باب اِسْتِفْعَال چون اَلْاِسْتِمْدَادُ درخواستن اِسْتَمَدَّ یَسْتَمِدُّ اِسْتِمْدَادًا الخ

ابواب المرکّبات

باب اوّل مہموز الفا واجوف واوی از باب فَعَلَ یَفْعُلُ

چون اَلْاَوْبُ باز گشتن آبَ یَؤُوْبُ اَوْبًا فَهُوَ آئِبٌ واِیْبَ یُؤَابُ اَوْبًا الخ

باب دوم مہموز الفا واجوف یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چون

اَلْاَیْدُ توانا شدن آدَ یَئِیْدُ اَیْدًا فَهُوَ آئِدٌ واِیْدَ یُوَادُ الخ

باب سیوم مہموز الفا وناقص واوی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ

چوں الاَبُوُّ والاِبَاءُ تقصیر کردن اَبَیٰ یَابُوُّا اَبُوًّا فَھُوَ اٰبٍ الخ

باب چہارم مہموز الفا و ناقص یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں

الاَتْیُ وَالاِتْیَانُ آمدن اَتیٰ یَاْتِیْ اَتْیًا فَھُوَ اٰتٍ الخ

باب پنجم مثال واوی و مہموز العین از باب فَعَلَ یَفْعِلُ

چوں الوَءْدُ زندہ درگور کردن وَءَدَ یَئِدُ وَءْدًا فَھُوَ وَاءِدٌ الخ

باب ششم مثال یائی و مہموز العین از باب فَعَلَ یَفْعِلُ

چوں الیَاْسُ نا امید شدن یَئِسَ یَیْئِسُ یَاْسًا فَھُوَ یَائِسٌ الخ

باب ہفتم مہموز العین و ناقص واوی از باب فَعَلَ یَفْعَلُ

چوں الدَّءْوُ راندن شتران بر آب دَءَا یَدْءَا دَءْوًا فَھُوَ دَاءٍ الخ

باب ہشتم مہموز العین و ناقص یائی از باب فَعَلَ یَفْعَلُ چوں

الرَّءْیُ دیدن وَالرُّءْیَةُ درخواب دیدن رَاٰی یَرٰی رُءْیًا فَھُوَ رَاءٍ وَرُءِیَ یُرٰی الخ

باب نہم لفیف مفروق و مہموز العین از باب فَعَلَ

یَفْعِلُ چوں الوَءْیُ وعدہ کردن وَءٰی یَئِیْ وَءْیًا فَھُوَ وَاءٍ الخ

باب دہم مہموز الفا و لفیف مقرون از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چوں

الاَوْیُ پناہ گرفتن اَوٰی یَاْوِیْ اَوْیًا فَھُوَ اٰوٍ الخ

باب یازدہم اجوف واوی و مہموز اللام از باب فَعَلَ یَفْعُلُ

چوں السُّوْءُ بد شدن سَاءَ یَسُوْءُ سُوْءًا فَھُوَ سَاءٍ الخ

باب دوازدہم اجوف یائی و مہموز اللام از باب فَعَلَ یَفْعِلُ

چوں الجَیْئُ وَالمَجِیْئُ آمدن جَاءَ یَجِیْئُ جَیْئًا فَھُوَ جَاءٍ الخ

باب سیزدہم مہموز الفا و مضاعف ثلاثی از باب فَعَلَ یَفْعُلُ

چوں الاَمُّ وَالاِمَامُ وَالاِمَامَةُ پیشوا شدن اَمَّ یَؤُمُّ اَمًّا فَھُوَ اٰمٌّ الخ

ابوابُ المرکّبات ثلاثی مزید فیہ

باب مہموز الفا و ناقص یائی از باب اِفْعَال چوں الاِرَاءَةُ

نمودن اَرٰی یُرِیْ اِرَاءَةً فَھُوَ مُرٍ وَاُرِیَ یُرٰی الخ

باب مہموز العین و لفیف مفروق از باب اِفْعَال اَوْءٰی

یُوْئِیْ اِیْءَاءً فَھُوَ مُوْءٍ الخ

تمّت بالخیر

تقریظات علماء کرام و فضلاء عظام

تقریظ فاضل نحریر علامہ شہیر حضرت مولینا نور الحق صاحب بسالوی کیملپوری سلمہ اللہ تعالیٰ

کتاب الصرف بھترالی مصنفہ جناب مکرم محترم مولوی محمد منور الدین صاحب کو میں نے اکثر مقامات سے مطالعہ کیا میں وثوق کے ساتھ کہہ سکتا ہوں کہ مصنف نے نہ صرف اپنے اساتذہ کرام کا نام روشن کیا ہے بلکہ مفید اور کار آمد مواد کو اس کتاب میں جمع فرما کر نو آموز طلبہ کو کافی سے زیادہ دستگیری کی ہے ضرورت تھی کہ صرف کے مشکل مسائل کو سنجیدہ الفاظ اور شستہ عبارت میں پیش کیا جاوے مجھے خیال ہے کہ مصنف اسمیں پورے اُترے فقط محمد نور الحق استاذ الآداب العربیہ اورینٹل کالج لاہور ۱۶ فروری ۱۹۴۶ء

تقریظ فاضل اجل عالم بے بدل حضرت مولینا معوان حسین صاحب مجددی رامپوری مدظلہ العالی نحمدہ ونصلی علی رسولہ الکریم اما بعد عربی زبان سیکھنے پڑھنے والوں کیلئے پہلی منزل علم صرف ہے اگر یہ منزل صرف و تصریف عمدہ طریقہ سے طے ہو جاتی ہے تو پھر طالب علم کو آئندہ منزلوں میں بڑی آسانی ہو جاتی ہے کلمات کے بننے بنانے تعلیل و اعلال ماخذ و اشتقاق کی پہچان سے فہم مستقیم حاصل ہوتی ہے جسکیلئے اس فن میں سیکڑوں کتابیں متن و شرح کی صورت میں لکھی گئی ہیں اول سب کے مطالعہ اور پڑھنے کیلئے بڑا وقت درکار ہے مولوی محمد منور الدین صاحب مصنف علام نے اس ضرورت کو محسوس کرتے ہوئے یہ کتاب صرف بھترال تصنیف فرمائی جسکو میں نے اکثر مواقع سے پڑھا اور اس نتیجہ پر پہنچا کہ مسائل و قواعد صرف و تصریف کو بمثال احسن بیان کیا گیا ہے کہ اگر طالب علم ذرا محنت کرکے اور مشق قواعد میں مشغول ہو تو انشاء اللہ یہ ایک ہی

کتاب کافی ہے اور اس سے بخوبی واقفیت قواعد صرف حاصل ہو سکتی ہے فجزاہ اللہ عنا وعن سائر المتعلمین
خیرا لجزا فقط معوان حسین احمدی المجددی الرامپوری خطیب مسجد شاہی لاہور **تقریظ علامۃ الدہر و استاذ العصر**
حضرت مولٰنا نجم الدین صاحب ڈھریالوی جہلمی عمّ فیضہ میرے دوست مولوی محمد منور الدین صاحب نے
قواعد صرف اور ابنیہ کے متعلق جو کتاب صرف بھترال تالیف کی ہے اسکے اکثر مقامات کو میں نے دیکھا اور سنا
جہاںتک میرا خیال ہے یہ کتاب مبتدی طلبا کیواسطے از حد مفید ہے علم صرف کے ضروری مسائل تمام اسمیں
درج کر دئے گئے ہیں اور مثالوں سے فوائد قیود کو بھی واضح کیا گیا ہے اور اصل قاعدہ اور تشریح میں جو حکمت ملحوظ رکھی
گئی ہے وہ بہت مفید ہے حفظ کیواسطے تو قاعدہ کافی ہے اور توضیح کیواسطے تشریح سے مدد حاصل کی جائے امید
کہ طلبا مولف صاحب کی قدر کرینگے اور انکی اس محنت شاقہ کی داد دینگے اللہ تعالیٰ انکو جزائے خیر دے کہ انہوں نے
فی الحال عربی زبان کی تسہیل کیواسطے ایک خدمت انجام دی ہے جو تمام اہل اسلام پر فرض کفایہ تھی نجم الدین
اورنٹیل کالج لاہور ۲۶ جون ۲۲ء **تقریظ فاضل زمان مقرر خوش بیان مولنا غلام مرشد صاحب**
انگوی شاہپوری صدر مدرس اشاعت اسلام کالج لاہور ۲۶-۷ محترم مولوی منور الدین صاحب
نے صرف عربی میں جو کتاب فارسی میں لکھی ہے میں نے اسکے بعض مقامات دیکھے ہیں مبتدی طالب العلموں
کیلئے مفید کتاب ہے زبان فارسی ہے عربی زبان کی تصحیح کے قواعد پوری سادگی سے بیان کئے ہیں میری دعا ہے
کہ اللہ تعالیٰ مولوی صاحب کو اجر عظیم کا مستحق بنائے اور عربی زبان کے شائقین کو اسکتاب سے استفادہ کا موقع دے سہ
ویرحم اللہ عبداً قال آمینا فقیر غلام مرشد کان اللہ لہ ۲۲-۶-۲۳ **تقریظ حضرت فاضل نوجوان سید احمد بن**
مولنا دیدار علیشاہ صاحب ناظم انجمن حزب الاحناف لاہور نحمدہ و نصلی علی حبیبہ الکریم اما بعد فقیر
سراپا تقصیر نے مجموعہ صرف بھترالی کو مختلف مقامات سے دیکھا مولوی محمد منور الدین صاحب مصنف سلمہ نے ضروری
قوانین وضوابط کو ایک جا جمع فرما دیا ہے اور خوبی یہ ہے کہ تقریب فہم کے سلسلے میں ہر باب کی گردانیں اور مختلف اصول اور
مثالیں بتائے گئے ہیں جن سے بلید الفہم طالب علم بھی باحسن وجوہ سمجھ سکتا ہے میرے خیال میں یہ کتاب بلحاظ اس ترتیب
کے پہلی کتاب ہے جو مبتدی طلبہ کیلئے بیحد مفید معلوم ہوتی ہے اللہ تعالیٰ مصنف کو جزائے خیر دے اور اسکتاب کو زیور قبولیت سے
آراستہ فرمائے فقط حررہ العبد الراجی رحمۃ ربہ القوی ابو البرکات سید احمد غفرلہ ناظم مرکزی انجمن حزب الاحناف ہند لاہور
تقریظ سبط النبی اولاد علی حضرت مولنا دوران شاہ صاحب بجالوی ہزاروی نزیل لاہور
کتاب الصرف بھترالی مولوی محمد منور الدین صاحب کو میں نے اول سے اخیر تک سنا اور دیکھا واقعی حضرت استاذ
بھترالوی (مرحوم) کی مکمل تقریر ہے اور اس میں کسی قسم کا اشکال نہیں ہے طلبا کیلئے مفید اور کارآمد تحفہ ہے۔

:- الراقم دوران شاہ بجالوی ہزاروی

مکتبہ قادریہ لاہور کی مطبوعات

غیر درسی کتب

کتاب	قیمت
آداب شب عروسی	9/=
اسلامی عقائد	95/=
اسلامی نظام جامع عبادت وسیاست	18/=
امام احمد رضا اپنوں اور غیروں کی نظر میں	9/=
باغی ہندوستان	120/=
بساتین الغفران (عربی)	250/=
تاریخ تناولیاں	21/=
خطبات آل انڈیا سنی کانفرنس	72/=
زندہ جاوید خوشبوئیں	66/=
العلامہ فضل حق خیر آبادی (عربی)	200/=
عمامہ سنت مصطفیٰ ﷺ	15/=
کشور تدریس کے تاجدار	18/=
گستاخ رسول کی شرعی حیثیت	72/=
اقامۃ القیامۃ (عربی)	33/=
مقالات سیرت طیبہ	90/=
من عقائد اہل السنۃ (عربی)	250/=
نور نور چہرے	110/=
یاد اعلیٰ حضرت	21/=

درسی کتب

کتاب	قیمت
انتخاب	40/=
بدائع منظوم	18/=
پندنامہ	18/=
تحفہ نصائح	36/=
جواہر المنطق	30/=
صرف بہتر ال	39/=
علم التجوید	18/=
عقائد ومسائل (اردو ترجمہ)	42/=
فارسی قاعدہ	9/=
قانونچہ کھیوالی	24/=
کریما سعدی	6/=
المقدمۃ الجزریہ	12/=
المرقاۃ	39/=
میزان الصرف	18/=
نام حق	9/=
نحو میر	36/=
نور الایضاح (مجلد)	135/=
نور الایضاح (عام)	105/=

انوار الفرقان
معانی القرآن
مصنف عبدالرزاق
المصنف
پندنامہ
زندہ جاوید خوشبوئیں
سدابہار خوشبوئیں
ولولہ انگیز خوشبوئیں
میزان الصرف
کافیہ